

193 1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (Elfelejtett rendezvények 1946–1949)*

**Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története
(Elfelejtett rendezvények 1946–1949)*⁽¹⁾**

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (Elfelejtett rendezvények 1946–1949)* / Az élet megindulása

Az élet megindulása

Sopron szociáldemokrata polgármestere nevében egyik beosztottja 1948. ápr. 10-én levelet fogalmazott az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatalnak (OMIH). Arról kellett beszámolnia (és be is számolt róla), milyen bombakárok érték városunk múzeumait és műemlékeit, egyáltalán látogathatók-e. A kérdezők végül arra voltak kíváncsiak, hogy a vérzivatarnek valamilyen fontos eseményét kapcsolhatják-e Sopron nevéhez. A válasz meghökkentő: „Tisztelettel jelentem, hogy a második világháború történetével nem fűződik semmiféle megemléteni való Sopron városához.”

Három évvel a haláltáborok felszámolása, a nyilasok eltakarodása, két évvel a kitelepítés után, a mit sem sejtő felvidéki menekültek és a messziről jött újjgazdák (telepesek) jelenlétében nemcsak él, de egyre növekszik az aggodalom, hogy a történelem bűneiért osztályokra való tekintet nélkül egy egész nagy közösséget – egy várost – ítélnének el. Ennek először csak félreértések, vélemények, majd újságcikkek adnak tápot, s végül sajnos intézkedések is bizonyítják, hogy a félelem, legalábbis abban a korszakban, amelyet a címben megjelöltünk, jogos.

A nyilasok egyik utolsó fellegvára Sopron, számos ellenálló, antifasiszta fogoly kivégzésének helye; a Civitas fidelissima gyanús a béketárgyalások idején fel-felmerülő hírek fényénél is (S. Vil. 1946. máj 27.). A vádak ellen minden soproni védekezik. A fenti levelet a polgármester kommunista helyettese írta alá.¹⁽²⁾

A fővárosnál is súlyosabb károkat szenvedett Sopron állapotát és hangulatát korán felmérték. Az egyik visszaemlékező, Takáts Kálmán, idézi az 1945. ápr. 11-én a színházban tartott népgyűlés szónokát, Vaskó Kálmán budapesti vasmunkást, aki a Magyar Kommunista Párt (MKP) helyi szervezetének megalakítására érkezett ide: „Elmondta, hogy Budapesten és Sopron felé vezető útjában mindenütt azt tapasztalta, hogy a nyilasok és német fasiszták által tönkretett falvak és városok munkásai lázas igyekezettel fáradoznak a romok ¹⁹⁴eltakarításán; az elnyomás alól felszabadulva, örömmel indulnak az új ország építése felé. Itt Sopronban azonban nagy nemtörődömséget, a romeltakarításból való teljes visszavonulást, kétségbeejtő passzív magatartást tanúsít a lakosság, amit érthetetlennek tart.”

Takáts ezt a véleményt még nyomatékosítja azzal, amit a népgyűlést megelőző napokban az „oroszl” városparancsnokságon hallott: „Romanov, mikor nála jelentkeztünk hogy a[z] MKP Sopron városi szervezetét megalakítottuk ... semmi kifogást nem tett, csak megemlítette, nem érti, miért olyan fásult Sopron népe?”²⁽³⁾

Takáts kissé sarkítja az elítélő nézeteket azért, hogy jobban kiemelhesse pártszervezetének valóban előrelendítő munkáját. Romanovra nem jellemző ez a formálókészség, mikor papírra veti visszaemlékezéseit. Ezekben tömören és az igazságnak megfelelően szögezi le: „Minden nappal élénkebbé vált a város, mind több látogató jött a parancsnokságra is.”³⁽⁴⁾ És így tovább.

A pillanatnyi érdekek diktálta kép Sopron aléltóságáról egy-kettőre sémává merevedik. Ami igazságtartalma van, az természetes reakció: egyesek megtorpanása, kétségbeesése vagy legalábbis elbizonytalanodása. Ez azonban nem helyi tünet, minden felszabadított területen szükség volt bizonyos hosszabb-rövidebb időszakokra, amíg a dolgok rendeződtek a környezetben és a fejekben egyaránt. Még ma sem gondolunk arra, hogy pl. a tárgyunk szempontjából érdekes Szegedet, a „fesztiválvárost”, 1944. szept. 3-án érte az utolsó légitámadás,⁴⁽⁵⁾ Sopront ugyanazon év dec. 6-án az első. Ott már régen az újjáépítés, az új társadalom volt a téma, mikor nálunk még a nyilasok rémuralma tombolt és – 1945. márc. 31-ig – estek a bombák (sőt: áprilisban kaptunk még egy német légitámadást is).

Valóban voltak emberek, akik annyira kilátástalannak látták a jövőt, hogy öngyilkosságba menekültek, ám ennek az elenyésző kisebbségnek a lelkiállapota igazán nem volt jellemző pl. a közművek dolgozóira, sem amikor gyakorlatilag szünet nélkül folytatták tevékenységüket a harci cselekmények közben és után, sem amikor megmentették a berendezéseket.

Az is természetes, hogy a felére olvadt népesség nehezen birkózott a romokkal. Az udvaron sokáig rothadt még a cefre, a tereken lótetemek, felettük a legyek zümmögő kórusa a tavaszi melegben.

Az első napok egyetlen kulturális eseményét a szovjet városparancsnokságnak a vármegyeházára szerelt hangszórója szolgáltatta. A ki tudja hány százszor lejátszott lemezek egyikéről Gigli hangja szárnyalt a magasba: Bizet Agnus Dei-jét énekelte. A szegényes repertoár másik említésre méltó lemezoldaláról ugyancsak Bizet-műnek, Az arles-i lány c. operának egyes zenekari részletei csendültek fel. Reggeltől estig teljes hangerővel. Százszor jobb volt, mint az addigi zajok.

¹⁹⁵Takács ápr. 6-án kapta kézhez – elsőnek a városban – az Ideiglenes Nemzeti Kormány néhány rendeletét. Ezek alapján megszervezték a Nemzeti Bizottságot, megalakult sok más államhatalmi szerv, a

rendőrség is. Működni kezdtek a pártok, megjelent az US. (ápr. 21-én), az időközben internált Kamenszky helyébe Fábján Lajost jelölik polgármesterré. Tisztségében a júl. 23-án újjáalakult törvényhatósági bizottság aug. 16-án erősíti meg.⁵⁽⁶⁾

A színházban az előző idényből ittmaradt Szalag-társulat már ápr. 12-től kezdve játszott, igaz, olyan darabokat, amelyek többsége a kritikusok haragját, a közönség érdektelenségét váltotta ki.⁶⁽⁷⁾ A Városi Mozit Friedrich Károly és munkatársai megfeszített munkával már ápr. 22-én üzemképesé tették, s nemcsak vetítésekre, hanem kamarazenei hangversenyek rendezésére is vállalkoztak.⁷⁽⁸⁾ A Zeneegyesület az első lehető alkalommal rendbehozta zeneiskolájának egyetlen megmaradt helyiségét, s a rohammunka után megkezdte a próbákat is. Máj. 13-án, vasárnap délelőtt 11-kor adták a tanárok első hangversenyüket a moziban, azt követően szinte minden vasárnap. A vegyeskar első fellépte jún. 17-én volt, az első zenekari hangverseny pedig júl. 4-én (ismétlése júl. 15-én). Ez utóbbiakat szovjet katonakarmesterek vezényelték.⁸⁽⁹⁾ A közönség viselkedése meglehetősen kötetlen volt, összetétele vegyes. Sokan néztek be a szovjet katonák közül. Aug. 6-án a Nemzeti Segély javára rendeztek hangversenyt, most már este 8 órakor. Műsora a Röttig-Romwalter nyomdában készült plakátokon volt olvasható.⁹⁽¹⁰⁾ Az óriás lista ellenére itt is inkább csak a tényt kell feljegyeznünk. Hosszabb távon azonban a városparancsnokság és a beszállásolt csapatok folytonos változásai nem kedveztek az ilyenféle rendezvényeknek, Anyagiak hiányában a hangszerek pótlása, karbantartása lehetetlen vagy legalábbis nagy nehézségekbe ütközik.

Ez nemcsak nálunk alakult így. A második világháborút a nagy európai fesztiválvárosok legalább ennyire megéreztek. Bécs, ahol „a zene a lélegzés egy formája”, ápr. 13-i felszabadulása után romokban hever.¹⁰⁽¹¹⁾ A filharmonikusok olyan szereplési lehetőséget keresnek, ahol legalább enni tudnak. Ezért térnek vissza, amint csak lehet, Salzburgba.

¹⁹⁶Mozart városát 1944. okt. 16-án bombázták először. Akkor beszakadt a Dóm kupolája, s leomlott a nagy zeneszerző egykori lakóházának a fele. Még 15 bombatámadás követte az elsőt, kb. 6000 bomba hullott a városra, mire végre 1945. máj. 4-én bevonultak az amerikaiak. A Festspielhaus-ban ekkor sok irat ment veszendőbe, a megszállók saját katonáiknak rendeztek itt és a színházban előadásokat, a szállodákat pedig különböző célokra lefoglalták. Csoda volt, írja Kaut az ünnepi játékokról szóló könyvében, hogy 1945. aug. 12-én megnyithatták az ünnepi játékokat. A zenészeknek olyan problémáik is voltak, hogy honnan szerezzenek a vonókhhoz szőrt. Végül Amerikából sikerült hozatni. Az egész fesztivál kezdetben ugyan a csőd szélére került, de már 1949-re elérték a régi színvonalat¹¹⁽¹²⁾

Itthon Szegeden csak 1947-ben merült fel a szabadtéri játékok folytatásának gondolata, ám a tervek csupán 1959-ben váltak valóra.¹²⁽¹³⁾

Sopronban se volt várható olyan gyors és látványos felvirágzás mint Salzburgban, már csak azért se, mert itt az ünnepi játékok mindössze a kísérletekig jutottak el. Ennek ellenére sok jel mutatja, hogy az emberekben éppen a sanyarú külső körülmények, az egyre nagyobb infláció sokkoló hatásával szemben él a művészet befogadásának és aktív kiteljesítésének vágya.

Újjászervezik a szanyi Gyöngyösbokrétát – írja az US. 1945. aug. 23-án, beszámolva Kokas Kálmán karnagy együttesének vérvesztéseiről, ám egyben már két fellépéséről is. A városban a Testvériség dalárda szept. 7-én tartja közgyűlését, s a szept. 8-i számban előzetest olvashatunk arról, hogy 16-án este 6 órakor orgonamuzsika lesz az evangélikus templomban. A szerencsére éppen maradt épület orgonáján Szentgyörgyi (Amuringer) Kálmán játszik. A SOTEX és a GYSEV fúvószenekarának létezéséről is tudunk.¹³⁽¹⁴⁾

Hallatlanul nehéz a régi feltételeket visszaállítani. Januárban Ungár Imrének, a vak zongoraművésznek hangversenyét hirdették meg a színházban. Másodjára sikerült is összehozni, csak az előtérben zajongtak a színielőadásra várakozók.¹⁴⁽¹⁵⁾

Márciusban három hangversenyt szervez a szombathelyi honvédzenekar. Az elsőt 9-én, szombaton délután 3-ra, a másik kettőt vasárnap de. 10 és este 18 órára.¹⁵⁽¹⁶⁾ A Zeneegyesület különféle nehézségekkel küzdött 1946 elején. Horváth József karnagy és igazgató ezért a hangsúlyt inkább a zeneiskolára helyezte és sok tehetséges növendéke (pl. a három Botvay) segítségével olyan évszázad ¹⁹⁷hangversennyel rukkolt elő, hogy Szőke László, a S. Vil. felelős szerkesztője csodálkozva szögezi le: lám szellemi újjáépítés is folyik itt.¹⁶⁽¹⁷⁾

Szőke lelkesedése és bizalma a zene jövője iránt nem lohad le. Alighogy bevezették aug. 1-én a forintot, lapjának művészeti rovatában újabb cikk jelenik meg (valószínűleg az ő tollából). Hol marad a Soproni Hét? – kérdezi ebben aug. 12-én.

„Az ország nagyobb városaiban művészeti heteket tartottak – írja –, a Debreceni Hét, a Pécsi Hét és a többi nagyobb város ünnepi hete után joggal kérdezzük, hol marad a soproni művészeti élet megmozdulása?” Az irodalmi élet csak személyeskedő cikkekből áll. „Zenei vonalon nemrég mutattunk rá arra a nagyszerű munkára, amelyet a Zeneiskola tanárai végeztek akkor, amikor olyan növendékhangversenyt tudtak produkálni, amelyre az egész város felfigyelt. Most már szeretnők a nagyokat is hallani.” Időszerű lenne a képzőművészek és a fotósok tárlata is. „A művészeti hetek megrendezése mindenre alkalmat adna. Várjuk a kezdeményező lépéseket és a pártokon, valamint szűk érdekkörökön felülemelkedő elhatározást a nagy cél megvalósítása érdekében!”. A cikkírónak nem kellett sokáig várnia.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (Elfelejtett rendezvények 1946–1949)* / A Soproni Őszi Vásár (1946. szept. 22–29.)

A Soproni Őszi Vásár (1946. szept. 22–29.)

A város lakói az US. 1946. aug. 25-i számából szerezhettek tudomást az MKP soproni szervezetének javaslatáról: rendezzenek a közeljövőben vásárt. A javaslat merészen látszott. A munkájából élő többséget végsőkéig kizsigerelő infláció után, a kitelepítés, betelepítés, a béketárgyalások, a politikai színtéren folyó, még sokak szemében kétesélyes küzdelem kellős közepén termékbemutatókra, üzletkötésekre, egyáltalán lelkes rendezőgárdára számítani egy állandóan a passzivitása miatt ostromozott városban? Az ember azt gondolná, hogy az összes célbavett érdekelt homokba dugja a fejét. Ennek éppen az ellenkezője történt.

A Soproni Nemzeti Bizottság 1946. aug. 24-én de. 10 órától értekezett a városháza tanácstermében. Takács Kálmán, az elnök, jelentette be a kommunisták indítványát: „Egy kis megmozdulást akarunk, elsősorban az anyagiak megmozdításával. Ipari és kereskedelmi kiállítást, és vásárt, azonkívül állatkiállítást, és -vásárt akarunk rendezni.”¹⁷⁽¹⁸⁾

¹⁹⁸Molnár József polgármesterhelyettes, maga is a kommunista párt tagja, a jegyzőkönyv szerint ezt még megtoldja: „Ne csináljunk most egy országos dolgot, mert nemcsak az idő kevés, de a férőhelyünk is.” Arra gondolnak, hogy egy hét idegenforgalom fellendítené az újjáépítést, a pártok, üzemek, hivatalok és a diákság rohammunkával eltakarítaná a romokat, különösen az állomás környékéről, és kicsinosítaná a várost.

Az igazat megvallva, már a javaslat is többet tartalmazott ennél: nemcsak a vásárt, akkor még szept. 15–22-ig terjedő időre, hanem ezalatt kiállítások, zene- és kultúrest, sportnapok „stb.” megrendezését is elképzelhetőnek tartotta. A hozzászólók szinte mindegyike tesz még valamit az asztalra. A Kisgazdapárt képviselője a köztársasági elnöknek és a kormánynak a meghívását szeretné, a szociáldemokrata polgármester már ünnepi hétről beszél. Az idő kevés, végül abban egyeznek meg, hogy Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter szept. 16-ra tervezett látogatását egy héttel elhalasztják, a vásárt ennek megfelelően a 22-ével kezdődő 8 napra hirdetik meg, az előkészítő bizottságot pedig még aznap estére, tehát aug. 24-én 19 órára, összehívják. Elnök: Takáts, tagjai a négy párt és a szakszervezet egy-egy képviselője.

Este már konkrétumokról tárgyaltak. Ennek eredményeként aug. 27-re gyűltek egybe a képviselői mindazoknak az üzemeknek és intézményeknek, amelyek valamilyen formában segíthetik a szervezés munkáját.¹⁸⁽¹⁹⁾

Az előkészítés szervezete lépcsőről-lépésre alakul ki. Az irányítást néhány hozzáértő, lelkes ember vállalta (a forrásokban Gereben Béla, Friedrich Károly, Pölöskei Lajos és Thalabér Lajos neve olvasható). Főhadiszállásukat a Kaszinó épületében ütték fel. Ezt éppen akkor alakították át rohammunkával a Szabad Szakszervezetek székházává – szept. 14-én volt az avatása –, képzelhető, micsoda körülmények közepette kellett lázas tempóban összehozni a rendezvénysorozatot! (Telefon: 300, a levélpapír színes fejléce szerint.)¹⁹⁽²⁰⁾

Sürgős intézkedést kívánt a vásár anyagi alapjának megteremtése. Ehhez a város segítsége kellett éppen akkor, amikor az, kétségbeejtő gazdasági helyzetében, a svédektől remélt segínyt (SvL.: polgármesteri iratok 8488, 8499, 9464, 12065/1946. sz.). Mégis a törvényhatósági bizottság szept. 2-i közgyűlésében 91. sz. alatt határozatilag kimondotta, hogy a Soproni Őszi Vásár-t az azt terhelő vigalmi adó erejéig anyagilag támogatja, amennyiben veszteséggel zárulna, „... egyrészt szem előtt tartva a város háborús viszonyok következtében előállott súlyos anyagi helyzetét, másrészt felmérve a Soproni Őszi Vásár idegenforgalmi és gazdasági jelentőségét, valamint felismerve a gyáripár, kézműipar, a kereskedelem, a mezőgazdaság és a városi polgárság széles rétegeiben a háború 199 után első ízben megnyilvánuló élni akarását”. A határozat egyhangú. Előlegként 1000 Ft-ot folyósítanak a pénz- és jogügyi bizottság véleménye és a polgármester, a tanács és a kisgyűlés javaslata alapján. A belügyminisztérium jóváhagyását kérő felterjesztésben még hozzátesszik: „... a város lerázta magáról a háború következményeként mutatkozó közönyt”. Már most látni, hogy siker lesz „a nyugati végeken”.²⁰⁽²¹⁾

Igyekeztek valamit tenni a közbiztonság megjavítására. Szept. 7-én írják a polgármesternek, kérjen fokozottabb rendőrfőnökséget a belügyminisztériumtól, s mivel korábbi tapasztalatok szerint ez kevés, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól is. A válasz szerint a rendőrség és a szovjet városparancsnokság helyi vezetői saját hatáskörükben kielégítő intézkedéseket fogatosítottak.²¹⁽²²⁾

A nyílt árusítású üzletek 22-i, vasárnapi nyitvatartását szept. 16-án kérik, de tudomásul kell venniük, hogy ezzel elkéstek: csak a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter adhatna felmentést, ha lenne még idő rá.

A miniszter viszont engedélyt adott a Soproni thj. város és vidéke Ipartestület részére a Szakszervezetek Székházában (igaz csak) körzeti jellegű általános ipari kiállításra, a Soproni Hét kiállítása címen. A tiszta nyereség fele az, országos vásárokat szánt alapnak fizetendő majd be, másik fele jusson a helyi rokkant vagy szegény iparosoknak. A kiállításon a mesterek árusíthatnak és megrendeléseket elfogadhatnak.²²⁽²³⁾

Biztosítani kell a helyszíneket. Viszonylag könnyen elintézik, hogy a Szakszervezeti Székházat a nagy ipari

kiállítások céljára megkapják. A mezőgazdaság számára a Tornacsarnok és környezete látszik legmegfelelőbbnek, rendbehozására azonban nem kevés rohammunka szükséges. Takács visszaemlékezése szerint 45 licista, 120 tanítóképzős, 60 bencésdiák, 60 kereskedelmi iskolai tanuló (kétszer is) és a reál VII. és VIII. osztályos diákjai vettek ezen részt. A romos Festőteremben festést, takarítást és üvegezést vállal a rendezőség, kiadásaiak részbeni fedezésére legalább 300 Ft-ot kérnek a várostól, amit – a határozat (szept. 13.) szerint – a munka elvégzéséről szóló jelentés ellenében kap majd meg Thalabér.²³⁽²⁴⁾

Nyolcszáz dolgozó vett részt a vasárnapi rohammunkán. A fogatok addig 1000 vagon roncsot szállítottak ki közmunka keretében, ezen a napon 16 vagon törmelék került szekérre, kocsira, a bombatölcsérekbe. Az MKP napi 4 órás romeltakarításra szólította föl a város lakóit. Erről szept. 8-án az US. is ír A kommunisták rohammunkája címmel, majd 22-én „Az Őszi Vásár harsány diadala a mi akaratunknak és erőnknek” megjegyzéssel nyugtázza, hogy a romos 200 állomásokat helyreállították és a Mátyás király utcából eltakarították a törmeléket.

A rendezvény rangosabbá tételére megfelelő fővédnököt és védnököket kerestek. A S. Vil. szept. 2-án még azt közli, hogy Tildy Zoltán, akit kiscgazdapárti politikusként az ország akkori legmagasabb közjogi méltóságába emeltek, vállalta a fővédnökséget. A főrendező bizottság szept. 11-i kérésére a polgármester elrendeli, hogy sajtó és dobszó útján közzé kell tenni, hogy a vásár alkalmából a köztársasági elnök és a kormány ellátogat a városba. (A pártok között a Nemzeti Bizottságban nagy vita volt, hogyan helyezték el őket.) Rend legyen és tisztaság, távolítsák el a falragaszokat, amelyekből fölös számban volt mindenfelé. Tildy azonban „másirányú halaszthatatlan elfoglaltságára” hivatkozva hivatala útján lemondta a részvételt, s a főispánt bízta meg képviselőjével. Miniszter és államtitkár így is jutott az eseményekre.²⁴⁽²⁵⁾

Közben sorra alakultak meg a különböző bizottságok. Katona Ferenc gyárigazgató a nagyipari, Fábján Péter a kereskedelmi, Horváth Ferenc a kisiparos, Füredi Oszkár az újjáépítési (és városrendezési) bizottság élére került, Mende Gusztáv felelt a művészeti, fotó- és bélyegkiállítása ügyekért, a mezőgazdasági bemutató rendezőit Németh József irányította. Aug. 29-én alakult meg a kulturális bizottság, amelynek négy albizottságát is életre hívták: a zeneit Horváth József zeneiskolai igazgatóra bízta, de volt a sportnak, az irodalomnak és külön a vasárnapi népiünnepélyeknek is szervezete. Az US. aug. 29-én szól még a városrégészeti, sport- és kultúrtörténeti bizottságról; kérdés, hogy a név szerint említett Csipkés Kálmán tanár (múzeumőrön) kívül volt-e más számottevő tagja. Valószínű, hogy néhány diák és talán a múzeumi altiszt segédkezhetett. Anyagához tartozott az a 19 festmény, amelyet Thalabér szept. 14-én kér kölcsön a múzeumtól (14 db), illetve a városházától (5 db), s okt. 16-án hiány nélkül, rendben visszaad.²⁵⁽²⁶⁾

A vásár tartamára a MÁV 50%-os kedvezményt biztosított, mégpedig úgy, hogy a vásáron lepecsételt vásárigazolvány felmutatása ingyen visszautazásra jogosított az ország egész területére. Ez a kedvezmény még az inflációs időkben sokat emlegetett méregdrága GYSEV-motorvonatra is érvényes volt.

Verőfényes napra ébredt Sopron szept. 22-én. A GYSEV-zenekar ébresztette a várost, majd a Széchenyi térre fordított hangszóró folytatta a zeneszolgáltatást, közben reklámot és közleményeket sugározva. Ez a hangszóró majdnem háborúsághoz vezetett az MKP és a Kiscgazdapárt között. Vas (Wanek) Károly a Nemzeti Bizottság szept. 19-i ülésén kérte a kommunistákat, hogy „a siker érdekében kapcsoljuk ki a pártszempontokat, elsősorban soproniak legyünk a Soproni Hét rendezésében és csak azután pártemberek”. Pálvolgyi, Vas Károly 201 aggályait illetően kijelenti, hogy „... a Soproni Hét hangszórójának felszerelése csak próbaszerelés volt”. Most már nehéz megállapítani, hogy a szövegben vagy a helyben találtak kifogásolni valót. Az MKP a nyilasok – korábban a Magyar Élet Pártja – párthelyiségeit igényelte ki a

Széchenyi palotában.²⁶⁽²⁷⁾

A megnyitó napján 13 632 látogatót regisztráltak. A megjelent miniszterek elégedetten nyilatkoztak az erre az alkalomra engedélyezett sóskifliről és buciról, de a hatósági kenyér is ízlett nekik.²⁷⁽²⁸⁾ A kis műsorfüzetben olvashatták hozzá a Petőházi Cukorgyár hirdetését: „Ősszel melasz helyett már egyen valódi cukrot!”

A Szakszervezeti Székház termeit a kertészek, főleg Raffensberger füzerei díszítették. A földszinten kaptak helyet a vasutak grafikonjai és modelljei, az emeleti nagyteremben a soproni gyáripár termékei, a többi teremben a kisipar. A mesterek sokat reméltek ettől a seregszemléstől, ám arra nem gondoltak, mi lehet még belőle. A nézők közé vegyültek az adóhivatal emberei, s gondos tanulmányozás után néhány hét múlva – a kiállított tárgyakra kivetett forgalmi adóval – kiküldték az adóíveket ... (Sm. 1947. júl. 9.).

A bélyeggyűjtők egyesületének soproni csoportja és a posta (Menczel Tihamér igazgatóhelyettes vezetésével) a postapalotában rendezte meg a bélyegbemutatót (szovjet bélyegek és elsőnap bélyegzés) és ide került a fotókiállítás is. Az utóbbin a Fotóklub a párizsi tárlatra kiküldendő anyagával szerepelt. A mezőgazdasági bemutatónak egyik célja: akció a telepesek részére. Eke, borona, ásó, villa álljon a vásárlók rendelkezésére.²⁸⁽²⁹⁾

A helyiségek 9-től 18 óráig voltak nyitva. Belépő 1 Ft, legalább 10 fős csoportok tagjainak 50 f, tanulóké 30 f. A jegyeladási versenyben az Isteni Megváltó Leányainak növendékei győztek 1027 Ft értékű belépőjegy eladásával, második helyen a tanoncok (Thalabér és Mende diákjai) végeztek 660.- Ft-tal. A gyáripári kiállítást 29 800-an, a mezőgazdaságit 25 800-an, a bélyegeket 5 600-an tekintették meg, a fotókra 7100-an voltak kíváncsiak. A képzőművészek képeit 9500-an látták; naponta átlag 800–1000 ember. Közöttük volt Turik őrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyi képviselője, aki a látottakról levelet írt a rendezőknek. Ezt az US. hozta nyilvánosságra. Az őrnagy a legteljesebb elismeréssel nyilatkozik a mintaszerű rendezésről, a gyáripár kiállításáról, amelyen a szovjet kezelésben lévő vállalatok is szerepeltek. Hiányolja viszont a festők és fotósok képein a felszabadulás és az utána történt események ábrázolását, a mezőgazdasági vásárról pedig a földreformot. Ez utóbbira nincs mit válaszolnia az újság szerkesztőjének, de az előbbieket megvédi. Nincs felszerelés, nincs anyag, a szájuk előtt vonják el a művészek a falatot. Anyagi támogatásra lenne szükségük.

²⁰²A képzőművészek kiállításáról szept. 25-én írott kritikában (amely az előbbi észrevételeket három nappal előzte meg), még csak annak megállapítása olvasható, hogy a témák javarészt soproniak. Kiemeli a cikkíró Mihalovits János sorozatát a romos Sopronról, Sterbenz Károly Orsolya tér c. képét, Tolcsvay Nagy Géza fametszeteit. Az előzetesben (aug. 31-én) arról tudósítanak, hogy a legértékesebb darabok kerülnek majd bemutatásra az eredetileg korábbra tervezett őszi tárlaton.²⁹⁽³⁰⁾

A zsúfolt műsort kiegészítették még a sportrendezvények, a Berzsényi kollégium (Rákóczi u. 39.) megnyitása, idegenforgalmi ankét, kirakatverseny, Csipkésnek és Füredinek az összeállítása: A régi és az eljövendő Sopron stb. A nagyszabású eseményekről külön is szólunk.

Az US. szept. 22-i számában a vásár első estjére, 7 órára, hirdeti meg az ünnepi díszelőadásnak jelölt kultúrműsort. A színházban az első részben a kapuvári, szanyi, szili bokréták kezdtek. Megszervezésük elég sok munkájába került a városi szabadművelődési felügyelőségnek. Szany daloskörét nem tudta benevezni, viszont a 35 fős vegyes csoport csökkentése rontaná a fegyelmet, írja Kokas Kálmán. A Hegykői Vegyeskar vezetője, Bolla Géza, most még nem vállalhat szereplést, mert az énekkar nincs együtt, a hat tenoristából csak háromra számíthatna, egy beteg, kettő még nem jött meg orosz fogságból. Az alt

szólam is nagyon megfogyatkozott. Az idő rövideje és a mezőgazdasági munkák (kukoricatörés, esténként -fosztás) nem teszik lehetővé új tagok beállítását. Majd a télen.

Pedig a rendezők vállalják a gyárak teherautóin való oda-vissza szállítást, s a teljes ellátást is. A kapuváriak aggodalmaskodnak: a lányszereplők félnek az esti, netán éjjeli autóúttól, volna-e szállás a 9 pár táncosnak?

Torma igazgató-tanító Szilből írja, hogy sok huzavona után vállalják a szereplést, sőt lemondták a falunapot is; minden művelődési tevékenysége csődöt mondana, ha nem lenne semmi a fellépésükből. „Legényeim igen díszesek és igen jó táncosok” – állapítja meg. Műsoruk: szili-karéj, szili-dús, verbung, cséptánc.

Mindegyik vezető panaszkodik arra, hogy a községek semmiféle áldozatra se hajlandók, próbát is csak úgy tudnának tartani, ha a soproni rendezőség fizetné a cigányt. Egyöntetű kérdésük, hogy kell-e cigánybanda, vagy elég, ha a kottákat viszik magukkal.³⁰⁽³¹⁾

A bokréta nem magukban léptek föl. A líceumi regösökkel és Csaba József tanár bevezetőjével. irányításával, rendezésében előadták Karácsony Sándor népi műsorát, „... amely megmutatja, hogy miképpen találja meg az ifjúság az utat a feslett polgári művészetből az igazi magyar néplélekből fakadó népdal és művészet felé”.

Szünet után a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság összeállítása következett. A zsúfolt nézőtér előtt Békés István a Jövendő szerkesztője, Szakács Mihály, ^{203a} Vígszínház tagja, Szendrő Mária operaénekesnő, Demjén Éva előadóművésznő és Pázmán György zongoraművész lépett föl (ez utóbbi egy Kodály- és egy – közelebről meg nem határozott – „szovjet” művel).³¹⁽³²⁾

Szerdán a színház a munkás és diákifjúságot fogadta be Ifjúsági nap keretében. Az MKP lapja eredménynek könyveli el, hogy sikerült összehozni a két réteget, de zavaró jelenség volt, hogy a diákok kinevették József Attila egy versét és a szakszervezeti ifjúság megbízottjának felszólalását. Magyarazzák meg a nevelők, hogy sem egyiken, sem másikon nincs semmi nevetni való.³²⁽³³⁾

A szept. 29-én, vasárnap, megrendezett záróhangverseny a kritikusok egyöntetű helyeslésével találkozott. A SU. okt. 1-jén Báthy Anna énekét leginkább a Wagner-dalok egyikében, a Fájdalom és vágyak címűben dicséri, a zenekart pedig a Bach-zongoraverseny kíséretében tartja a legjobbbnak.

A műsort elég nehéz pontosan meghatározni. A kétéves hallgatás után újra fellépő zeneegyesületi szimfonikus zenekar először Mozart Kis éji zenéjét (G-dúr szerenád, Köchel-jegyzék 525.) játszotta, ezután a „régí nívón” szereplő vegyeskar állott közönség elé. (Az US. okt. 2-án Hangverseny a színházban címmel annak örülne, „ha a kórus férfiakkal bővülne”. Lehet, hogy mégsem volt „vegyes” a kórus?) Dowland: Könyörögjek-é c. kórusművét, Orlando Lasso közismert Zsoldos szerenád-ját és a XVI. század egy virágénekét énekelték el. Beethoven Ah perfido (op. 65.) c. hangversenyáriája következett Báthy Anna (szoprán), az Operaház magánénekesnő előadásában, a zenekar kíséretével. Utána feltehetőleg szünetet tartottak, majd Varvasovszkyné Simon Antala zongoraművésznő, a soproni zeneiskola tanára ült a megviselt Steinwayhez és zenekari kísérettel eljátszotta J. S. Bach D-moll zongoraversenyét (BWV 1054). Az óriás műsor Báthy Anna újabb felléptével folytatódott. Az előadott öt Wagner-dalról az említett egy címen kívül még csak azt se tudjuk, hogy milyen kísérettel hangzottak el (Az általános kottahiány valószínűsíti a zongorakíséretet.)

A két utolsó szám J. S. Bach G-dur, brandenburgi versenyműve (mivel a 3. és 4. versenymű is G-durban íródott, ma már csak valószínűsíthető, hogy az előbbi) és Händel Ünnepi zsoltárként megjelölt műve ének- és zenekarra.³³⁽³⁴⁾

A Soproni Őszi Vásár tehát lezajlott. Az utolsó nap volt a legtöbb látogatója – 14 371 ember –, összesen 77 751-en jöttek el kiállításaira. Az előirányzott 16 300 Ft helyett 32 257 Ft-ot vettek be. Igaz, a kiadások is ennek arányában ²⁰⁴nöttek, így aztán a tiszta nyereség csak 2471,69 Ft-ra rúgott. Ennek felhasználásáról kerekedett némi vita, hiszen a kereskedelem- és szövetkezetügyi minisztérium engedélyének feltétele volt, hogy a tiszta haszon felerészben hozzájuk kerüljön. A Nemzeti Bizottság viszont magának követelte az egészet, hogy alapot képezzen belőle a következő évre tervezett hasonló rendezvény kiadásaira.³⁴⁽³⁵⁾

Takáts 1954-ben úgy látja, hogy „a rendezésben és szervezett munkában a város összes lakója, kicsinye és nagyja, minden demokratikus párt összes aktívája önzetlenül részt vett. Ilyen teljes egyetértés a különböző életfelfogású lakosság körében sem azelőtt, sem azóta nem volt”. Ezt a megállapítást alátámasztja, hogy az US. 1946. okt. 11-i száma szerint Vas (Wanek) Károly a Kisgazdapárt nevében megköszönte az MKP-nek a vásár körüli ténykedését és magát a gondolatot is, amelyet – a Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve (szept. 19.) a tanú rá – a Kisgazdapárt „minden vonalon” támogatott.

A polgármester okt. 7-én veti papírra az illetékes miniszternek szóló beszámolót: „Örömmel jelentem, hogy a kiállítás várakozáson felüli jó anyagi és biztató erkölcsi eredménnyel végződött. A kiállítás sikerét a nagy- és kisipar kimagasló erőfeszítésén kívül a társadalmi és népi közigazgatási erők példás összeműködése magyarázza.” (Valóban: a pártok, a Nemzeti Bizottság és a városi közigazgatás is nagyon jól megfértek egymással ebben az időszakban.) „E kiállítás sikerére hivatkozva – amelyet mi soproniak csak házi főpróbának szántunk, jelentem – folytatja Fábján Lajos –, hogy 1947. esztendőben a Sopron–Bécsújhelyi vasútvonal megnyitásának, az orvosok és természetvizsgálók első soproni vándorgyűlésének és az első soproni iparkiadállításnak 100 éves ünnepségeit kívánjuk jövő év nyarán megrendezni.” Az ipartestületet már fel is kérte a jubileumi iparkiadállítás megrendezésére, s kéri a minisztert, hogy támogassa őket, mikor majd anyagi segítségért fordulnak hozzá. A város ugyanis megintcsak nem tud adni.³⁵⁽³⁶⁾

„És Sopron megindult az úton ...Őszi Vásár a Civitas Fidelissimában Anno 1946” – fogalmaznak a SU. cikkírói, mint Horváth B. Jenő, Kathy Rose és Radó Ferenc. Riportjaiknak alaphangja nem sokban különbözik az egykori Sopronvármegyétől, vagy az Új Sopronvármegyétől, mikor azok a TESZ munkaheteiről (az előbbi az 1938. évről, az utóbbi az 1943-ban rendezetről) közölték tudósításaikat. Nekik kellett a legkevésbé hangot váltaniuk, a legnehezebb dolga az US-nak volt, amely azoké a kommunistáké, akik a magyar Salzburg szellemét kiengedték a palackból. Hogy mennyire a polgárság rendezvénye lett ez a vásár, bizonyítja egy adatsor: az iskolákból 3033 diák jött el csoportosan (nyilván a pedagógusok, a szabadművelődési felügyelőség hatására és vezetésével), az üzemekből viszont az újság jóindulatú kerekítése szerint is csak kb. 1000 munkás. Részletezését összeadva, csupán 900-at nyerünk (700 a SOTEX-ből, 150 a Vasárugyárból és 50 a Fésűsfonógyárból). Kérdés, hogy hányan voltak jelen ²⁰⁵közülük a színházi előadásokon? Ezt akkor még nem igen feszegették, belőle téma később, az ötvenes években lesz.³⁶⁽³⁷⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (Elfelejtett rendezvények 1946–1949)* / Soproni Kultúrhét (1947. okt. 4–12.)

Soproni Kultúrhét (1947. okt. 4–12.)

Az 1946. évi Soproni Őszi Vásár Idegenforgalmi ankétján az IBUSZ egyik vezetője leszögezte, hogy a soproniak „a következő év programjába országos megmozdulást akarnak, melyhez az IBUSZ minden támogatást megad” (US. 1946. szept. 29). Ennek a támogatásnak persze ára van, amit Fábján Lajos polgármester szívesen megfizet. A Soproni Idegenforgalmi Rt. felszámol (1947. febr. 14.), tisztviselőit átveszi a város, feladatát pedig egy újonnan alakult szervezetre, a városi idegenforgalmi irodára bízta. Működésének kezdete 1947 májusa, vezetője Gereben Béla, helye az Ógabona tér–Lackner Kristóf utca sarkán lévő üzlethelyiség. Ez a hivatal az IBUSZ hivatalos menetjegyirodája is lesz.³⁷⁽³⁸⁾

Sokkal gyorsabb, egyszerűbb és hatékonyabb a városi irányítás így, mint régen a részvénytársaságon keresztül. A kapcsolat az országos hálózattal szintén jobbnak ígérkezik. A helyi idegenforgalomnak ezek a szervezeti keretei az 1947. év rendezvényeinek jellegében, tartalmában, lebonyolításában meghatározó szerepet kapnak, annak ellenére, hogy a főrendezői tisztségre – a Nemzeti Bizottságon kívül – a városi szabadművelődési felügyelőség is pályázik. Az előbbi a kezdeményező jogcímén, az utóbbi az országos gyakorlatot követve.

Pápán, az ottani felügyelőség rendezésében, 1947. febr. 1–2-án kultúrnapiakat tartanak. Egyik fő eseménye a vallás- és közoktatásügyi minisztérium lapjának, a Vándortűznek helyi megjelentetése. Pápai számának krónika rovatába Tatay Jenőtől, a soproni felügyelőtől is kérnek (és kapnak) anyagot.

Ezt látva, Tatay megpróbál tavaszra valamilyen kultúrműsort összehozni Sopronban. Szereplőit hivatala szemhatárán belül, a paraszti kultúra terjesztői közül szeretné kiválogatni. Muharay Elemér budapesti népi ének-, tánc- és ²⁰⁶játékegyüttesét a személyes, jó kapcsolat ellenére sem sikerül szerződtetni, így végül is belenyugszik abba, hogy a város által kialakított programba ágyazza saját műsorait.

Szept. 29-én vármegyei kollégáját arra kéri, hogy terjessze a műsor hírért. Másnapi dátummal el is indulnak a levelek a községekbe azzal a szöveggel, hogy a város és a megye együttműködése jegyében javasolják különösen az okt. 9-i eseményeket. A tervek szerint ezen a csütörtöki napon az Országos Szabadművelődési Tanács küldöttei tartanak értekezletet a városházán. Már most bevetik, hogy ezen a megbeszélésen jelen lesz Karácsony Sándor debreceni egyetemi tanár, akiről sokan tudták, hogy nagyszerű szónok, a társaslélektan megalkotója. Neve fogalom volt abban az időben, különösen a fiatalság körében. Jelen lesz, „amennyiben ideje engedi”, teszik hozzá jogos óvatossággal (nem tudott eljönni).

A műsor második pontja 10–12 között a múzeum néprajzi gyűjteményének megtekintése. Délután háromkor a bábjátékosok értekezletére kerül sor a Szakszervezeti Székház kistermében, bemutatóval egybekötve. A szó mindkét értelmében, mert a játékon kívül ezen az összejövetelen „Divéky József grafikus művész bemutatja az általa tervezett állandó soproni bábszínház rajzait. marionett-tervezeteit”. (Tájékoztató ad 453/1947. szept. 30. Sopron thj. város Szabadművelődési Felügyelősége. SvL.) A felügyelőség sok iratának tárgya a soproni bábjáték. Új együttesek alakulása, bábféjek ajánlása Budapestről, könyvek szétosztása, tanfolyamok, találkozók más városokban: ezekről szólnak a különféle intézkedések.

Csak sajnálhatjuk, hogy később elsorvadt ez a művészeti ág, s Divéky tervéből se lett semmi. Salzburgban 1913-ban kezdte működését a Salzburger Marionettentheater, s azóta növekvő népszerűséggel övezve adják elő (ma már saját színháztermükben) műsoraikat. Elsősorban operákat elevenítenek meg, lemezzel játszva

hozzá a zenét. Évaduk végeztével rendszeres turnékra indulnak a világ minden részébe (nem lenne megvalósíthatatlan vendégszereplésük Sopronban sem).

Visszatérve 1947. okt. 9-re: a napot Alexics György kommunista kultuszállamtitkár előadása zárja a városháza tanácstermében, 17 órai kezdettel. Amennyiben a küldöttek kiadásaihoz a községek hozzájárulnak, a kedvezményes vasúti jegy mellé a 16 Ft-os napidíjat is fel lehet számolni.

A küldöttértekezletre jövő fővárosiak szerdán este érkeznek, de már pénteken reggel vissza kell utazniuk. Tataytól érdeklődnek, hogy jár-e a reggel 6 óras vonat. A levélre ceruzával ráírva: „4.25 személy, Győrből gyors.”

Pedig Tatay nagyon szeretné, ha fentről kapna segítséget a helyi gondok megoldásához. Különösen az ellenlábás Művészeti Tanács szálka a felügyelőség szemében. Ezt a bizottságot a város vezetői hozták létre, s egyértelműen a polgári kultúra talaján áll.

A főhatóságot azonban nem aggasztja annyira a helyi vetélkedés kimenetele. Kitetszik ez abból, hogy – feledve minden addigi levélváltást –, a felügyelő legnagyobb megdöbbenésére értesítik, mintha a Holdban élne, hogy Sopronban kulturális hét lesz. Egyúttal elmagyarázzák neki a szempontokat, amelyek [207](#) szerint részt vállalhat benne. A levelet a felügyelő irattárba teszi, s dicséretes önmérséklettel csak annyit ír rá, hogy ennek szellemében járt el eddig is. [38\(39\)](#)

A Nemzeti Bizottság helyzete még nehezebb. Frissen választott elnöke már az év elején tárgyal a vásárról a kereskedelem- és szövetkezetügyi minisztériumban. Hazajöve szerez tudomást arról, hogy a polgármester értekezletet hívott össze, megbeszélendő a vásárral vagy ünnepi héttel kapcsolatos tennivalókat. Ennyit ér a Nemzeti Bizottság tekintélye? Mindenesetre jó képet kell vágni a dologhoz: a meghívót elfogadják, ott lesznek az értekezleten mint egyik résztvevő a sok közül.” [39\(40\)](#)

Az előkészületek kulcskérdése az, hogy az ipartestület és a GYOSZ-nak (Gyáriparosok Országos Szövetségé-nek) helyi csoportja hajlandó-e áldozatot hozni az újabb őszi vásár érdekében. Ez természetesen nem érzelmi kérdés.

Elég felsorolni ennek az évnek főbb politikai eseményeit ahhoz, hogy megértsük: a tőkéseknek kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy üzemük népszerűsítésére, bemutatására költsék a profitjukat. Az iparosság se a hatékony reklámon törte a fejét.

Az év elején írták alá Párizsban a magyar békeszerződést (összettel ratifikálták), megadva ezzel államiségünk szilárd külső kereteit. Gazdaságilag nem álltunk jól: aggasztónak nevezik a város közellátását, s 902 munkanélkülit tartanak nyilván (Szegeden 1949-re hétezeren lesznek, annyian, mint 1931–32-ben). Belpolitikánkban tovább haladtunk a tervgazdálkodás felé. 1947. aug. 1-jével életbelépett a hároméves terv, s a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai egyértelműen leszögezték, hogy a kisgazdák jobbszárnya (Nagy Ferenc miniszterelnök akkoriban disszidált) „veszélyeztette a demokrácia vívmányait, megbénította a nemzetgyűlés és a kormányzat működését.” Nem hagytak kétséget afelől, hogy a közösség érdekében szükséges az államosítások folytatása, a szövetkezetesítés fejlesztése. E célok legkövetkezetesebb harcosa, a Kommunista Párt, az augusztusi választásokon az ország legerősebb pártja lett.

A helyi kommunista szervezet célja az Őszi Vásár megrendezése. Nemcsak azért, mert az előző évinek mozgósító erejét érdemes az újjáépítésre ismét igénybe venni, hanem azért is, mert a káderek a gazdasági szférában érezték igazán otthon magukat. A kultúra kérdései akkor nemcsak általában szorultak háttérbe,

hanem úgy is, hogy a máshonnan idekerült vezetők nem ismerték helyi problémáit.

Erre jó példa Ágoston Ernő festőművész (SSz. 1958, 84–89) esete. A kommunista párt indítványára a város elhatározta, hogy egy művészt el fog tartani („Helikon-mozgalom”). A pályázatra csak egy kérelem érkezett be. A szerény festő nem hangsúlyozta eléggé, hogy 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején, milyen mozgósító erejű plakátjai voltak, ezért áttették az iratokat a Nemzeti Bizottsághoz: állítson ki politikai megbízhatóságáról bizonyítványt. Az elnök, Hoós István messziről jött kommunista, „véleménye szerint a rendőrségtől és a pártoktól **208**információt kell kérni, hogy tudja a Bizottság, kit támogat”. A tagok közül senki sem akadt, aki legalább az elmúlt év kiállításán a Városházáról kölcsönzött Ágoston képekre emlékezett volna.⁴⁰⁽⁴¹⁾

Nem lehet célunk a pártok indítékainak részletes elemzése, mégsem hagyhatjuk szó nélkül, hogy éppen az előkészületek megkezdésekor támadják Thalabér Lajos rajztanárt, az előző év rendezvényeinek akkor nélkülözhetetlennek mondott kulcsembert, aki az MKP tagja volt. Múltját hánytorgatják fel, a párt a jelenével védekezik, annyira azonban nem tudja megoltalmazni, hogy korábbi tekintélyét visszaszerezhesse.⁴¹⁽⁴²⁾

Tehát arccal a vásár felé.

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész

**Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről
Harmadik rész**

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gömbös újabb levelei.

Gömbös újabb levelei.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gömbös újabb levelei. / XXII.

XXII.

Budapest, 1921. október 12.

Kedves Pali!

Értesítelek, hogy Esterházy Lulu grófnő a soproni hírek alapján elmesélte a kettőnk közt lefolyt beszélgetést és különös örömet talált abban, hogy Prónay Gömböst letartóztatással fenyegette. Azt persze nem mesélte el, hogy erre én mit válaszoltam és azt sem, hogy a karlisták akárhogy ugrasztanak bennünket, végeredményben mégsem tudnak elválasztani. Értesítelek továbbá, hogy Lévy melléd beosztott sajtófőnök

állítólag zsidó származású.⁹⁵⁽⁴³⁾ Azt ajánlom, még ha nem is volna zsidó, zavard el magad mellől, mert bolondos ember. Hír Györgyöt itt nem fogadták, amit nagyon sajnálok. Azt akarták neki mondani, hogy míg fegyelmezetlenség van, támogatás nincs. Értesítelek, hogy hasonló határozatot hoztak a társadalmi egyesületek is.⁹⁶⁽⁴⁴⁾

A helyzet ma az, hogy a velencei tárgyalásokat semmi körülmények között nem szabad zavarni, mert ezek, jelentéseink szerint, miránk nézve jól állanak.

209A Lajtabánság túlságos hangoztatása a jelen helyzetben hamis és zavarja a velencei tárgyalásokat, tehát csöndben maradni. Értesítelek örömmel és bizalmasan, hogy Bauerékkal ismét felvettem az érintkezést.

Nagyon örülnék, ha az ellentétek a barátok között gyorsan elsimulnának. Jól jegyezzük meg, egyikünk sem ér a másik nélkül semmit, és hogy állandó és biztos eredményeket csak azok érnek el, akiket a múlt és jövő magas eszméi, egyforma politikai felfogás köt össze. A múltban közöttünk harmónia volt, a jelenben a diszharmónia uralkodik, amelyet ellenségeink, a karlisták ügyesen kihasználtak. Azt sem szabad elfelejteni senkinek, tehát neked sem, hogy csak feltétlen engedelmesség alapján lehet vezetni, és hogy a legmagasabb polcon levő hadvezérek is az állam szolgái, tehát neked is végeredményben engedelmeskedni kellett volna nekem, akit nemcsak az állam, hanem a társadalom is megbízott, és aki éppen veled szemben és az ottan levő testvéreinkkel szemben mindig őszinte barát voltam és vagyok⁹⁷⁽⁴⁵⁾ (...)

Azt mondanom sem kell, hogy meg vagyok arról győződve, hogy te sohasem leszel karlista, mert jól tudom, hogy a te férfias karaktereddel ellenkezik. Mikor azt mondták nekem, hogy kedves feleséged öméltósága befolyása alá kerülsz, emlékeztettem őket arra, aki kérdezte, hogy húsvétkor még a lakodalmadra sem mentél el.

Sokszor ölel

Gyula s. k.⁹⁸⁽⁴⁶⁾

A fenti másolatokban közölt levelekből kilátszik a lóláb. Gömbös azon kudarc feletti dühében, amely őt a felkelőknél érte, fullánkjait eregeti belém, amikor alvezéreimnél úgy iparkodik személyemet (a Bónis páterhez írt levelében) beállítani, mint akit a karlisták irányítanak. (...)

A királypuccsot, mint azt nekem Ostenburg utólag maga bevallotta, Gömbös politikai machinációi sietteték és robbantották ki.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Az Etelközi Szövetség deputációja.

Az Etelközi Szövetség deputációja.

Gömbösnek, gróf Bethlen Popánczának (sic!) a nálunk aratott kudarc ezen utóbbinak nem tetszhetett. A független Lajtabánság pedig még kevésbé, melyet a felkelés vezetősége fenntartani és megvédeni komoly előkészületeket tett. Ezen antantbarát államférfi mindenre vállalkozott, amivel Trianont kielégíthette. Ezért újabb és újabb kísérleteket tett a nyugati mozgalom leszerelésére, mely nagy arányokat öltött.

Október első napjaiban egy deputációt küldött hozzám a Titkos Társaság tagjaiból összeállítva, amely nagyrészt az ő híveit képezte. Ezek voltak gróf Teleki Sándor százados, dr. Pröhle Vilmos egyetemi tanár és képviselő, Hoffmann Géza ezredes, Zadravecz István tábori püspök, Gyarmathy János⁹⁹⁽⁴⁷⁾

kormányzósági ²¹⁰katonai káplán. Mint kijelentették, ők is felsőbb megbízatásból jöttek engem rábírní Nyugat-Magyarország, vagyis Lajtabánság elhagyására, valamint az irredenta leszerelésére.

Természetesen ezen kedves és udvarias baráti társaságnak és testvéreknek (mert EKSz-isták voltak mindannyian) sem mondhattam mást, mint a többieknek, akik már hasonló küldetésben nálam jártak. Sőt csodálkozásomnak adtam kifejezést afölött, miért avatkozik az EKSz gátlólag egy hazafias akciónak a megnyilvánulásába, amikor fegyverrel a kezünkben cselekedhetünk az integritásunkért. Ha már a kormány nem tesz erre kísérleteket, azt még értem, de hát miért kell a szövetségnek ebben is a kezére járni és különösen nem értem ezen kapacitások logikáját sem, amikor Gömbös nem is régen erre járva és a kormányra hivatkozva készült Nyugat-Magyarország megmentésére, azonkívül célzásokat is tett a báni méltóság betöltésére. Ezen általam előadottak után a deputáció tagjai nevetve néztek egymásra és vállaitukat vonogatva kijelentették, hogy ők ezekről nem tudnak.

Az említett társaság, mielőtt vonatra ült, Felsőőrön körülnézett és meggyőződhetett, hogy komoly munka folyik. Búcsúzáskor páter Zadravecz István tábori püspök volt az egyedüli, aki odasúgta : „Jól teszed! Ne menj ki – maradj bent felkelőiddel!” Páter Gyarmathy azonban, aki felhasználva az alkalmat, mindenbe beledugta az orrát és holmi esetlen megjegyzésekkel és előttünk elejtett szavakkal, mintha a karlisták műve volna az egész felkelés, destruálni próbálkozott közöttünk. ¹⁰⁰⁽⁴⁸⁾ (...)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Horthy kormányzó levele.

Horthy kormányzó levele.

Héjjas Iván legutolsó ittléte alkalmával a következőkre figyelmeztetett: „Fővezér uram, tessék vigyázni, biztos értesüléseim szerint a kormányzó úr szándékozik eljönni a fővezér urat rávenni, hogy a felkelőkkel vonuljon ki a bánságból. Azt tudom – erősködött Héjjas tovább Taby Árpáddal együtt, aki jelen volt – inkább itt döglünk meg, de nem mozdulunk, történjen bármi.”

Valóban jól esett hallani ezen ifjak lelkes megnyilatkozásait, akiket akkor az integritásunkért való felbuzdulásukban tényleg képesnek tartottam az ilyen elszánt hazafiságra. Azonban mosolyogva hozzáfűztem: „Hátha csakugyan arról van szó – ne hagyjuk el a nyugati végeket, hanem haljunk meg itt – én kész vagyok arra is, mert bízom magamban, és ura szoktam lenni elhatározásaimnak. Kíváncsi vagyok azonban mégis, kik és hányan fognak kitartani mellettem, ha szorulni fog a kapca és a magyar kormány pedig megmozgat minden eszközt ellenünk?”

A kormányzó nem érkezett meg Lajtabánságba, ámbár azt mások is több oldalról híresztelték, hanem érkezett címemre egy levél, amelyet Majtényi Miklós, Kecskemét városának polgármestere (az Etelközi Szövetség tagja) hozott nyugatra és adta át kezembe. Ezen levél másolatát az alábbiakban közlöm:

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Horthy kormányzó levele. / 211XXIII.

²¹¹XXIII.

Kedves Pali!

A velencei tárgyalások olyan stádiumba jutottak, hogy egy megegyezés a nyugat-magyarországi kérdésben

valószínűnek látszik.

A megegyezésnek előreláthatólag természetes feltétele lesz az egész nyugatmagyarországi terület kiürítése. Ezt a kiürítést, amennyiben a megegyezés lehetősége ettől függ, végre kell hajtani és végre is fogom hajtani, mivel nem tehetem ki az országot azon veszélynek, amely bekövetkeznék akkor, hogyha nem volnánk képesek a megegyezéssel kapcsolatos feltételeket teljesíteni.

A miniszterelnöknek a megegyezésről szóló távirati jelentését a legközelebbi időben várom. Mihelyt az megérkezik, a viszonyokhoz képest rövid időn belül, esetleg már rögtön a távirat vétele után el fogom rendelni azt, hogy a felkelő csapatok Nyugat-Magyarország területét elhagyják.

Mindezt azért tudatom veled, hogy a felkelőket, kiknek eddigi tevékenysége iránt teljes elismeréssel vagyok, fenti eshetőségre megfelelően előkészítsed, és egyben kérek, hogy a kiürítés technikájának megbeszélése céljából vagy személyesen jelentkezéssel nálam mielőbb, vagy pedig helyettesedet vagy más megbízottadat indítsd a *legközelebbi alkalmatossággal* útba azzal, hogy nálam jelentkezék.

Szívélyes üdvözléssel: Horthy s. k.

Budapest, 1921. október 12-én.

Boríték: Nagyságos Prónay Pál m. kir. alezredes úrnak

Hátul: két kormányzói iroda pecsétje.¹⁰¹⁽⁴⁹⁾

A fenti levél átolvasása után arra a meggyőződésre jutottam, hogy Bethlen szándékainak keresztülvitelénél ismét a kormányzó személye mögéje bújik, miként azt már több ízben tette. (...) Egyelőre ezen levélre nem volt szándékom válaszolni, hanem megkértem Hír Györgyöt, hogy utazzon fel a fővárosba és nyissa ki a szemét ezen álmódzó és intrikus társaságnak, hogy tulajdonképpen miről is van szó, miután megteremtettük a Lajtabánságot. Hír György, akinek egyébként is az EKSz-nél is volt elintézendő dolga, felutazott Budapestre.

Október első hetében Sigray útján újból megsürgettem Ostenburgnál azon határszakasz átadását és kiürítését, amely Kis- és Nagymarton között fekszik. Miután ki lett kiáltva a független Lajtabánság, azonkívül a Soprontól északra fekvő községek is hozzá csatlakoztak, már az antant előtt is tökéletes presztízskérdést képez ennek a tökéletes megalakítása. Vagy rendelje alá magát Maderspach felkelőivel, mert mint állam az államban nem létezhetik ezen alig néhány kilométer kiterjedésű szakasz.

Ezen kérdést – mint a kormánybiztosnak kijelentettem – én Ostenburggal inkább szépszerével akarom megoldani, mint erőszakkal. Különösen azért is, mert Nádosyék lefogják felkelőimet, melyeket az V. hadsereg megerősítésére szántam.

²¹²Sigray másnap telefonon megküldte a választ: Ostenburg azt üzeni, ne erőszakoskodjak, néhány nap múlva át fogja adni a kérdéses területet, de különben is jobb, ha Sopronban meglátogatom őt ezen dolgok személyes megtárgyalása végett, amint ő Budapestről visszaérkezik, ahová őt (*Sigrayt*), valamint a két csendőr-zászlóaljparancsnokot, Ostenburgot és Ranzenbergert förendelték.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Megbeszélések Héjjasnál.

Megbeszélések Héjjasnál.

Miután székhelyemet a Lajtabánság megalakulása után Nagyszentmihályra tettem át, az az ottani csendőrlaktanyát jelöltem ki irodai helyiségeknek a fővezérség számára. Lakásom pedig szintén a közelben volt egy boltosnak az I. emeletén fekvő szobáiban.¹⁰²⁽⁵⁰⁾ A legutolsó napokban a központban lezajlott eseményekből kifolyólag ismét az északi hadsereghez kellett utaznom, ahol Héjjassal és Bachóval a nezsideri kerület adminisztrációs dolgaira vonatkozóan sok mindent meg kellett tárgyalnom. Ennélfogva automat Borostyánkőn keresztül Felsőpulyára irányítottam Budaházy Miklós alvezérhez, akivel a folyó ügyek tárgyában beható megbeszéléseket végeztem. Nála megebédelve Sopronon keresztül Parndorfba hajtattam.

A vonatok a fővonalon most már ismét rendszeresen közlekedtek Bruck felé, azonban sok teheráru hevert a királyhidai állomáson. Megérkezésemkor a felkelőcsapatok üdvözöltek a már említett nagy kocsmában, mire én néhány szóval őket meg nem alkuvó kintartásra buzdítottam.

Héjjassal és Bachóval megbeszéltem azután a teendőket Kismarton leendő elfoglalására, amennyiben megparancsoltam a IV. hadsereg balszárnyának a meghosszabbítását.

Ezekre vonatkozóan csak néhány nap előtt látogatott meg Felsőőrön Bogya János nemzetgyűlési képviselő néhány társával, mint a Kismartoni Friedrich-csoport politikai exponensei. Miután ők készek voltak magukat alárendelni a felkelők fővezérségének, erre nézve meg is állapodtam velük – amennyiben az ottlévő Friedrich-csoportot meg fogom erősíteni a IV. hadsereg balszárnyán lévő felkelőkkel és a parancsnokságot fölötte át is veszem.

Bogya Jánossal igen megértettük egymást, teljesen osztotta azon álláspontomat, amellyel Nyugat-Magyarország megmentése érdekében megteremttem a független Lajtabánságot. Nagyon intelligens és határozott ember benyomását tette rám, de világlátott is lévén, mivel több évig, mint (*oszátrák*-) magyar konzul szolgált Délamerikában, azután Olaszországban is. Nyugat-Magyarország kiürítését ő is ellenezte.

Parndorfban egy igen kellemes estét töltöttem. Sokáig elbeszélgettem Héjjasékkal a Lajtabánság és a felkelők sorsa fölött. Többek között szóba kerültek Gömbös Gyula hozzám intézett levelei, amelyekben ezen utóbbinak elfoglalt álláspontját és magatartását ők is gyerekesnek és nevetségesnek találták ... Héjjas nem győzte őt szidni – erősítgetve, hogy ő kezdettől fogva Gömböst tartotta az EKSz-ből kiinduló intrikák főmesterének, aki ellenem már régen dolgozik és széjjeldestruál mindent ott, ahol őt vezetőegyeniségnek el nem fogadják.

²¹³A kormányzónak hozzám intézett levelére vonatkozóan pedig, miután annak tartalmát velük is közöltem, Héjjassal és társaival a végsőkéig való kintartásban állapodtam meg.

Ezután nyugovóra tértem a kocsmáépület egyik szobájában, melynek nyitott ablakain keresztül behallatszott a közeli gépfegyver és puskatűzharc zenéje mellyel a határon álló ellenfelek kölcsönösen iparkodtak egymást ébrentartva szórakoztatni.

Megjegyzés: (...) Jelenleg csupán azon sürgöny tartalmát akarom itt leszegezni, amellyel a IV. hadseregparancsnokság a Lajtabánság függetlenségéhez való hozzájárulását dokumentálja és amely a következőképpen hangzik:

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Megbeszélések Héjjasnál. / XXIV.

XXIV.

Távirat.

Prónay Pál fővezér Felsőőr. Nezsider

27 52 18 16

A nyugat-magyarországi felkelők északi hadseregcsoportjának kerületébe tartozó összes községi közigazgatási tisztviselők a mai napon Nezsiderben tartott értekezletükből kifolyólag Fővezér Urat teljes bizalommal és ragaszkodással üdvözlük, megköszönve hazafias törekvéseit és azt, hogy független államterületünkön az államigazgatás megindultával az eddigi jogbizonytalanságot megszüntetni sikerült.

Elnökség

Szükségesnek tartottam közölni, mert Héjjas Iván évek múltán, amikor különböző cikkekben és könyvekben mindenféle kiszínezett, azután valótlan beállítású heroikus cselekményeket íratott magáról – a felkelés történetét szándékosan úgy állította be, mintha ő nem tartozott volna az én parancsnokságom alá, miután a Lajtabánsághoz sem volt köze, csupán az északi hadsereghez. (...)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Tervem Ausztriába való betörésre

Tervem Ausztriába való betörésre

Tartalom: Prónay 1921. október 17-én kora reggel Héjjas Ivánt is autójába ültetve, elindult Pándorfaluból Sopronba, hogy Ostenburg őrnaggyal megbeszélje a Nagy- és Kismarton közti határszakasz átvételét. Héjjast azért hozta magával, mert neki kellett megszállnia Kismartont. Prónay azon bejelentésére, hogy Sopront is meg akarja szállni, mivel Lajtabánság központjának szerepét fogja betölteni, Ostenburg azt felelte, hogy néhány napon belül Sopront is át fogja adni neki, mivel zászlóaljával rövidesen Budapestre tér vissza. Felpanaszolta, hogy a titkos társaság (értsd: EKSz) és Gömbös az ő eltávolítására és zászlóaljának felosztatására törekednek. Közben Prónay Nagymartonba küldte Gebhardt századoshoz a „VI. hadsereg” ügyeinek tárgyában Apáthy László századost. Miután őt Sopronba a Győri úton levő kávéházba várta vissza délutánra, Héjjast értékküldte, hogy hozza magával. Ezután Ostenburggal egyedül maradván, bizalmasan közölte vele azon tervét, hogy szabadcsapataival betör Ausztriába, hogy a Frontkämpfer és más jobboldali paramilitáris szervezetekkel a „részen szociáldemokrata, részen kommunista zsidó szabadkőműves kormányrendszert” megbuktassák. Még az osztrák szövetségi haderő egyes részeire is számított! Hajós Jenőt e célból küldte Ausztriába tárgyalni. Amikor Ostenburgot együttműködésre szólította fel, az arról informálta, hogy ő is hasonló akcióra készül, sőt már az osztrák monarchistákkal meg is egyezett. Prónay megígérte Ostenburgnak, hogy ha ez megindul Bécs felé, 6 saját csapataival Grácnak ²¹⁴fog tartani, hogy az oldalát fedezze. Fölvetődött a királykérdés is, amikor Prónay azt mondta; hogy „IV. Károly restaurációját nem akarom puccsal megoldani, hanem a nemzeten és a kormányzón keresztül, aki maga legitimista és a király széktartójának vallja magát. Ez volt különben a Te álláspontod is, úgy tudom”.

Közben visszatért Nagymartonból Héjjas Iván, de Apáthy nélkül, mire a megbeszélés félbeszakadt és Prónay Héjjassal együtt elbúcsúzott Ostenburgtól. Arról, hogy a királyt várja, egyáltalán nem tett említést. Vendégei egy ideig még a Győri úti kávéházban vártak Apáthyra, de eredménytelenül. Héjjas visszatért Pándorfalura, Prónay pedig először fölkereste dr. Pinezich soproni főszolgabíró és Huber János apátplébános, nemzetgyűlési képviselőt, hogy velük Lajtabánságról és a bán személyét illetően megbeszélést folytasson. Az alfejezet végén írja Prónay:

„A soproni Pannónia szállóban megvacsorázva este tíz óráig vártam Apáthyra, de miután nem érkezett meg, autómba ültem és éjjel egy órakor értem Nagyszentmihályra, amely új székhelyemet képezte.

Még ki sem aludtam magamat az utazás fáradalmaitól, amikor kora reggel Förster Lajos jóbarátom, Budapestről érkezve, felköltött, mert egy sürgős levelet hozott Bethlentől részemre.¹⁰³⁽⁵¹⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele.

Gróf Bethlen miniszterelnök levele.

Tartalom: Förster előadta Prónaynak, hogy a Várban volt éppen dolga, amikor Bethlen őt meglátva, felkérte, hogy azonnal utazzék nyugatra és adja át Prónaynak a levelet. A XXV-ös számozású, október 17-én keltezett levélben nyugtázza Bethlen a szabadcsapatok fővezérségének azon közlését, hogy hajlandó követni a magyar kormány minden kívánságát és utasításait, csak a területi integritás kérdésében nem alkuszik. Ezután rátérve a velencei tárgyalásokra és egyezményre, kifejezetten elismeri, hogy a magyar kormány a nyugat-magyarországi szabadcsapatoknak köszönheti, hogy a velencei konferenciára egyáltalán sor kerülhetett. „Választanunk kellett aközött, hogy belemegyünk egy megegyezésbe, amely mellett Ausztria lemond jogának egy részéről, amely mellett Magyarország viszont mindent el nem érhet, amit elérni szeretett volna; vagy aközött, hogy követeléseinket a végletekig fenntartva, kitesszük magunkat annak, hogy a szerződés végrehajtása és kikényszerítése érdekében úgy a nagyantant, valamint a kisantant ellenünk fordul és visszavonhatatlanul végrehajtja azokat a büntető szankciókat, amelyeket kilátásba helyezett, s szükség esetén fegyverhez is nyúl, mint ahogy azt már több ízben Németországgal is megtette volt.” Ismerteti a velencei egyezmény lényegét és hangoztatja, hogy további ellenállással többet elérni már nem lehet, sőt az eddig elért eredményeket is kockáztatná. A magyar kormány az egyezményben kötelezte magát, hogy a felkelőket „minden rendelkezésre álló eszközzel” rábírja, szüntessék be az ellenállást. Ha a felkelők nem teszik le a fegyvert, ez nem vezet újabb tárgyalások felvételére, hanem gazdasági blokádot provokálna ki és ha ez sem vezet eredményre, a nagy és kisantant fegyveres beavatkozásra szánhatja el magát. A magyar hadsereg létszámát le kellett szállítani a békeszerződésben megállapított 35 000 főre, ezek közül is 20 000 a még kiképzetlen újonc, ha a szerbek csak három hadosztállyal indulnak meg, az út Budapestre nyitva volna előttük. Felszólítja a szabadcsapatok fővezérségét, szüntessék meg az ellenállást Nyugat-Magyarországon és küldjék haza a felkelőket. Még van két hét idő a leszerelés végrehajtására. Bántódása ²¹⁵senkinek sem lesz, feltéve, hogy nem követett el a felkelés folyamán közönséges bűncselekményt.

Prónay a XXVI. sz. alatt leköszölt, 1921. október 19-én kelt levélben válaszolt Bethlennek. Neheztelését fejezte ki azért, hogy a magyar kormány kötelezte magát a felkelők leszerelésére. „A velencei egyezmény bírálgatásába egyelőre nem akarok bocsátkozni, azonban jelenleg minden hazafias aggodalom méltánylása mellett sem vagyok abban a helyzetben, hogy a m. kir. kormány felszólításának eleget tegyek.” – írja benne.

A továbbiakban már Prónay szövege következik:

Nem érdektelen azon táviratnak a megismertetése sem, amelyet gróf Bethlen miniszterelnök küldött Sopronba Hegedűs Pál altábornagynak, amellyel meg akarta akadályozni Lajtabánság megalakulását. Ezen távirat tartalmát nevezett tábornok következőkben közölte velem:

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXVII.

XXVII.

TÁVIRAT

Prónay Pál

Katonai távirat Sopronból.

A miniszterelnök az október 4-én 13,20-kor átküldött táviratra következőt feleli: „Magyar állampolgárok Nyugat-Magyarországon külön köztársaságot nem kiálthatnak ki, magyar állampolgárok a magyar királyság alá tartoznak, leghatározottabban tiltakozom tehát mindenféle köztársaság, vagy bánsági, vagy bármiféle hasonló mozgalom ellen, mert magyar állampolgárok idegen területen is kötelesek hazájuk érdekeit szem előtt tartani. Magyarország helyzetét rendkívül súlyosbítja az, hogy ha a Nyugat-Magyarországon tartózkodó felkelők, bár jóhiszeműen, de a körülmények teljes félreismerése mellett olyan határozatokat hoznak, amelyek Magyarország nemzetközi helyzetére vonatkozólag súlyos következményekkel járnak; idejében figyelmeztetem tehát azokat, akik ezen határozatot hozták, hogy hagyjanak fel hasonló dolgokkal, felelősségem tudatában kell ezt megmondanom idejében, mielőtt nagyobb bajt okoztak volna, és bíznom kell abban, hogy ezen értesítés vétele után tudni fogják hazafias kötelességüket, amely nem más, mint hogy ezen határozat megmásítása mellett tartózkodjanak attól, hogy a legsúlyosabb helyzetbe sodorják hazájukat.

Gróf Bethlen István s. k.
miniszterelnök.

Gróf Bethlen tehát, mint azt a fenti iratok mutatják, kézzel lábbal kapálódzott egy Lajtabánság létrejötté ellen. Hol meg nem alkuvó parancsokkal; majd deputációkkal, végül pedig könyörgő, levelekkel kísérletezett. (...) [103\(52\)](#)

Merénylet kísérlete páter Bónis ellen. [104\(53\)](#)

Tartalom: Prónayné október első hetében Budapestre utazott téli ruhaneműért. Prónay azért kísérte el Szombathelyig, mivel Sigray főkormánybiztossal és Cziráky József főispánnal több megyebeli adminisztrációs ügyet kellett megbeszélennie. Amikor a sötétedés beállta után hazaindult, Nagyszentmihály előtt néhány fegyveres ember állította meg az autóját, de amikor felismerték, bocsánatot kértek [216](#)azzal, hogy tévedtek a kocsiban és tovább engedték. Utóbb arról értesült, hogy Rantzenberger Viktor százados (zászlóalja akkor már Torony községben volt) – öccsének Jenőnek a vezérkari őrnagynak utasítására –, el akarta tenni Bónis pátert láb alól. Bónis azért nem került a kezükbe, mert nem Nagyszentmihályon át, hanem más úton ment vissza Lakompakra. Bónis szerinte azzal szolgáltatott rá okot, hogy az EKSz-ben összeveszett Siménfalvyval, Toókossal és Rantzenberger Jenővel.

Három levél szövege is Bónisra vonatkozik. A XXVIII. sz. okmányban Rantzenberger Jenő őrnagy azt írta Prónaynak Bónis páterről 1921. szeptember 26-i dátummal, hogy „ezen egyén egy teljesen hívatlan akarnok, aki eddig mindenkit becsapott, aki vele összejött, velünk szemben a lehető legilloyálisabban járt el és a legkomiszabb intrikákat folytatta eddig is úgy Erdélyben, mint Debrecenben és itt Pesten”. Héjjas Iván rossz szellemének nevezi, Prónayt pedig csak kompromittálja, ezért kéri, hogy a saját és az ügy érdekében is távolítsa el. A XXIX. sz. alatt közölt levélben, amely 1921. okt. 10-én kelt, R. J. őrnagy nyugtázza Prónay levelét és fenntartja fenti levelében közölt megállapításait. A XX. sz. levél Rantzenberger Jenő őrnagy üzenete Bónisnak, intézkedjék újól, hogy a felkelők Vulkapordányon a vonatot Ausztriába átengedjék. Ez a levél valószínűleg akkor keletkezett, amikor a Budaházy felkelők Sopront megszállva tartották).[105\(54\)](#) A kézirat ezután következő szövegének már semmi köze páter Bónishoz, tehát Prónay elfelejtett külön címszót írni. Ezt a jobb áttekintés végett a szerkesztő iktatta be:

(Hegedűs Pál altábornagy átiratai.)

A nyugat-magyarországi felkelés történetének jobb és hívebb megvilágítására szükségesnek tartom azon intézkedéseket is megismertetni, melyeket úgy a gróf Bethlen kormánya, valamint az antant-bizottságok a feltámadt irredenta ellen hoztak, Hegedűs Pál altábornagynak, a Sopronban székelő antant-tábornoki bizottság egyik tagjának kellett volna ezen utasításokat foganatosítani. Ámbár ezen átiratoknak a Lajtabánság fővezérségénél nem igen volt fogamatja, néhányat a sok közül – az eredetiről vett másolatokban itt alább ismertetek:

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXXI.

XXXI.

Nyugatmagyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoka – Sopron.
1080 szám /1921.

Méltóságos
br. Prónay Pál m. kir. alezredes úrnak,[106\(55\)](#)
Felsőőr.

Sopron, 1921. szeptember 18-án.

Gróf Bethlen miniszterelnök úr ő nagyméltósága parancsából fölszólítom Alezredes Urat, hogy Nyugat-Magyarország azon területét, mely a trianoni békeszerződés értelmében Ausztriának átadandó volna, haladéktalanul hagyja el.

Hegedűs Pál altb. s. k.[107\(56\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXXII.

[217](#)XXXII.

Figyelmeztetés !

Az összes felkelő alakulatok részére!

A magyar kormánynak tudomására jutott, hogy az I. Nyugat-magyarországi Felkelő Hadseregparancsnokság felszólította az osztrák kormányt, folyó hó 20-a előtt bocsássa szabadon az összes még Ausztria területén fogva lévő magyar foglyokat, mert különben a Felsőőrön fogva tartott osztrák csendőrök viselik a következményeit.

A magyar kormány megállapítja, hogy az osztrák Reichswehr, Volkswehr és csendőrség katonáinak kivégzése ellenkezik minden hadi joggal; aki ilyeneket elkövet, az hadviselő félnek sem a magyar, sem az osztrák kormány részéről el nem ismerhető és velük szemben mindkét kormány úgy fog eljárni, mint gyilkosokkal, akik törvényen kívül helyezték magukat. Mihelyt kézre kerülnek, mint ilyenekkel fog a kormány velük szemben elbánni. Sopron, 1921. szeptember 18-án.

4. szám/Biz. 1921.

Hegedűs altb. s. k. [108\(57\)](#)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXXIII.

XXXIII.

Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoka, Sopron.
1080. szám/1921.

Ad 2. sz.

1921. főp.

Felszólítás
a felkelők Felsőőrön székelő legmagasabb parancsnokságához.

A m. kir. kormány parancsára az alábbiakat hozom tudomására:

Br. Lehár Antal nyug. áll. ezredes f. hó 18-án Felsőőrön történt elfogatásának körülményeiről kiszabadulása után jegyzőkönyv vététt fel.

Minthogy a Miniszterelnök úr az eset kontradiktórius alapon való elbírálásához a másik fél véleményét is ismerni kívánja, szükséges volna, hogy jegyzőkönyvek álljanak rendelkezésre azok részéről is, akik az elfogatást elrendelték.

A kormány nevében felkérem tehát, hogy báró Lehár ny. áll. ezredes elfogatásáról jegyzőkönyvet vétesse fel, melyekből kivehetőek legyenek az elfogatás összes körülményei, valamint az is, hogy az elfogatás mily okból történt. Felkérem, hogy adja tudtul ezen ügyirat átadójának, hogy a jegyzőkönyvek mikor és hol lesznek átvehetőek?

Kelt Sopron, 1921. szeptember 27.

Hegedűs altb. s. k.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXXIV.

218XXXIV.

Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoka, Sopron.
1119. szám/1921.

Felszólítás !
Báró Prónay Pál úrhoz.

A m. kir. kormány parancsára:

Komoly forrásból vett értesítés szerint Satory, Bokor és még egy tart. hadnagy, kik a magyaróvári akadémia hallgatói voltak, föbe lövettek.

A kivégzés állítólag azért történt volna, mert nevezettek a felkelők közt valamely rablásban vettek volna részt, tényleg azonban azért, mert Önnél tiltakoztak volna az ellen, hogy Ön egy tisztársukra 100 botot veressen valamely kisebb függelemsértési eset miatt.

A miniszterelnök úr parancsából felkérem, hogy adja ide tudtul az esetre vonatkozó összes felvilágosító adatokat.

Felkérem, hogy válaszát mielőbb – az ott működő entente albizottság útján – juttassa hozzám Sopronba.

Sopron, 1921. szeptember 30.

Hegedűs altb. s. k.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bethlen miniszterelnök levele. / XXXV.

XXXV.

Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoka, Sopron.[108\(58\)](#)
1085/1921.

Figyelmeztetés
az A. zónában lévő magasabb felkelő parancsnokságokhoz.

A m. kir. kormánynak alábbi sajnálatos események jutottak tudomására:

1. Az I. és II. csendőrtartalék zászlóaljokhoz behívott és menetlevelekkel odairányított szabadságolt legénység nem a fenti zászlóaljaknál állíttatott szolgálatba, hanem az A. vonalat átlépve, a felkelőkhöz állt be szolgálattételre.

2. A felkelők elkezdnek rekvirálni, ami azt fogja eredményezni, hogy a lakosság végre bottal fogja kiverni őket.

A nagymartoni zsidók máris Bécsben keresnek védelmet. Ez azt is látszik bizonyítani, hogy hovatovább az egész nyugatmagyarországi kérdést a felkelők oktan erőszakoskodása Magyarország hátrányára fogja eldönteni, mert a lakosság hangulatát teljesen maguk ellen fordítják.

Mindezek folytán a miniszterelnök úr parancsából az alábbiakra hívom fel a felkelők parancsnokságait:

a) Az A. zónában levő azon csendőrlegénység, mely behívóparanccsal ellátva az I. vagy II. csendőrtartalék zászlóaljhoz lett volna köteles bevonulni, haladéktalanul szólíttassék fel a csapattesthez való azonnali bevonulásra, minthogy ellenkező esetben a katonai büntetőtörvénykönyv azon határozványai szerint kellene velük szemben eljárni, melyek a behívási parancs iránt engedetlen tényleges katonákra nézve vannak megállapítva. Nem fogadható el ugyanis azon gyermekes álláspont, hogy ezen emberek most felkelők és ezért most nem tartoznak engedelmeskedni előljáró hatóságaiknak.

b) A rekvirálásokra vonatkozólag a kormány álláspontja a következő vámgabonáért a magyar kormány 700 korona térítést ad métermázsánként, ha tehát a felkelők térítés nélkül rekvirálnak, úgy rablást követnek el. Olyan élelmiszereknek [219](#)elrekvirálása, melyekre állítólag szállítási igazolvány kell – különösen ha térítés nélkül foglaltatnak le – szintén nem tekinthető egyébnek, mint rablásnak, mert ezen cikkekért soha senki nem fog fizetni.

A magyar kormány annak idején kénytelen lesz azokkal szemben is a legnagyobb energiával eljárni, akik azt hiszik, hogy ők mentik meg a hazát, akkor, amikor egyebet sem tesznek, mint azt a legnagyobb veszélybe sodorják és jó hírnevét tönkreteszik.

Egyben értesítem a felkelő parancsnokságot az alábbi hírekről, melyek tudomásomra jutottak:

Folyó hó 17-én: A szabadcsapatok a múlt hét vasárnapján jöttek Felsőpulyára.[109\(59\)](#) Vámosderecskén Holzer nevű kereskedőtől szövetet és Újlakon Kopfsteintől 20 000 koronát vittek el. Összeszedik a vámgabonát és ennek ellenőrzésére két civil biztost neveztek ki. Eddig egy waggon gabonát szedtek össze s a molnárok egy részével úgy egyeztek meg, hogy a beszolgáltatandó vámgabonát 800–1400 koronával megválthatják. A répczekárolyi molnár ily címen 52 000 koronát fizetett. Polgári biztosul Gyökhegyi dérföldi gazdatisztet és Fridrich nyug. járásbírói írnokot rendelték ki.[110\(60\)](#) Az egész közigazgatást a háborús céloknak megfelelően akarják átalakítani. Pontos adataik vannak a vámgabonáról. A rendelkezéseiknek ellenszegülőket megbotoztatják, így többek között Braun járásbírói kezelőt osztrák érzelmei miatt botoztatták meg. Azonkívül alakítottak egy 8 tagból álló és forradalmi hadsereg vészbírósa nevű bizottságot, mely bírói jogokat gyakorol. Sűrűn fordulnak elő egyéni akciók, rablások. A parancsnok a múlt héten három felkelőt agyonlővetett, kettőt pedig a fenti vészbíróság kötél általi halálra ítélte.[111\(61\)](#) Adóhivatal nem működik, a közigazgatás legelemibb szükségletei ellátva nincsenek (marhalevél bélyeg). Felsőpulyán a szabadcsapatok megbízásából négy felsőpulyai járásbírói kezelő az adóalapokat írja össze a telekkönyvből, telek szerint adóztatnak. A kiszökötteket vagyonfosztásra ítélik. Lakompakon a Komin malomból 25 q vámgabonát és ötvenezer korona készpénzt vittek el. A gabonát Pulyára szállították. A molnárt megfenyegették, ha késedelmesen szállítja be a gabonát, 25 botot kap, ha pedig a parancsnak nem engedelmeskedik, főbe lövik. A sopronnyéki vámórság az A. zónából Sopronba szállított élelmiszerek után vámot követel, mely Sopronban volna fizetendő.[112\(62\)](#)

Ezen eljárás azonban teljesen keresztülvihetetlen, mert hiszen ha az árut tényleg Sopronba viszik és a vámot is ott szedik be, a nyéki vámórs ennek megtörténtét nem is ellenőrizheti. Ennél a vámórségnél fordult elő, hogy Lakompakról vágott marhát akartak szállítani Sopronba, azt ott lefoglalta és maximális áron

eladatta és a befolyt pénzt elkobozta.

Folyó hó 18-án:

Nagymartonban tegnap megjelent egy 16 főből álló polgári ruhás felfegyverzett csapat, mely felkereste a jegyzőt a községházán és ebédet kértek. Ezt a kérésüket teljesítették is. Ebéd után a csapat a községben elszéledt, néhányan behatoltak egy zsidó házába és a zsidótól életveszélyes fenyegetések között [220](#)5000 koronát követeltek. Midőn ezt megkapták, Zemenye [113\(63\)](#) felé eltávoztak. Midőn a jegyző azt kérdezte tőlük, hogy honnan jöttek azt válaszolták, hogy az erdőből.

Sopron, 1921. szeptember 20-án.

Hegedűs altb. s. k.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter ígéretei.

Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter ígéretei.

Október közepe táján feleségem is visszaérkezett Budapestről a téli ruhaholmikkal, mert azok szükségessé váltak a hűvösebb idő miatt, de különben is a telelésre itt akartam berendezni nemcsak magamat, hanem az egész hadseregemet. Feleségem melegiben elmesélte útközben az élményeit és nevetve mondta: „Ha szándéka lovassági felügyelő lenni, azonmód lehet, miután ígéretem van erre, magának ezt odaígérni.” [114\(64\)](#) Azután elmondotta a következőket:

Alig érkezett meg Budapesten a Szentkirályi utcai lakásunkba, máris megszólalt a telefon és gróf Bánffy Miklós külügyminiszter jelentkezett, aki sürgősen óhajtott vele beszélni. Nevezett el is jött, aki külügyi dolgokban a nevetségig menő nagyon súlyos egyénnek képzelte magát. Csakhogy le nem térdelt színészi pózban, annyira kérlete: hasson reám a felkelés leszerelését illetőleg. Ha a felkelőkkel a Lajtabánságot kiürítem, azt kapok, amit akarok. Vagy a zászlóaljamat vehetem azonnal ismét át, sőt a lovassági felügyelőség is biztosítva lesz számomra. Külügyi messzeliátását, azután világviszonylatban való áttekintését fitogtatva, a következőket mondotta – persze franciául: „L'affaire de la Banque de Chine est plus importante, que la question de ce bagatelle territoire de Burgenland.” Valóban, valami bankhistória tényleg lejátszódott abban az időben Kínában, azonban kötve hiszem, hogy ez érzékenyen érintette volna a magyarság ügyeit. [115\(65\)](#)

IV. Károly király megérkezése – Összekülönbözésem Ranzenberger Jenő őrnaggyal – Torony községben történt megállapodások – Telefonbeszélgetés a kormányzósággal – Felkelők részére kiadott parancsok – Ranzenberger Győző százados tétovázó viselkedése. – Utazásom Németújvárra – Szombathely elfoglalására kiadott parancsaim – Trotter Fülöp angol kapitány megjelenik Szombathelyen – Gróf Sigray letartóztatása. [116\(66\)](#)

Tartalom: A Prónay-házaspár körülbelül október 22-én délelőtt 11 órakor értesült Ambrózy-Migazzi István gróftól Szombathelyen, hogy a király Magyarországra érkezett; egy beosztott tisztje már 10 órakor említette, hogy hír szerint IV. Károly Sopronban tartózkodik. Prónay a feleségével együtt abban a hiszemben volt, hogy a király Horthy és a kormány hallgatólagos beleegyezésével tért vissza az országba. [221](#) Akkor tért vissza székhelyére gróf Cziráky József, Vas megye főispánja, aki a hírt megerősítve úgy tájékoztatta Prónayt, hogy a hatalomátadás Budapesten a legjobb egyetértésben fog lefolyni a király és

Horthy között. Közölte a király által kinevezett kormány névsorát, amelyet Prónay liberálisnak tartott. A király visszatérésének a hírére Prónay az alábbi körtáviratot küldte szét a felkelőcsapatoknak:

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Gróf Bánffy Miklós külügyminiszter ígéretei. / XXXVI.

XXXVI.

Lajtabánság Fővezérség 177/1921.

Bizalmas! Szolgálati jegy.

Nagyszentmihály 1921. október 22.

Tudomásomra jutott, hogy Károly király Sopronban tartózkodik, 21-én éjjel érkezett. Elrendelem, hogy a parancsnokságok hadseregeiket készenlétbe helyezték, hogy bármely percben összpontosíthatók legyenek. A határ tovább is megszállva tartandó. Minden egyéni akciót, úgy offenzív, mint defenzív – megtiltok – teljes semlegesség szem előtt tartandó. Csakis a fővezérség parancsai és utasításai szerint működni. Állítólag a kormány is ki van nevezve, Sopron a székhelye. (Apponyi, Andrássy, Rakovszky, Gratz.)

Ezen parancs a legszigorúbban betartandó.

Fővezér parancsára:

Cikatricisz segédtsízt s. k.

A fenti dokumentumhoz fűzött megjegyzésből idézzük: „A látszatát is meg akartam óvni a semleges és függetlennek proklamált Lajtabánságnak, mely nem avatkozhat már bele Magyarország belügyeibe hacsak megtámadva nem lesz.”¹¹⁷⁽⁶⁷⁾ Mivel a körtávirat aláírója gyanánt segédtsíztje szerepel, nyilvánvaló, hogy vele ment felesége elé Szombathelyre és a híradás vétele után azonnal visszaküldte a lajtabánsági Nagyszentmihályra, parancsot adva neki a fenti körtávirat szétküldésére. Ő maga még Szombathelyen maradt Ranzenberger Jenő őrnaggyal tárgyalni, aki sürgős utasításokat hozott neki Horthytól és Bethlentől. E tárgyalásról Prónayt hagyjuk beszélni:

„... Ranzenberger Jenő okvetlenkedő, fölényes, prepotens szájaskodással meg akart győzni: milyen ártalmas az országra nézve makacsságom, mivel Nyugat-Magyarországot feladni nem akarom. Amikor pedig ezen hazafias akciónkat hazaárulásnak minősítette, többek között a kormányzó és Bethlen üzenetét azzal illusztrálta, hogy ha a szabadcsapatokkal ki nem jövök Lajtabánságból – nevezettek engem tüzzel-vassal fognak onnét kipusztítani, a kormányzó pedig maga fogja a nemzeti hadsereget ellenem vezetni. Nevezett ezzel a locsogásával igazán olajat öntött a tüzre énnálam, mire és vettem át a szót és igen erélyes hangon értésére adtam álláspontomat – kb. a következőkben:¹¹⁸⁽⁶⁸⁾

Jellemző, de egyszersmind igen szomorú dolog – hangoztattam, mert odafönt éppen őreá esett a választás egy ilyen misszió végrehajtására – úgy gondolom, önzetlen hazafi nemigen vállalkozna erre. Nekem nem parancsol odafönről senki, miután nem is tartozom sem a nemzeti hadsereg kötelékébe (miután nevezett erre is hivatkozott), de még kevésbé állok Magyarország területén a szabadcsapatokkal. Abszurd állítás tehát, hogy én a felkeléssel Magyarországnak ártok. De még nagyobb számárság és kvalifikálhatatlan eljárás, ha a magyar kormány az antanttal szemben az én cselekvésemért felelősséget vállal – azért a legerélyesebben visszautasítom a hazaárulás vádját.

222 Hazaárulók szerintem csak azok lehetnek, akik Nyugat-Magyarországot Velencében eladták ... az olaszokkal történt megállapodásokkal. Mi az egész területet akarjuk megtartani, nem pedig csak az olaszok jóvoltából egy-két falut, vagy Sopront magát. De különben is legyen Bethlennek most más gondja, mint belénk lövetni. A hazaárulást már azért is odaát látom, mert sem ő, sem a kormányzó nem hallgatott a nyáron megtett figyelmeztetéseimre. Ami ma bekövetkezett, ezt én hónapokkal előbb megjövendöltem, mert az idáig szerzett értesülések szerint Károly királyt ismét egy klikk hozta be váratlanul, vagy pedig ha ellent akarnak állni a restaurációnak, akkor polgárháborút idéznek elő, pedig mindezt még a nyáron simán elháríthatták volna.

Én nem engedelmeskedem semmiféle utasításoknak, fenyegetésektől pedig nem ijedek meg. Itt való szereplésem igazán nevetséggel végződne, ha mint felkelő mindazon parancsoknak szót fogadok, amelyeket már nekem küldtek. Lajtabánság megalakult, független és semleges területet képez, ezt vegyétek tudomásul. A zászlóaljjal rendelkezhetek, a felkelőkkel azonban nem. Ezen darab országon egy kormányzótanács működik, aki tehát tőlünk akar valamit, az tárgyaljon, ha tetszik, de a magyar kormánynak alárendeltje nem vagyok. Imperatív parancsokat senki ne küldjön, mondd meg azoknak ott fönt. 119(69)

(...) Igen emelt hangon beszéltem ezzel az apró akarnokkal, aki azután jobbnak látta a sötétben kereket oldani, úgyhogy a Bethlennek és a titkos társaságnak szánt üzeneteimet már csak úgy kellett utána kiabálnom.

(Ranzenberger Jenő úgylátszik, nemcsak tőlem félt, hanem tartott a karlisták részéről történő lefogásától is, miután valahol polgári ruhát kerített elő és mint mondják, abban szökött ki a sötétség leple alatt a bátyjához Toronyba, ahol azután a zászlóaljamnál folytatta ellenem azon aknamunkáját, amelyet – mint később kiderült, már hetekkel előbb megkezdett. A tisztek hitét és bizalmát igyekezett megingatni és a tisztikart tőlem eltávolítva, a felkelés további folytatását ilyenmódon akarta lehetetlenné tenni.

Posch Antal vendéglős, valamint a nála várakozó feleségem a harmadik szobában is hallották az imént leírt heves kitöréseimet, de Ettel hadnagy, aki az ajtó előtt állott autómmal, szintén felébredt a szundikálásból.

Értesüléseim szerint Szombathelyen Jármay Andor vezérkari ezredes vette át a parancsnokságot és mindazokat, akik karlista szempontból nem látszottak megbízhatónak, vagy a királyra nem akartak felesküdni, letartóztatta.”

Tartalom folytatása: Amint ennek Prónay hírére vette, igyekezett visszatérni Lajtabánság területére (mert ő is számíthatott a letartóztatásra a Lehár ezredessel szemben tanúsított magatartása miatt – a szerk. megjegyzése) és útközben megállapodván Torony községben, Ranzenberger Viktor századosnak meghagyta, hogy csendőrzászlóaljával vonuljon Budapestre, de ne Győrön, hanem Nagykanizsán át, mert a Károly királyhoz csatlakozott helyőrségek a vasútállomásokon lekapcsolnák. „Lehárékkal és Rakovszkyékkal szemben a parancsnokságom alatt álló alakulatoknak fegyvereit kézben akartam tartani még akkor is és lábhoz tett fegyverrel bevárni azon pillanatot, ha Károly király a hatalmat tényleg átveszi” – írja Prónay. Amikor éppen folytatni készült útját Nagyszentmihályra, jelentették neki, 223 hogy telefonon keresik a budai Nádor-laktanyából. (Ott maradt vissza az 1. orsz. csendőrtartalékszázalaj egyik százada.) Amikor fölvette a kagylót, előbb az ügyeletes tisztt, majd a századparancsnok jelentkezett, akiket Prónay a királypárti csapatok támadása esetére a Vár és a kormányzó védelmére kioktatott és kitartásra buzdított. Fáber főhadnaggyal is beszélt, akit néhány napja fegyverek dolgában kiküldött Budapestre. Megtudta, hogy a Várban nagy riadalom volt a királypuccs miatt, amelyet csak fokozott Rakovszky fenyegetése, hogy minden ellenállót felakasztat. Ehhez járult hozzá az az álhír is, hogy Prónay a felkelőkkel és a

Ranzenberger zászlóaljjal együtt csatlakozott Ostenburghoz és dél felől jön Budapestre.

Prónay a telefonbeszélgetés után abban állapodott meg Ranzenberger Viktorral, hogy az I. csendőrtartalék-zászlóaljnak a felkelőkhöz átállt tisztjei és legénysége haladéktalanul bevonulnak a zászlóaljhoz, kivéve Molnár Endre vagy Taby Arpád századát, mert Tabyt alattomos, intrikus, nagyképűsködő természete miatt utálta. Mielőtt még Prónay Toronyból eltávozott volna Nagyszentmihályra, egy újabb, EKSz-tagokból álló deputációt fogadott, amely Majthényi Miklós kecskeméti polgármester vezetése alatt érkezett oda. Az ő feladatuk is az volt, hogy Prónayt rábeszéljék Lajtabánság feladására. Prónay most sem hagyta magát meggyőzni és azzal küldte Majthényt vissza, hogy Horthyt tájékoztassa abban az értelemben, ne mulassza el azt az alkalmat, amikor még fegyverrel cselekedhetik az integritásért.¹²⁰⁽⁷⁰⁾ Másnap (október 23-án, vasárnap) Ranzenberger Viktor, segédtisztje, Laczkovics (később: Lászlóffy) László főhadnagy társaságában, gépkocsin Nagyszentmihályra érkezett és azzal állított be Prónayhoz, hogy még mindig nem tudta elhatározni magát, merre is induljon zászlóaljával Budapest felé. Sopron felől odaérkezett még Héjjas Aurél, Bónis páter és Apáthy László. (Apáthyt, akit Prónay egy héttel előbb Nagymartonba küldött, Ostenburg napokig fogva tartotta, hogy a király megérkezését idő előtt el ne árulja). Prónay most összehívta a kormányzótanácsot, amely úgy határozott, hogy a független Lajtabánság állam a királykérdésben semleges marad. Arra az esetre, ha a királyi csapatok megtámadnák (Szombathely és Kőszeg a királyhoz pártolt), Prónay haditervet dolgozott ki csapatainak Nagyszentmihályról Zalaegerszegen és Nagykanizsán át Budapestre való elvonulására. Ezenkívül déli irányban könnyebben juthatott el Kaposváron és Bétaszéken át Duna-Tisza közé. Egyúttal elrendelte a Rozália hegység és Kismarton közti üressé vált frontszakasz megszállását is.

Előzőleg Sigray telefonált Sopronból Prónaynak, hogy nála van Héjjas Iván, aki azért jött be Nezsiderre Sopronba, mert onnan nem tud Nagyszentmihállyal telefonösszeköttetést kapni és nem tudja, mitévő legyen. Prónay megparancsolta Héjjas Ivánnak, hogy csapataival maradjon az osztrák határon. Prónayné a fentemlített tanácskozáson résztvevők (a lajtabánsági kormányzótanács tagjai, a már említett látogatók, Takácsy százados stb.) általános óhajának és kérésének engedve, elutazik Sigrayhoz, hogy hiteles forrásból megtudja, mi készítette IV. Károlyt az országba való bejövetelre. „Ezen indokokra szóló tájékoztatásra nekünk, a Lajtabánság kormányzótanácsának okvetlenül szükségünk volt” – írja Prónay, aki azt is említi, hogy a felesége kiküldetésére szóló javaslatot Hír György terjesztette elő, aki erre azért volt legalkalmasabb, mivel bizalmasa volt a királyi családnak. Héjjas Aurélt futárként küldte Prónay Nezsiderre Héjjas Ivánhoz, Bónis pátert pedig Budaházyhoz, ő maga pedig személyesen autózott ki Pinkafőre, hogy mozgolódna-e az osztrákok. A határon túl azonban mindenütt csend uralkodott. Október 23-án éjjel ²²⁴értesült róla, hogy a kormányzó csapatai Budaörsnél a király csapatait megállították. Egyúttal telefonjelentést kapott, hogy a Ranzenberger-csendőrzászlóalj Toronyból Körmendre menetel, ahol megvárja a Molnár-század bevonulását Németújvárról, amely visszaöltözött csendőrruhába. Prónay a budaörsi események ismeretében fölöslegesnek tartotta volt zászlóalja budapesti útját és eredeti tervét megváltoztatva, Szombathely elfoglalására adott ki parancsot. Ennek értelmében a Ranzenberger-zászlóaljnak október 24-ről 25-re virradó hajnalban Körmend felől, a Taby-századnak és Takácsy Gyula százados lovaskülönítményének pedig nyugatról (Olad felől) kellett Szombathely irányában támadnia. (E két utóbbi alakulatnak szintén vissza kellett volna öltöznie csendőrruhába.)¹²¹⁽⁷¹⁾ Prónay személyesen utazott Németújvárra, ahol a Molnár-század emberei a felkelők közül ki is váltak és elindultak Körmendre. Az elvonuló Molnár Endre helyett Thurzó Lajost nevezte ki a III. felkelőhad sereg parancsnokának. Október 24-én azonban a budaörsi csata kimenetelének a hírére a szombathelyi helyőrség elbizonytalanodott és a Jármay ezredes által letartóztatott Guillaume és Artner tábornokokat kiengedte a házfogságból. Miután ismét a helyzet urává lettek, le akarták tartóztatni az exponált királypárti Keresztes

Artúr vezérkari ezredest, aki azonban még idejében elmenekült. Guillaume tábornok telefonon értesítette Prónayt a megváltozott helyzetről, mire az látván, hogy Szombathely elfoglalása tárgyalanná vált, a Ranzenberger-zászlóalj megerősítésére szánt felkelőket visszarendelte.

Október 24-én éjjel – amikor Guillaume tábornok már újra átvette a szombathelyi körletparancsnokságot – gróf Sigray Antal nyugat-magyarországi főkormánybiztos Szombathelyre érkezett. Másnap Philipp Trotter angol kapitány autón Nagyszentmihályra ment, hogy Prónayt Szombathelyre hívja, mert úgy vélte, hogy ott szükség lesz rá. Garantálta személyes biztonságát is. Prónay több felkelőtiszt kíséretében be is ment Szombathelyre, ahol kapcsolatba lépett Sigrayval is. Sigray, mivel küszöbön állt a letartóztatása, felkérte Prónayt, interveníáljon Budapesten, hogy ivánci birtokán internálják. Prónay fel is hívta hugheson báró Nagy Pál gyalogsági tábornokot, aki azonban megtagadta a kérés teljesítését. Guillaume tábornok időközben Sopronba utazott, hogy átvegye Hegedűs altábornagy funkcióját, úgyhogy Sigray letartóztatását Artner tábornok rendelte el, de Prónay közbelépésére hozzájárult, hogy a püspökvárban internálják.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Héjjas Iván Prónay háta mögött lepaktál – Héjjas idegen tollakkal ékeskedik.¹²¹

Héjjas Iván Prónay háta mögött lepaktál – Héjjas idegen tollakkal ékeskedik.¹²¹⁽⁷²⁾

Tartalom: Prónay részben ismételi, amikor megírja. Héjjas az első hírre, hogy a király Magyarországon van, gépkocsin Sopronba ment Sigrayhoz tájékozódni. Sigray éppen telefonon beszélt Prónayval. Sigray azon felszólítására, hogy csatlakozzék a királyhoz, Héjjas azt felelte, hogy csak akkor teszi meg, ha Prónay és Horthy már csatlakoztak hozzá, de ebben az esetben nem lesz a királynak nála hívebb alattvalója. Azt a parancsot, amelyet Héjjasnak Prónay annak Aurél bátyja útján küldött, nem kapta meg, mert csapatainak egy részét Pándorfalu környékéről magához véve, sietve Mosonszentjános felé nyomult, hogy Csorna–Pápán át Győr felé bevagonirozzon.¹²²⁽⁷³⁾ Azonban Mosonszentjánosnál Szmrecsányi Dáriusz alezredes lovasosztálya Lehár tábornok parancsára felszedette előttük a síneket, ezért nem jutott el rögtön Győrbe. Amíg Héjjas azt bizonygatta Szmrecsányinak, hogy nincsenek támadó szándékai a király ellen, csupán hazamegy, mivel az embereit honvágy gyötri, ²²⁵emberei a síneket visszarakták és eljutott Komáromig, ahol újabb akadályok gátolták meg továbbhaladását (?). A budaörsi csata lezajlása után Bachó százados visszafordult az emberekkel Csorna felé, Héjjas ott érte őket utól. (Mert sürgősen föl kellett keresnie Tatán Simánfalvy ezredest.) Héjjas beállítása szerint felkelőivel hátha támadta a király csapatait, amiben Prónay nem hisz.¹²³⁽⁷⁴⁾ Csornán Taby és Molnár alvezérek fölkeresték Héjjast, hogy a kormány intencióinak megfelelően rábeszéljék a felkelés leszerelésére. Héjjas azt állította Prónaynak, hogy nem állt kötélnek. Az ekkor történt osztrák betörést Pándorfalunál nem ő, hanem Bachó százados verte vissza Huszka főhadnagy közreműködésével.

A másik alfejezetben már a „Héjjas Iván idegen tollakkal ékeskedik” cím is arra utal, hogy dr. Somogyi István „Hartensteintől Funchalig” c. könyve szerint Sopront a királypuccs után Héjjas Iván foglalta volna el a felkelőivel, ami tévedés. Ugyancsak valótlan, hogy Héjjas Iván ennek megtörténte után az egész Lajtabánság fölött átvette volna a parancsnokságot és hogy ő adta volna ki azokat a proklamációkat, amelyeket Prónay nyomtatott (a Reisz Frigyes féle) felsőőri nyomdában.

Prónay a XXXVII. sz. alatt közli azon levél szövegét, amelyet dr. Somogyi István volt nemzetgyűlési képviselőhöz és ügyvédhez intézett 1940. november 12-i kelettel és az iránt érdeklődik, kitől kapta a könyve 117. oldalán az utolsó hat bekezdésében foglalt adatokat. Somogyi István két hónap múlva válaszolt. Nem

Héjjasra, hanem Petrik József szombathelyi rendőrfogalmazóra és Szloboda Sándor rendőrtanácsosra hivatkozott azzal, hogy a kifogásolt adatokat ekként jelentették a belügyminisztériumnak.

Az alant közzétett szöveg a Somogyi István féle könyv 117. oldaláról szintén dokumentumként szerepel, száma

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Héjjas Iván Prónay háta mögött lepaktál – Héjjas idegen tollakkal ékeskedik.121 / XXXVIII.

XXXVIII.

Feltűnően előtérbe tolták magukat a király megjelenésével a zsidók. Valamennyi zsidó tartalékos tiszt, akár kapott behívót, akár nem, egyenruhát húzott magára. Még a magasabb katonai parancsnoksághoz is azonnal befészkeltek magukat, ami szégyenletessé vált, sőt még vezetőszerphez is jutottak.¹²⁴⁽⁷⁵⁾

Az osztrákok értesülve arról, hogy a fölkelők Nyugat-Magyarország egy részét elhagyták és hogy az ország belsejében is baj van, igyekeztek a zavarosban halászni, s megkezdték előnyomulásukat. 23-án este már elfoglalták Zurányt, Nezsídert, Vimpácot, Lajtapordányt és Savanyúkut. A felkelők kivonult része azonban a történetek után, 24-én ismét megkezdte a Nyugat-Magyarországba való bevonulást, ezt megelőzően a jelentésemhez másolatban csatolt üzenetet küldték Magyarországnak. A Lajtabánság parancsnokságát Héjjas Iván vette át (!), aki a rend fenntartása végett bevonult Sopronba, s manifesztumot adott ki.

Ez a manifesztum a következő: „Katonák! Testvéreink! A végekről, a haza védelmében fegyvert fogó testvéreitek szólnak hozzátok. Hallgassatok meg bennünket, amíg nem késő.

A haza alkotmányára s a legelső vitéz bajtársunkra, a kormányzóra letett esküt meg ne szegjétek. Ne higgyetek a gyáva, meglapuló hazugoknak, akik ²²⁶anyagi érdekből, anyagi haszonból titeket akarnak felhasználni, hogy eladják hazánkat.

Ne felejtsetek, hogy a hazaárulókat még az osztrákoknál is nagyobb ellenségnek tartjuk. Ezeknek nincs megbocsátás, nincs kegyelem. Százszor jaj annak, aki kezünkbe kerül. A frontvitézek öklétől remegjen mindenki. Maradjatok a becsület útján, ne legyetek esküszegők, köpönyegforgatók. Fogadjátok el a bajtársi tanácsot, s együtt, vállvetve harcoljunk a haza belső és külső ellenségei ellen. Veletek, ha lehet, ellenetek, ha kell.

A felkelő csapatok.”

Vasdobránál a jugoszlávok kísérelték meg 24-én a határon való átlépést, azonban a felkelők azonnal kiverték őket.

Ez után XXXIX. és XL. számú dokumentumként Prónay Pál és Lévy Ferenc 1940. novemberi levélváltása következik, amely már publikálva volt.¹²⁵⁽⁷⁶⁾ Mind ezeknek, mind a Somogyi Istvánhoz intézett levélnek inkább a Prónay-memoárok IV. kötetében lett volna helye. Itt Prónay „Megjegyzését” rögzítjük:

A fent közölt levelek, nemkülönben ezen naplójegyzetek részei hitelt érdemlően igazolják, hogy Sopront Budaházy felkelői foglalták el és nem Héjjas embereivel, akikkel abban az időben, amikor ezen kérdéses megszállás megtörtént, elkóborolt Győr felé. Tehát a helyszínen sem lehetett. A felkelés történetét

illetéktelenek, vagyis a magyar kormány hivatalos közegei meghamisították, még pedig valószínűleg Héjjással, vagy annak a titkos szervezetben lévő embereivel összejátszottak, amikor Sopron elfoglalását, a kiáltvány megszerkesztését és egyéb, a királypuccskor végbement események középpontjába nevezettet állították. A tendenciát nem lehet félreismerni, mely személyem ellen irányul, hiszen erről már többször meg is emlékeztem jegyzeteimben. De tévedésnek sem lehet minősíteni, mert Héjjas beteges ambícióval íratott magáról más alkalmakkor is a valóságnak nem éppen megfelelő hősi cselekményeket.¹²⁵⁽⁷⁷⁾ Mások érdemeit magának gyümölcsöztetni – arra mindig hajlandóságot mutatott. Őt találóan a következőkben tudnám jellemezni: „ügyes rikkancs – de hasznavehetetlen szerkesztő.”

Az utókor régészeinek¹²⁶⁽⁷⁸⁾ lesz elég munkája a pro és kontra megjelent könyvekből, naplókából, azután ereklyeként deponált hivatalos iratokból vagy memorandumokból kibogozni a valóságot és összeállítani a való tényállást nemcsak a nyugat-magyarországi irredentúra vonatkozóan, hanem az 1921. október havában lezajlott királydráma alatt történetekre is.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről Harmadik rész / Sopron város a felkelők kezében.

Sopron város a felkelők kezében.

(Sopron) város megszállása azon parancsaim értelmében ment végbe, amelyeket vasárnap, október 23-án délelőtt Nagyszentmihályon tartott tanácskozások alkalmával adtam ki. Péter Bónis kocsiba ült és megállás nélkül Borostyánkőn, Lakompakon keresztül néhány óra múlva elérte Budaházy Miklóst Nagymartonban. Ezen utóbbi alvezér időközben a velem folytatott igen hiányos és rosszul hallható telefonbeszélgetésekből kifolyólag hozzáfogott az Ostenburgék által szabadon hagyott határvonalnak, valamint Sopronnak elfoglalásához ²²⁷annál is inkább, mivel hadseregének jobbszárnyával úgyis Fraknó vára fölött levő Rozália kápolnára támaszkodott.

Eközben én magam a Szombathelyen végbement események miatt nem indulhattam előbb Sopronba, ahol megérkezésemet sürgősen várták, különösen Guillaume altábornagy, valamint az antantbizottság. Ezért október 25-én reggel Kőszegen keresztül nekivágtam Szombathelyről elindulva kétüléses Puch kocsimon ennek a hosszú útnak. Már a mannersdorfi hegyen¹²⁷⁽⁷⁹⁾ elkapott egy északról jövő hóvihar, mely az előrejutást majdnem lehetetlenné tette. Ezen szélvédő nélküli nyitott kocsimat, ha nem voltam nagyon fáradt, többnyire magam vezettem. De ezúttal meg kellett osztanom ezen munkát Kinczly Feri derék sofőrömmel, akivel felváltva kormányoztunk addig, míg Sopronba be nem jutottunk ezen ítéletidő elől, melynek éles jeges hókristályai az ember szemét és látását veszélyeztették.

Az imént leírt hóviharos utazás után a soproni Pannónia szállodában kényelembe helyezkedve, Bónis a következőkben referált a város elfoglalásáról: Bónis néhány emberével Nagymartonból gépkocsin Sopron felé vette útját, nem várva addig, míg a felkelő csapatok elérik a várost. Az országúton vele szemben egy másik autó jött, melyben egy francia és egy olasz tábornok ült, akiket feltartóztatott. Ezen két idegen az állig pisztolyokkal, kézigránátokkal, késekkel és egyéb fegyverzettel körülaggatott marciális kinézésű, ide-oda hadonászó és előttük ismeretlen nyelven kiabáló paptól, valamint embereitől igen megijedt. Sejtették, hogy valami felkelő banditák kezébe estek, ezért megadással túrték a letartóztatásukra kiadott parancsokat, melyeket Bónis pálcájának érintésével (?) még külön adott tudomásukra.¹²⁸⁽⁸⁰⁾ Még az ellen sem mertek kifogással élni, amikor őket a felkelők autójába ültették, az ő autójukba pedig a felkelők helyezkedtek el és így haladtak visszafelé. Sopronba érve a páter internálta a tábornokokat a szállodai lakásukon. Sőt annak az elhagyását is megtiltotta nekik mindaddig, amíg a felkelők a várost nem veszik

birtokukba. Ezért Bónis lakásuk elé őrséget is állított. További fellépésével pedig megfélemlített mindenkit, azért nem is mert vele senki sem ellenkezni.

Miután Sopron már előzőleg semleges területet képezett, oda csakis az antant tábornoki bizottság engedélyével tehetett idegen a lábát. Most azonban a helyzet megfordult, amennyiben a felkelő-parancsnokságtól függött az antantbizottság mozgási szabadsága. Az antant-tábornokok még ezt sem bánták, mert félelmük a felkelőktől nagyobb volt, amit valószínűleg a groteszk kinézésük – ruházatuk és fegyverzetük is okozhatott. De végül megnyugodtak ezen idegenek is, amikor meggyőződtek azon példás rendről és fegyelemről, de nem is igen protestáltak a különféle külső fórumoknál.

Mire a felkelők zöme megérkezett, nevezett páter jóval előbb egymaga mindent elintézett. Sőt az ottmaradt néhány Ostenburg-zászlóaljbeli őrséget is lefegyverezte. Ezen események lezajlása után vasárnap délután érkezett be hozzám Nagyszentmihályra a II. hadsereg telefonjelentése, mely szerint Sopront [228](#) Budaházy Miklós alvezér elfoglalta. Ezen telefonbeszélgetést most már tisztán és minden zavaró behatás nélkül lehetett hallani.^{[129\(81\)](#)}

Ezen birtokátvételt, több humoros esettől eltekintve, Budaházy Miklós alvezér csapatai egészen simán oldották meg. Ámbár az osztrákok bármely pillanatban bejöhettek volna, mert a város úgyszólván védtelenül és gazdátlanul állott az Ostenburg-csapatok elvonulása folytán, mindaddig, míg a (Budaházy)-felkelők oda be nem vonultak. Megszállották az állami és katonai épületeket, úgymint vasutat, postát, kaszárnyákat stb.^{[130\(82\)](#)}

A felmerült ellentétek, valamint a nyugalom helyreállítása szempontjából éppen kapóra érkeztem. Az utolsó hétnek lezajlott eseményei felett teljesen tájékozatlan antantgenerálisokat megnyugtattam saját személyük biztonságára vonatkozó garanciákkal, amennyiben őrséget kaptak lakásuk előtt.^{[131\(83\)](#)} Azonban kijelentettem nekik, hogy Sopron megszállásától nem állok el, mivel ezen várost biztosítani szándékom az osztrákok által történendő elfoglalástól. Ebbe azután látszólag bele is nyugodtak. (...)

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

[229](#) HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz

Hiller István: Adatok legújabbkori történetírásunkhoz

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 1. „The Hungarian Historical Researcher Society”.

1. „The Hungarian Historical Researcher Society”.

Ilyen név alatt, azaz magyarul Magyar Történelmi Kutató Társaság elnevezéssel az 1970-es évek közepén egyesület és kiadóvállalat jött létre az Egyesült Államokban (Universe Publishing CO. 185 West Demarest Avenue. Englewood, New-Jersey 07681.) A Társaság által kiadott könyvek előszavából megismerhetjük az egyesület szándékait és célját. Azt írják, hogy a kiadásukban megjelenő könyvek a második világháború előtt és alatt titkosan és szigorúan bizalmasan kezelt, eddig meg nem jelent államfői okmányok, miniszteri feljegyzések, levelezések, titkos tanácskozások, naplók, Számonkérő Széki, hadbíróági, miniszteri és koronatanácsi ülésekről készült jegyzőkönyvek, továbbá államfői és követi, valamint vezérkari főnöki, honvédelmi miniszteri tárgyalások okmányainak rendszerbe foglalt, „eredethű, betű változtatás, vagy egy betű hozzáadás nélküli gyűjteménye”. Az anyagok – írja továbbá az előszó – abból a célból kerülnek az olvasó közönség elé, hogy a magyar közelmúlt történelmének fényes, vagy tragikusan szomorú eseményeit felidézve és felfrissítve, az olvasó saját maga alkosson véleményt erről a korszakról. Az előszó arról is szól, hogy az olvasó részesévé válhat egy széles alapra fektetett történelmi kutatás adatgyűjtésének és további publikálásának, hogy saját múltjának felidézésével „közérdekű és egyéni tapasztalatait papírra vetve” szolgálja a „Magyar Történelmi Kutató Társaság célkitűzéseit, amely úgy gondolja, úgy érzi és úgy szeretné, hogy a széles alapokra fektetett kutatás valóban és az igazi történelmi igazságot napfényre hozza, amely kérdésekben napjainkban oly sokat vitatkoznak”. 1984-ig kilenc kötet jelent meg, valamennyi elég borsos áron rendelhető meg. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára a köteteket hivatalos nemzetközi kiadványcsere keretében ajándékként kapta meg 1984-ben.¹⁽⁸⁴⁾

Az eddig megjelent kötetek:

1. A m. kir. honvédség, csendőrség tisztjeinek és hasonló állásúaknak rangsorolása. (Az 1945. évi titkos bejegyzésekkel.) Első és második kötet. 1240 oldal. Ára: 20,- US D.

²³⁰Betűrendes névmutató a m. kir. honvédség tisztjeinek és hasonló állásúaknak rangsorolásához. Harmadik kötet. 120 oldal. Ára: 50,- US D.

2. Titkos történelmi adatok. Az 1944. okt. 15-i események. Sopronkőhidai kihallgatások. 422 oldal. Ára: 15,95 US D.

3. Vitéz Vörös János m. kir. vezérezredes, vezérkari főnök naplója 1944. április 7-től, 1944. október 15-ig, mellékletekkel és titkos levelezéssel. 297 oldal. Ára: 14,95 US D.

4. Államvezetők titkos levelei, az 1944 előtti évekből és az 1944. évből 86 oldal. Ára: 7,95 US D.

5. A Szálasi-féle Koronatanács titkos ülésének miniszteri beszámolója, 1945. évi február hónap. 172 oldal. Ára: 11,95 US D.

6. Nyilvántartások, feljegyzések, jelentések az 1945. évi, Németországba való kitelepítéssel kapcsolatban. 100 oldal. Ára: 6,50 US D.

7. Dr. báró Kemény Gábor külügyminiszter tanulmánya: A magyar külpolitika Hungarista útja címen. 19 oldal. Ára: 3,50 US D.

8. Csettkéy László volt vezérkari ezredes, az 1. magyar hadsereg vezérkari főnökének posthumus katonapolitikai, hadtörténelmi tanulmányai: I. Az 1944. október 15-i események és annak előzményei,

ahogy én Budapesten a „központban” átéltem. II. Az összeomlás előestéjén. 131 oldal. Ára: 11,- US D.

9. Vitéz Koeves Toronyi Ferenc volt m. kir. vk. őrnagy második világháborús emlékezései, elfelejtett seregtestek (válságos évek). 100 oldal. Ára: 9,50 US D.

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 2. „Titkos történelmi adatok.”**

2. „Titkos történelmi adatok.”

Az ún. „Sopronkőhidai kihallgatások” első jegyzőkönyveit még Budapesten vették fel, azaz a kihallgatások ott kezdődtek meg; majd több helyen folytatódtak, így Tihanyban, Sopronban, illetve Sopronkőhidán. Az első kihallgatásról szól az a rendelkezésünkre álló jegyzőkönyv, amely – „Felvétel Budapesten Melinda út 24. szám alatt a M. Kir. Belügyminisztérium Államvédelmi Központ 1944. október 20. napján kelt 5425/1944. sz. rendelete alapján fogantatosított kihallgatásokról, 1944. évi október 20. napján. Jelen voltak Dr. Pethő Tibor, a m. kir. Miniszterelnökséghez berendelt kir. törvényszéki tanácselnök, Kun László, m. kir. csendőrszázados, Esztergár Gyuláné jegyzőkönyvvezető. Jegyzőkönyvvezető feladatának pontos és lelkiismeretes elvégzésére, valamint a titoktartásra fogadalmat tett. Ezután kihallgatandó személyek előállítottak és egymás távollétében hallgattak ki”. A letartóztatottakat, kihallgatottakat vissza-visszatérően vezették e különös „törvényszék” elé, oda, ahol éppen működött, de valamennyiükről Sopronkőhidán készítettek összegező jegyzőkönyveket. Ezeket Szálasi Ferencnek, a nemzetvezetőnek kellett elküldeni „Székhelyére” Brennbergbányára, vagy ha „országjáráson” volt, sürgősségi alapon, ahová kívánta.

Az ún. Sopronkőhidai kihallgatási jegyzőkönyvek közül az első vitéz Igmándy Hegyessy Géza ny. testőrtábornagy, a Vitézek Főkapitányának helyettese, földbirtokos, Budapest Váralja u. 9/b. szám alatti lakos kihallgatását rögzíti. Többek között azt, milyen volt kapcsolata a német követség akkori titkárával Kurt Hallerrel. Igmándy Hegyessy azt vallotta, hogy bár a kormányzónak 23 évig élvezte bizalmát, ezt a bizalmat elveszítette, amikor Horthy kiugrási szándékáról beszélt a kormányzóval. A bizalmat egy klikk miatt veszítette el, amely befolyása alá kerítette Horthyt. Ez a klikk szerinte a következőkből állt: „1. egy zsidónők útján teljesen zsidó befolyás alatt álló egyén, kit nem tartottam egész normálisnak: ifj. Horthy Miklós; 2. egy kitűnő elméleti jogász, aki kevesek által tudottan hosszú hónapokon át ideg gyógykezelés alatt állt, akit nem tartottam normálisnak és csak elméleti, nem pedig gyakorlati életet élt. Felesége ugyanebben a bajban szenvedett: Ambrózy Gyula; 3. egy igen jóeszű katona, aki a politikában járatlan: Vattay Antal; 4. egy a csirkénél kevesebb ésszel bíró és legszűkebb látókörű, de a Nemzeti Kaszinó levegőjében [231](#)élő és cezaromániában szenvedő katona, Lázár Károly; 5. egy gangster, akit mások kihasználtak abban az irányban, hogy egy fáradt becsületes magyar úrnak beleduruzsoltattak a fülébe, mert neki volt a legnagyobb befolyása a Kormányzóra. Ő a margitszigeti lovaspólózáson keresztül jutott a Kormányzó fiainak társaságiba és befolyása Horthy István halála után nőtt meg: Tost Gyula.” Persze nem minden társáról volt ilyen lesújtó véleménye. Héjjas Ivánt „kitűnő irányú embernek” tartotta. Az ő útján került a német követségi urak társaságába. „A kihallgatott vallomásának azt a részét, melyben a kormányzó félrevezetéséről és a klikk szerepéről volt szó, zokogva tette meg.” (A teljes jegyzőkönyv 4 gépelt oldal.)

1944. október 21-én hallgatták ki Hardy Kálmán m. kir. altábornagyot, a m. kir. folyami erők parancsnokát, Budapest XII. Maros u. 6/b. szám alatti lakost. Ő soha nem hallott a fegyverletételről – vallotta. „Mikor a helyőrség a riadókészültségben volt, parancsnokságommal a Fiume kávéházban voltam.

Éjfél után ledöltem pihenni és úgy költöttek fel német katonák.” (2 oldal.)

Molnár Károly pincér, VII. Dob utca 60. szám alatti lakos többek között azt vallotta, hogy a Baky-féle nemzetiszocialista párt tagja. Az október 15-i eseményekről csak annyit tudott elmondani, hogy ő akkor spicces állapotban a Trombitás utcai párthelyiségbe ment és ott elaludt. Mikor felébredt, el akart menni, de elvitték a Gyorskocsi utcába és onnan sem engedték már ki. Katonákat, politikusokat nem ismer. (Fél oldal.)

Juhász Mihály főtörzsőrmestert, a kormányzó udvari vadászát (lakik a királyi palotában) arról faggatták, kik voltak bejáratosak a kormányzóhoz. Lakonikus válasz: azok az urak, akik a kihallgatási jegyzékben fel voltak sorolva. (Fél oldal.)

Vitéz Gerlóczy Gábor m. kir. vezérőrnagy, földbirtokos (lakik a királyi várban) hatáskörébe tartozott a kormányzó kenderesi gazdaságának ellenőrzése. Kihallgatásakor azt vallotta, hogy szerinte a kormányzó cselekedete Keresztes-Fischer Lajos befolyásának tulajdonítható. „Különben a kormányzó úr nagyon jó magyar ember volt. Imádta a parasztot és a munkásokat. Volt és van több helyőrség, ahol 25 év alatt nem volt soha.” (5 oldal.)

Vitéz csataji Csatay Lajos vezérezredes, Úri u. 48. sz. lakost is kihallgatták. Szerinte gróf Bethlen István vetette fel a fegyverszünet kérdését. Mint mondotta a kormányzónak: „...ha továbbra is kitarunk a németek mellett, akkor Magyarországot a térképről ki fogják rádirozni.” (3 oldal.)

Dálnoki Veress Lajos m. kir. vezérezredes, Kolozsvár, Fürdő u. 27., elmondta, hogy 1944. márciusától október 15-ig a fronton volt, a rádióból értesült, hogy leváltották. (1 oldal.)

Ruszkiczay Rüdiger Imre m. kir. vezérezredes, II. Olasz fasor 17/21. számú lakos: egyszer miniszteri tájékoztatón hallotta azt a szót, hogy kamarilla, olyan értelemben, hogy ez ellentétes működést fejt ki a kormánnyal szemben. Ezt a csoportot úgy is hívták: „Die Burg”. „Mikor Veessenmayer a 12 órai audienciára befutott a kormányzó úrhoz a várba, Lázár 4 országos járművet téglákkal felrakva húzatott a bejárat elé az oroszláncok előtt, azzal a céllal, hogy a bejáratot elrekeszeljék. Ennek következménye az volt, hogy a német követ az őrség előtt kénytelen volt gyalog eljönni és kb. 10 percet vett igénybe, míg a várbeli légénységgel elhúztatták a megrakott szekereket, mire azután a követ kocsija is kijöhetett.” (2 oldal.)

Jungerth Arnóti Mihály dr. r. k. követ, a külügyminiszter helyettese (Somlói út 23.): „A külföldi propaganda azt híresztelte, hogy a csendőrök a zsidókkal kegyetlenül bánnak, hogy a vonatban szállítások közben összezsúfolják őket és hogy Németországba szállítják őket, az ottani gázkamrákba. Hangsúlyozták, hogy a háború után ilyen néppel érintkezést nem tartanak fenn és a magyar nemzet bűnhődni fog ezért, a béketárgyalások idejében fogja a nemzet ezt megsínyleni.” ... „A kormányzóság urait én nem ismertem, csak most ismertem meg a cellában néhányat.” (5 oldal.)

232Baró Bánffy Dániel ny, miniszter, lakik Palotailván, azt mondta, hogy nem tud érdemlegeset mondani, mert a fronton volt. „A visszavonuló csapatok, főleg ahol német csapatok voltak, felrobbantották a közüzemeket és egyéb üzemeket.” (1 oldal.)

Dr. Korniss Gyula m. kir. titkos tanácsos, egyetemi tanár, a felsőház tagja. Lakása II. Balogh Ádám u. 29. 1944. május 9-én villájában megjelent a Gestapo, nagy házkutatást rendeztek, nem találtak semmit. 5 órán át kihallgatták, majd hazaengedték. Október 16-án reggel ismét letartóztatták. Öt évvel azelőtt beszélt utoljára a kormányzóval. 4–5 héttel azelőtt járt a kabinetirodában, mint a Petőfi Társaság elnöke. A

társaság néhány tagjának, Radó Antalnak, Lázár Bélának és Sebestyén Károlynak érdekében, akik 80 év körül voltak és érdemeket szereztek az irodalomban. Őket mentesítették is. (1 oldal.) Littke István kabinetirodai osztálytanácsos (VII. Varázs u. 8.) semmit sem tudott mondani a kormányzói kiáltvány keletkezéséről. Annál érdekesebb volt Popovits L. Milán országgyűlési képviselő (Vigadó tér 3. II. em.) vallomása, aki többek között Malinovszkij marsall 3 tagú budapesti csoportjáról – a trojkáról, annak ténykedéséről beszélt. Őt Kemény külügyminiszter titkárságán tartóztatták le nyilaskeresztes pártfunkcionáriusok, akik egyáltalán nem törődtek azzal, hogy képviselő. A Fő utcai német házba szállították. (2 oldal.)

Juhász János m. kir. csendőrmestert (XII. Böszörményi út 21. Csendőrlaktanya), Faragho altábornagy gépkocsivezetőjét, főnökének útjairól, a várban való tartózkodásairól faggatták. Értékes adatokat tudott. (1 oldal.)

Utassy Lóránd m. kir. vezérkari ezredes (Városmajor utca 8.) elmondta, hogy 1944. október 12-én hivatta Vattay Antal altábornagy és közölte, hogy tárgyalások folynak Budapest és Moszkva között. A szovjetek egy idősebb tapasztalt tiszt átküldését kérték. Utassy vállalta a megbízatást és megfelelő biztosítással átment a szovjet erőkhöz, ahol Malinovszkij marsallal tárgyalt. A marsall elégedetlen volt válaszaival és közölte a feltételeket. Minderről részletesen beszámolt kihallgatása során. Elmondta azt is, hogy amikor beszámolt útjáról Horthynak, ... „a kormányzó úr érdemben semmi megjegyzést nem tett, csak arra való tekintettel, hogy a lábam a hosszú gyaloglástól fel volt törve, azt mondotta, hogy menjek orvoshoz, mert a lábfeltörések veszedelmesek szoktak lenni”. Beszámol második tervezett útjáról is a frontvonalon keresztül, ezt azonban az utolsó pillanatban lefűjták. (5 oldal.)

Kihallgatták Ugron Gábort, ny. m. kir. belügyminisztert, valóságos belső titkos tanácsost (I. Pauler u. 20.) és Rakovszki Iván ny. minisztert is (II. Nyúl u. 10.). Rakovszki vallomása felettébb értékes adatokat tartalmaz további kutatásokhoz. Idézet ebből: „A kormányzó úr egész röviden és szokott energiájával kijelentette, hogy a kormányt újból kinevezi és aki nem akar benne részt venni, az álljon fel. Senki sem állott fel, én sem. Én azért nem, mert 24 évig dolgoztam a kormányzóval és annak ellenére, hogy olyan lépést tett, amit nem helyeseltem, (a kiugrással kapcsolatos részletekről van szó, H. I. megjegyzése), nem hagyhattam cserben.... Mikor a koronatanács lezajlott, a kormányzó úr az időközben megérkezett német követet fogadta. Reményi-Schnellerrel és Jurcsekkal beszéltem ezután és egyikük mondotta, hogy ennek rossz vége lesz. Mondtam, hogy nem vagyok patkány, amely a süllyedő hajóról elmenekül.” (7 oldal.)

Bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár (Úri utca 32.) kihallgatási jegyzőkönyvéből kiderül, hogy ő vezette az 1944. október 15-i koronatanács jegyzőkönyvét, így az, ottani eseményeket mindenkinél jobban ismerhette. „Az éjszakát a miniszterelnökségen töltöttem, reggel 6 órakor a benyomuló német katonák tartóztattak le titkárnőmmel együtt.” (4. oldal.)

Hlatky Endre miniszterelnökségi államtitkár (Várhalom u. 12.) a rádióban elhangzott kormányzói szózat részleteit ismerte pontosan.

Vitéz Hennyey Gusztáv szkv. vezérezredes, külügyminiszter (II. Vérmező út 14.) az akkori helyzetet katonai szempontból elemezte, hangsúlyozva, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokról semmi tudomása sem volt. Fontos részletek szerepelnek a Szálasi-puccsról és előzményeiről is. (11 oldal.)

233Vitéz Dégán Debreczeny Ferenc ezredes (Attila krt. 4.) kihallgatási jegyzőkönyve nem mond újat, érdekes azonban báró Schell Péter földbirtokos vallomása, aki 1944. október 13-án vette át a belügyminisztérium vezetését. Állandóan a levegőben lebegett vagy egy jobboldali vagy egy baloldali

puccs, vallotta. Október 15-én az a gondolat is felvetődött, hogy a kormányzó a német követet bízta meg azzal, vegye át a végrehajtói hatalmat. „Mikor az urak elvonultak, reggel 4 óra volt és mi lefeküdtünk. Reggel megjelent egy német ejtőernyős csapat és a miniszterelnökség épületét elfoglalta.” (3 oldal.)

Szent-Miklós István vezérkari őrnagy (IV. Kecskeméti u. 5.): „Engem vasárnap október 15-én este 9 óra körül felrendeltek a vezérkar főnökéhez, ott parancsot kaptam, hogy mint parlamentaire menjek át az oroszokhoz és reggel 9 órára oda kell érnem.” Így kezdődik Szent-Miklós izgalmas vallomása. (2 oldal.)

Vitéz Tatay József m. kir. ezredes (XIV. Rövid u. 14.) vallomásából: „Engem az én őrizetbevételem meglepett. Én a kémelhárító osztály vezetője voltam és csupán kémkedési ügyekkel és szabotázs ügyekkel foglalkoztam, ahogyan azt az előírás szabatosan meghatározta. Politikai ügyekkel nem foglalkoztam. Ezekkel a katonaság részéről a nemzetvédelmi osztály foglalkozott ...” (1 oldal.)

Dr. Moór Oszkár külügyminiszteri tanácsosnak (II. Gábor Áron u. 23.) is sok dolga volt október 15-én. Délután két órakor ment haza kocsin. A Pasaréti út 10. számú ház előtt civilruhás emberek megállították az autót. Közölte, hogy ez minisztériumi kocsis, ezt nem lehet elvenni, de felszólították, szálljon ki. Gyalog indult tovább, de utána szaladtak, hogy igazolja magát, majd mindjárt le is tartóztatta egy civil. Bevezették a Pasaréti út 10. számú házba, elvették iratait, pénzét, mindent ami nála volt, revolvere kivételével. Mindenről nyugtát adtak, majd őt bezárták a ház mosókonyhájába, ahol már többen voltak: Krudy Ferenc, Vladár Ervin, Jávör Pál, Zilahy Lajos, Sebess Jenő követségi tanácsos és még többen. Később átadták a németeknek. (1 oldal.)

Dr. Onody Dezső székesfővárosi segédfogalmazó (II. Csónak u. 5.), 1942-től ifj. Horthy Miklós követ magántitkára, 1943 novemberétől berendelt a kabinetirodába, többek között azt vallotta, hogy vasárnaponként mindig be kellett mennie a követ úrhoz 11 órakor. Október 15-én a követ lakosztályába ment szokás szerint, ahol Tost közölte, hogy a követ urat a nyilasok vagy a németek elfogták. „Ott töltöttem az éjszakát, reggel fél 7 órakor odajöttek a németek és elvittek bennünket.” (2 oldal.)

Bókai Imre inas és sofőr (Lakása: a királyi vár.): „Én voltam ifj. Horthy Miklós inasa. 14-én este azt mondta nekem a követ úr, hogy reggel fél 8 órakor keltem fel. Keltettem is 8 óráig és akkor sietve öltözött, csak teát ivott és elment azzal, hogy ha visszajön, befejezi a reggelijét. Én vártam, hogy visszajöjjön, de nem jött, hanem 10 óra tájban mondotta a fiatal főméltóságú asszony, hogy a követ úr nem jön vissza, mert elfogták a németek ... Előtte való napon senkisésem volt a követ úrnál. 13-án volt nála Bornemisza Félix, a szabad kikötő igazgatója. ...Nem mondom, hogy a követ úr rossz ember volt, mint ember, de nem törődött az emberrel semmit sem. Ideges ember volt, sokszor fájt a feje és akkor azzal pörölt, aki közelében volt. A fizetésemet nehezen emelte, 14 évi szolgálat után 350 pengő volt a fizetésem.” (2 oldal.)

Vitéz Lakatos Géza szkv. vezérezredest, ny. miniszterelnököt (V. Perczel Mór u. 4.) először 1944. október 28-án Tihanyban, a Vigyázó villában hallgatta ki ez a szerv. A jegyzőkönyv még részleteiben sem tudom ismertetni, mert minden mondata legújabb kori történelmünk része lesz. Mégis egy mondat a vallomásból, illetve a kihallgatási jegyzőkönyvből: „...6 hetes kormányelnöki működésem a magyar történelemből merített összes megrázó adatokkal összehasonlítva a lehető legnehezebb körülmények között történt, a legsúlyosabb felelősséget vállalva magamra, a vállalkozás már eleve a sikertelenségre volt ítélve, különösen akkor, amikor mind világosabbá vált előttem, hogy olyan tényezőkkel állok szemben, amelyekkel sima megoldás szinte kilátástalannak látszott.” (18 oldal.)

234 Székely Ferenc testőr-főtörzsőrmester (Városmajor u. 27.), Lázár altábornagy gépkocsivezetője különösen érdekelte a kihallgatókat. 10 oldalas vallomásából egy részlet: „1936 óta vagyok a testőrségnél.

Az utóbbi időben észleltem azt, hogy Lázár altábornagyhoz rengetegen jártak civil urak, úgy az irodájában, mint lakásán esténként és éjjelenként. Gépkocsivezető voltam, onnan tudom, hogy mindig kellett valakit vagy elhozni, vagy visszavinni. Ifj. Horthy Miklós követ úr is ott tartózkodott egy alkalommal, mikor lehívtak és a Pasaréti úttól jobbra egy lakatlan teleknél kellett megállanom és dudaszóra jött valaki. Valaki jött velem a kocsiban, akihez az ismeretlen beszállott, de egyikről sem tudom, hogy kicsoda volt. Angol vagy francia nyelven beszéltek. Ezeket elvittem Lázár lakására, de vissza már nem vittem ... Sokat ment Lázár altábornagy a Werbőczy utca 6. sz. alá, ahol szintén valami gróf lakott. Állítólag ez sokaknak szerzett svájci, vagy svéd útlevelet és ezzel foglalkozott.” Részletesen leírja vallomásában az ún. csákvári repülőtéri eseményeket is. (6 oldal.)

Vitéz Bély Alajos m. kir. vezérezredes (I. Fortuna u. 18.) kihallgatása, illetve az erről szóló jegyzőkönyv rövid. Elmondta, hogy miután a kormányzó kinevezte az ifjúság honvédelmi nevelésének vezetőjévé, átvette az ifjúsági testnevelést és sportot. „Ez nagy intézmény volt, melynek központjában közel 300 ember foglalkozott, az országban pedig 1700 tiszt és 30 ezer ember, nevelő foglalkozott kb. 3 millió magyar ifjúval és leánnyal.” Munkájáról a kormányzónak 3–4 havonként kellett jelentést tennie. 1944-ben februárban és október 7-én tett jelentést. Ez utóbbiról: „E kihallgatásom nem tartott tovább 7 percnél, a kormányzó úr mély gondokba merültnék látszott, úgy, hogy magam szakítottam meg az audienciát azzal, hogy nincs több jelenteni valóm, hogy a kormányzónak egész más gondolatai vannak, mint amit én referálok. ... Tost alezredest is ismertem, egy ízben nagyon furcsán viselkedett, a margitszigeti poloclub vacsoráján ez év nyarán azt mondotta nekem, hogy nagyon csodálkozik, hogy én, aki olyan sokáig voltam Angolországban és Amerikában katonai attaché, németbarát vagyok. Én azt válaszoltam neki, hogy nem veszem tudomásul azt, amit mondott, mert ha tudomásul venném, kénytelen lennék bizonyos lépéseket tenni.” Október 16-án reggel tartóztatták le. (3 oldal.)

Nem tudták kihallgatni vitéz Galánffy Györgyöt, mivel a németek átvették és utána nyomban szabadlábra helyezték.

1945-ben a kihallgatások már kizárólag Sopronköhidán folytak, a fegyintézet épületében.

Vitéz Lakatos Géza szkv. vezérezredes, ny. á. miniszterelnök (Bp. V. Perczel Mór u. 4.) kihallgatásából azokat a részeket emeljük ki, amelyek az akkori nyugatdunántúli helyzetet mutatják. Lakatos Budapestről Tihanyba menekült családjával, ahol Szöllősy Jenő miniszterelnökhelyettes „készséges” segítségét élvezhette. „Csendőrfedezetet” kapott, megtarthatta „első kerék meghajtású kis személygépkocsiját”, mert hiszen nem kerülhetett orosz kézre – vallotta Lakatos –, hiszen „kormány célkitűzésem ugyanaz volt, mint a mai rendszeré, vagyis a bolsevizmus elleni harc.” Tihanyból a pannonthalmi főapát hívta a családot nemzetközi oltalom alá. Így kerültek az apátság uradalmához tartozó Ölbő-pusztára. Ennek kiürítése után a győri Bencés Rendházba mentek. Itt a csendőrség egy alkalommal inzultálta a volt miniszterelnököt, Győr elhagyását is megtiltották, de miután látogatást tett Magyarffy győri főispánnál, minden rendbe jött. A főispán megígérte a teljes rehabilitációt. Lakatos két hétig volt Győrött. December végén a főispán azt javasolta, hogy induljon tovább Sopron irányába, többek között azért is, mert „esetleges tovább sodródás esetén a német határon át a pénzváltás, mint tovább irányítás, valamint okmányokkal való ellátás céljából is a legkönnyebb Sopronban”. Ezt ajánlotta Veessenmayer német követ is, aki a legszívélyesebben meghívta a Német Birodalomba mondván, hogy Sopronban az útlevél osztályon keresztül telefonon mindenkor érintkezést tud vele találni. Lakatos Géza a riasztó páncélos hírek miatt december 31-én csendőrfedezettel Sopronba indult – egy napi megszakítással, hogy a Szilvesztert [235](#)Markó Árpád ny. ezredes meghívására Rábatatonán töltse. A szilveszterezést azonban Győr irányából világító rakták, detonációk és ágyútorkolati tűz zavarta meg. „Önként első pillanatban a Győrnek szánt orosz páncélos ékek meglepetésszerű befutására

kellett gondolnom – vallotta a tábornok – s azt mondtam, hogy ha ez eddigi többé kevésbé keserves vándorlás után az orosz kézre jutást sikerült elkerülnöm, akkor most nincsen kockáztatni valóm. Rövid bepakolás után még az éjszaka folyamán 1 órakor feleségemmel és az egyik csendőrrel (a másik csendőr újívi eltávozásra ment) metsző hidegben újból útra keltünk.” – Hajnalban érkeztek Nagycenkre. Itt érintkezésbe léptek vitéz Farkas Ferenc vezérezredes kitelepítési kormánybiztossal. Másnap indultak tovább Sopronba a pannonthalmi főapát írásbeli meghívásával, amely a soproni bencés rendházba szólt. Január 2-án őrizetbe vették. Három napig „szabadságától teljesen megfosztva, forgalmas, lármás, pipafüstös, állandóan csilingelő telefonnal berendezett rendőrőrszobán” kellett aludnia. 5-én azt a rendelkezést kapta, hogy feleségével saját gépkocsiján menjen Sopronkőhidára, ahol őrzete védőőrizet lesz. Ez meg is történt, de Lakatos feleségét nem korlátozták szabad mozgásában, így felkereshette Szöghy miniszterelnökségi államtitkárt, saját maga pedig postán írásbeli bejelentést tett Szöhlösy Jenő miniszterelnök helyettesnél, akinél rámutatott az addigi szabad mozgást biztosító nyílt parancsok érvényességére. „Nem hallgattam el azt sem – szól a kihallgatási jegyzőkönyv –, hogy ugyan ebben a háborúban ugyancsak a bolsevizmus ellen harcolva 13 hónapig voltam, mint hadsereg parancsnok a fronton s az elmúlt év tavaszán vittem győzelemre az első honvéd hadsereget. Beadványom végén kiemeltem a szembeszökő differenciát a mostani elbánás és az első hetek körülményei között, amidőn is államjogi aktusokra a legszívélyesebb formák között vétettem igénybe, s annak eleget is tettem.” Végül kifogásolta, hogy helyzete tisztázatlan, nem kapott választ és kihallgatására látszólag csak most kerül sor. (8 oldal.)

1945. január 12-én Sopronkőhidán a kihallgatást vezető kir. törvényszéki tanácselnök – nyilván Szálasi sürgetésére – külön betérjesztést tett „Nemzetes Szálasi Ferenc nemzetvezető testvérnek állomáshelyén Antal István, vitéz Lakatos Géza és vitéz Szombathelyi Ferenc kihallgatási jegyzőkönyveinek betérjesztése tárgyában”. Néhány részlet a sopronkőhidai jegyzőkönyv-összesítőből: „Vezérem! Jelentem, hogy Antal István és vitéz Lakatos Géza védőőrizeteket kihallgattam, a vonatkozó jegyzőkönyveket bemutatom. ...Antal István szélső jobboldalinak mondja magát, aki ezen oknál nem is érintkezik védőőrizetes társaival. Utóbbi körülményről mások bemondása alapján meggyőződtem. Magára nézve méltánytalannak tartja a védőőrizetet, mert a Nemzet mai helyzetében alkotó munkát tudna végezni. Idegileg rossz állapotban van. ...vitéz Lakatos Géza »mint Magyarország legeredményesebb hadvezére« ugyancsak méltánytalannak tartja a védőőrizetet. ... Kéri, hogy feleségével együtt a bencéseknél lehessen házi őrizetben. Becsületszavát adja, hogy nem szöki meg, nem is szökhethet meg, mint az oroszok elleni háború vezére. ...Hivatkozik arra, hogy a rázkódtatás nélküli átállítás nagyrészt az ő érdeme.... Kéri, hogy bízzanak benne.... Lakatos jegyzőkönyvéhez mellékelem Vöczköndy őrnagy rövid jellemzését róla, illetve egyéniségéről.”⁽²⁸⁵⁾

Szombathelyi vezérezredes kihallgatásának korábbi jegyzőkönyvei kerültek Szálasi elé, mert Sopronkőhidán influenzás betegsége miatt a kérdéses időpontban nem volt újra kihallgatható, de a javaslat szerint nem volt ellene terhelő adat.

A sopronkőhidai kihallgatások azonban ezzel még nem fejeződtek be, bár azt gondolhatnánk, hogy más dolga is volt a kihallgatóknak, pl. a további menekülés ²³⁶előkészítése, mint ahogy láthattuk vezető tábornokoknál, politikusoknál, ill. későbbi „védőőrizeteseknél”.

Dr. Kállay Miklós volt miniszterelnök kihallgatása is folytatólagosan történt. Utolsó sopronkőhidai kihallgatásáról 1945. január 13-án tudunk. Ismert „hintapolitikáját” magyarázta, a jegyzőkönyv szerint meggyőzően, a nyilasokkal szemben gúnyosan.³⁽⁸⁶⁾ (5 oldal.)

Az ún. „Titkos történelmi adatok. Az 1944. okt. 15-i események. Sopronkőhidai kihallgatások” c. vaskos dokumentumanyagot ez a rész zárja le: „Összefoglalás a m. kir. Belügyminisztérium Államvédelmi

Központ 5425/1944. sz. rendeletére lefolytatott kihallgatások eredményéről.”

A helytörténetíró nem lehet utólagos bíró, csak a birtokában lévő dokumentumok alapján szögezheti le véleményét. Ez szeretne objektív lenni. A kihallgatók és kihallgatottak többsége egy helyről indult, a „szegedi gondolat” híve volt, Horthy Miklós kormányzó táborából. Az utak később ugyan szétváltak egy időre, de Sopronkőhidán a nyilas kormányzat egyértelműen a Horthy-módszereket alkalmazta; kivégeztette a progresszív erők képviselőit, és megkülönböztetett kímélettel volt az ún. „ellenzékkel” szemben.

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 3. További események a TTA adatai szerint**

3. További események a TTA adatai szerint

1944 végén Sopronban tartózkodott a német követség egyik kulcsembere, Kurt Haller is, aki Veessenmayer birodalmi követ politikai referense volt. A soproni kórházban kezelték tüdőembóliával. 1944. november 27-én innen írt levelet a „Magyar Nemzet Vezérének!” megszólítással (N. V. 36/19.8. iktatószám alatt!). Köszönetet mondott Szálasinak a gondoskodásért, éppen soproni példán is: „Betegségem csendes óráiban nagyon sokszor gondoltam azokra a beszélgetésekre, amelyeket Önnel folytathattam október 15-e előtt, amikor Ön még nem cselekedhetett teljes mértékben. ... Ahogy engem a soproni városi kórházban fogadtak, ékes bizonyítéka annak a szívélyes emberi kapcsolatnak, amely természetes a magyarok és németek között”. Sopronba szállítását külön is megköszönte. Egyre többen „költöztek” Sopronba és környékére; diplomaták, katonák, civilek, foglyok és rabtartók.

Kurt H a l l e r

Sopron, 27. November 1944.

XII. 36/19

B.

Führer der Ungarischen Nation!

Nach nunmehr fünf-wöchiger Krankheit und längerer Abwesenheit aus Budapest nehme ich die Reise von Dr. Leicht zu Ihnen wahr, um Ihnen auf diesem Wege ein Lebenszeichen von mir zu geben. Hierbei ist es mir ein aufrichtiges Bedürfnis, Ihnen für die hohe Auszeichnung zu danken, die Sie mir noch in Budapest durch Ihren Außenminister, unseren Kameraden Kemény, überreichen ließen. Diese Anerkennung, die mich sehr stolz gemacht hat, soll für mich ein steter

den für die kameradschaftliche Unterstützung, die mir bei meiner Überführung von Budapest nach Sopron zuteil wurde, danken.

Mit den besten Wünschen für das Gelingen Ihrer schweren und verantwortungsvollen Arbeit, grüße ich Sie mit

S i e g H e i l !

als Ihr stets sehr ergebener

Kurt Haller

2371. Kurt Haller levele Szálasi Ferenchez

A magyar egyetemi hallgatók Németországba való kitelepítésével kapcsolatban számunkra érdekes az a tárgyalás, melyet Dr. báró Kemény Gábor magyar királyi külügyminiszter folytatott Dr. Veessenmayer (Edmund) követtel 1944. november 30-án 12,30 perckor (XII. 1. N. V. 40/1944. M. kir. Külügyminiszter. B:). Veessenmayer kijelentette, hogy a Dunántúlról is sok német kerül kiszállításra, hiszen a Dunántúl 350

000 népi német él, akik közül 60 000 a közeljövőben eltávozik. Mindenekelőtt persze a csendőröket és hozzátartozóikat kell menekíteni, mert ezek a legmegbízhatóbb magyar alakulatok. Ezeknek kell majd biztosítaniuk a Németországban lévő magyar közületekben a rendet és ezért a német kormány számára is fontosak. Ezután a követ részletesen elemezte a kitelepülés módozatait és szemrehányóan jegyezte meg, hogy a végrehajtáshoz legalább számszerű becslésekre lenne szükség. A kultuszminiszter pl. bejelentette, hogy 3000 egyetemi hallgató fog kikerülni, akik katonai szolgálat alól mentesek, hogy befejezhessék tanulmányaikat. Ez a szám azután állandóan csökkent; 2800-ra, 2400-ra, 1600-ra, majd 1000-re. Most már ezek vagy megszöktek, vagy mégis katonai szolgálatra vették igénybe őket.”

1944. december 27-én Ternegg vezérezredes elnöklete alatt honvédségi felügyelői értekezlet zajlott, ahol elhatározták 4 új magyar SS-hadosztály felállítását, még pedig „önként jelentkezés alapján”. Az addig jelentkezettek számát 30 ezer fölé tették és január végéig a létszámot biztosítottnak látták úgy, hogy egy-egy hadosztály létszáma 13 ezer fő legyen. „Ehhez a 4 hadosztályhoz a honi hadseregszervezésnek semmi köze” – írta a jegyzőkönyv. Ezenkívül 4 új hungarista hadosztály, 8 új önkéntes rohamzászlóalj és hungarista rohamzászlóaljak felállításáról tárgyaltak. Külön napirendi pont volt a Munkás-hadsereg kérdése. „Az önként jelentkezők és a begyűjtöttek részére” gyűjtőhelyek felállítását rendelték el. Vezérezredesi közlés szerint a 3. honvéd kerületnél Szombathelyen és Sopronban ezek már működtek is az értekezlet idején. A fentieknél realitásabb volt, vagy egyelőre legalábbis teljesíthető az a parancs, hogy a gépkocsivezető felesleget és a felesleges szakmunkásokat (bádogosokat, gépkocsivillanyszerelőket) Sopronkövesdre, a gépkocsi vontatási törzs osztályára kell irányítani. A Gépkocsi Vontatási Felügyelőség Csaykowszky hmtk. ezredes parancsnoksága alatt Peresztegen az 52. számú házban rendezkedett be. A szervezési irányelveket már korábban, 1944. december 22-én megállapították Gyepűszállás II-ön. Ennek alapelve: „Minden magyar embert, fegyvert teljesen új hungarista lelkülettel megszilárdított, alaposan kiképzett, felfegyverzett csapatok, seregtestek felállítására kell felhasználni!”

1945. február 11-én a kőszegi Nyilaskeresztes Párt Kultúrosztályának vezetője bejelentést tett a Nemzeti Számonkérő Szervezet Különítményparancsnokságának. Ebből jó képet nyerhetünk a nyilasok által uralt országrész helyzetéről. Többek között arról panaszkodik, hogy „álhungaristák” fészkeltek be magukat soraikba, nem egyszer értékes hungaristák félreállításával, akik pozíciójukat és a beléjük helyezett bizalmat teljesen ferde és nem kívánatos formában használják fel, önös anyagi érdekeik céljaira. Ott vannak ezek a pártban, a hadseregben, a közigazgatásban és minden elképzelhető egyéb helyen. Megállapításainak alátámasztására több oldalon keresztül sorolja a példákat. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ezek az esetek nem parancs, vagy rendeltszerű megállapítások eredményei, hanem csak olyan esetek, amelyek egynéhány helyen való megfordulás után kizárólag alkalmasszerűen jutottak tudomásukra. Bizonyosra vehető, hogy a „rendelkezésszerű felderítés esetén a hasonló esetek tömegét sikerülne bizonyíthatóan összegyűjteni”. Néhány esetet mi is felsorolunk azokból, amelyek Sopronra és környékére is érvényesek. A nyilas párttagok nagy része született nyomozónak tekintette magát. Ezek felkérés és utasítás nélkül, önhatalmúlag kémeket, zsidókat, személyi ellenségeket, főleg pedig zsidó vagyonokat kerestek és foglaltak le egyéni célokra. Élelmiszer, élvezeti cikk, fűszerek nem a hatóságokon keresztül, hanem a nyilas párt tagjain keresztül voltak beszerezhetőek. Mindezek után a társadalom nagyobbik részében nincs szimpátia a párt és tagjai iránt. Ezt az időszakot átmenetinek tartják. A nyilasok basáskodásai miatt a csendőrség soraiban is olyan nyomott a hangulat, hogy ez következményeiben feltétlenül megmutatkozik majd. Hasonlóan nyomott a tisztviselői kar hangulata. Az egyik községben több tiszt és híradós nő, valamint számos honvéd beosztás nélkül lézeng. Az előbbieket nem éppen kifogástalan erkölcsi magatartásukkal megbotránkoztatják a falu lakosságát és nem kívánatos kritikának teszik ki a honvédséget és a nyilas rendszert. Egy másik községben

a tiszti étkezdében a tisztek cigányzene mellett naponta részegre isszák magukat. Az ország egyik legfontosabb polgári szervénél a munkarendvezető ateista, aki női beosztottját felszólította, legyen a szeretője. Egy másik helyen egy vezető egyéniség a községi lakói előtt a kolhozrendszeret dicsőítette és úgy állította be, mint egyedül helyes ²³⁹gazdálkodási formát. Egyik polgári szervnél a munkarendvezető vagyont érő perzsaszőnyegeket szerzett. A másik polgári szervnél a munkarendvezető és az anyagbeszerző bunda-harácsolásairól nyíltan beszélnek. Saját maguk által életrehívott szervek működnek, akik ezeknek nem tetszenek, azokat üldözik. Ezek a szervek szakképzetlen emberekkel és irányítással dolgoznak. Alapos gyanú nélkül embereket tartóztatnak le, összeverik őket és később bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezik őket. A sopronkőhidai fegyintézetben a szőrmeáruk osztályozásával tevékenykedő egyik nyilas párttag engedély nélkül felkereste az elkülönített részben katonai őrizet alatt álló politikai védőőrizeteket és azok közül egyeseket minősíthetetlen hangon vont felelősségre, úgy, hogy a bíróság vezetője saját szolgálattevő őrparancsnoka és őre ellen volt kénytelen bünvádi eljárást indítani. Az említett párttag ellen azonban nem indult eljárás. Ugyancsak Sopronkőhidán az egyik párttag a fegyintézet igazgatójának engedélye nélkül lépett a fegyintézetbe. Amikor a szolgálattevő fegyőr az igazgatói engedélyt kérte, azzal válaszolt, hogy „mit nekem az igazgató, 16 emelettel állok én felette”. Az egyik sopronkőhidai nyilas katonai csoport az Ugod község határában fekvő Esterházy uradalomtól egyre-másra engedély nélkül, bizonyos fenyegetések mellett elszállította a hízott sertéseket, 2 Pengő nyolcvanegynéhány filléres kilónkénti áron. Pártnyomozó csoportok tagjai teljesen alaptalanul és nyilván bosszúból eredő besúgások alapján egyéneket letartóztatnak, azokat véresre verik, éjjelre imakönyvet adnak az eljárásuk alatt lévőeknek azzal, hogy imádkozzanak, mert reggel kivégzésre kerülnek. Azután bizonyítékok hiányában mégis elengedik őket. A csoport tagjait a nyomozócsoport vezetője polgári foglalkozásból a honvédelmi miniszter és a csendőrség felügyelőjének tudta nélkül csendőralhadnagyká vagy főtörzsőrmesterré nevezte ki és ezek azután ilyen minőségben cselekszenek. Az egyik párttag a zsidóvágyon tárgyait lakására vitette. Miután feljelentették, saját maguk nyomoztak az ügyben, de, hogy hasonló cselekményekért az eljárás alatt álló fel ne jelentse az eljárókat, a tárgyakat visszavitték az üzletbe és kiárusították.

1945 első hónapjaira már a teljes bomlás, züllés volt észlelhető a nyilasoknál. Erre is egy helyi példa. A Pénzügyintézeti Központ vezetője Sopronban 1945. február 8-án többoldalas jelentést írt Szálasi Ferencnek. „Vezérem! Hungarista lelkiismeretemre hallgatva mindent alaposan megfontolva, mint a Hűségsszék tagja jelentem a következőket: ...” Így indul a jelentés, majd rávilágít a Sopronban kialakult helyzetre. Leírja, hogy Budapestről való megmenekülése után a Pénzügyintézeti Központ részére működési helyül kijelölt Sopronba érkezett, ahová vezérigazgatóhelyettese, a kitélepített Pénzügyminisztériummal és a Pénzügyintézeti Központ különítményével már 1944. november 10-én elköltözött. Felelőssége teljes tudatában sajnos meg kellett állapítania, hogy bár a Sopronban összegyűlt emberek egy része elsőrendű szakember, lelkiességükben és felfogásukban nem nyújtanak biztosítékot arra, hogy velük az országépítést megkezdeni vagy megalapozni lehessen. Az egyik ügyvezető igazgató máris Németországba menekült és a pénzügyminiszter mellett saját maga által választott őrhelyet is elhagyta. Vannak olyan vélemények, hogy az oroszoktól kevésbé kell félni mint a hitleri Németországtól, ezért aztán a hihetetlen értékek megmenekítésére mindeztideig nem történt semmiféle intézkedés.

A The Hungarian Historical Researcher Society ismertetett sorozatának ötödik kötete: „A Szálasi-féle koronatanács titkos ülésének miniszteri beszámolója 1945. február hóban” címet viseli. 1945. február 23-án a koronatanácsban többek között Vajna Gábor belügyminiszter is megtartotta „koronatanácsai tájékoztatóját”. Tájékoztatójában kitért arra, hogy számolniuk kell baloldali szervezkedésekkel, mert ezeket részben e menekült lakosság hozza magával. Nyomuk még csak szuttogó propagandában nyilvánul meg, mondta Vajna, de közbiztonsági szervei készen állnak és ebben a tekintetben sem fogja őt meglepetés érni.

Az ilyen jellegű szervezkedésekkel kapcsolatban a következőket mondta: „Baloldali szervezkedés csupán egy eset fordult elő. Ez is még a budapesti »Ellenállási Mozgalom« kihajtása, melyet 240 Sopronban lelepleztünk s melynek mind az 5 tettese kézrekerült.” Megemlítette még, hogy tábori biztonsági szerveivel több razziát tartott. A felkoncolási jog gyakorlása, fűzte hozzá, igen jótékonyan érezteti hatását a közbiztonsági szolgálatban. E joggal a csendőrség példát statuálónak él. A legutóbbi razzia eredménye 1348 katonaszökevény, 35 hadüzemi szökevény munkás, 2859 katonaköteles, be nem vonult egyén, 148 szökevény munkaszolgálatos, 29 szökevény munkaszolgálatos zsidó, 5 lengyel hadifogoly és 8 idegen internált állampolgár. A Nemzetvezető rendeletére 1945. február 2-án végrehajtott razzia eredménye: 996 katonaszökevény, 2325 irányítás nélkül lézengő katona, 4125 behívó parancsnak eleget nem tett egyén, 64 hadüzemi munkás, 5 partizán, 5 olasz, 9 orosz, 1 német katonaszökevény, 2 lengyel, 10 román hadifogoly, 129 lézengő munkaszolgálatos, 6 idegen állampolgár, 2 zsidó, 2 munkakerülő, ezen felül sok fegyver és egyéb hadianyag. A felkoncolások száma 150.”

Őrizet alá vettek 365 személygépkocsit, 36 tehergépkocsit, 12 puskát, 5 géppisztolyt, 10 pisztolyt, 46 kézigránatot, 190 motorkerékpárt, 221 kerékpárt, sok benzint, motalkót, gázolajat stb. stb.

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 4. „Az összeomlás előestéjén”**

4. „Az összeomlás előestéjén”

Ilyen cím alatt jelent meg a „The Hungarian Historical Researcher Society” 8. könyvének egyik tanulmánya Csettkéy László volt vezérkari ezredes, az I. magyar hadsereg vezérkari főnökének tollából. Ennek is vannak helytörténeti vonatkozásai.

Csettkéy (Stetka) László azok közé a főtiszték közé tartozott, akik „Clausewitz szellemében” nevelkedtek, „nem politizáltak”, hanem mindenkor és mindenáron „teljesítették katonai kötelességüket”. Alapvetően németbarát volt. Mint ilyen elítélte a „Kormányzóságnak” a hivatalos és nyílt tengelypolitikával ellentétes tevékenységét, azaz a nyugatiakkal való titkos paktálást, azt a szemléletet, amely a „legfelsőbb helyen” uralkodott: „inkább essem el Hegyeshalomnál, mint Vereckénél”, azaz inkább a németek elleni harcban, mint az oroszok ellen. Ugyanakkor elítélte a nyilasok szervezkedését a tisztikaron belül, mélyen megvetette Szálasi és annak belső embereit, a „nyilas karszalagos alakokat”, a „pasikat” utálta. Undorral írja le pozsonyi élményeit. „Ott holt-részeg, üvöltöző nyilas-karszalagos, vagy zöld inges, csizmás jampecek idétlenkedtek, – az attasé közölte, hogy a pozsonyi magyar konzulátus, vagy követség tagjai – szégyellünk, hogy magyarok vagyunk ... Ez sajnos nem egyedülálló jelenség, így viselkednek mindenhol, de nem lehet ellenük tenni semmit. ... magyar földön, – géppisztolyos, őrbundás, prémkucsomás, halinacsizmás katonák ... eszembe jutottak az 1. hds. szerencsétlen bakái, akiknek a testén lerothadt a ruha, hasig hóban a Kárpátokban, a ruha és testük között legfeljebb a tetvek, mert fehérneműjük már nem volt.” Leírja a nyugati határszél helyzetét 1944–45 telén, az End-Sieg és a Wunderwaffe mesék országrészét, ahol halállal lehetett lakolni a „defetizmusért”. A nyilasok által uralt országrészben a legfelsőbb magyar katonai vezetés egy szellemi gettóban élt – írja Csettkéy, – nem akartak a valósággal szembenézni és kiélték magukat saját maguk által felépített légvárakban és felnyalták a németek által bűnös felelőtlenséggel eléjük tált hazugságokat. Megmaradt németbarátnak, pontosabban a Clausewitz-i elvek hívének, de már 1942-ben érte az első nagy csalódás Hitlerékben, amely azután teljes kiábránduláshoz vezetett.

1945. március vége felé (22–23?) László Dezső vezérezredes, az I. magyar hadsereg parancsnoka, Csettkéy

vezérkari főnök és Roeder német vezérkari ezredes Eszterházára érkezett a „Heeresgruppe-Süd” parancsnokságára. Az Esterházy-kastélyba települt főhadiszálláson Wöhler tábornok, a hadseregcsoport parancsnoka fogadta őket abból az alkalomból, hogy Wöhler vette át az I. magyar hadsereg parancsnokságát is. Csettkéy leírja a „Wöhler-féle galád trükköt”, vagyis, hogy a 241 német tábornok már a menekülés előkészítésével volt elfoglalva, a magyar vezetőséget viszont rá akarta venni, hogy mielőbb érje el „működőképességét Keszthely–Hévíz területén”. Azt hazudta, hogy bár az oroszok különböző helyeken helyi támadásokat indítottak, egyes helyeken betörték állásaikba is ... „aber Gegenmassnahmen sind schon im Gange ... in in kürzester Zeit wird die Lage gemeistert ...” Eközben a német parancsnokság lázasan csomagolt, hogy még az új folyamán kerülő úton megkezdje az áttelepülést. Sankt Pöltenbe.

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 5. „Hadnagyi kardom ... a Hűség Városa ... Sopron
Szobám falát díszíti”**

5. „Hadnagyi kardom ... a Hűség Városa ... Sopron Szobám falát díszíti”

Köves (Koeves) Toronyi Ferenc, volt m. kir. vezérkari őrnagy „Elfelejtett seregtestek (Válságos évek)” című visszaemlékezését is kiadta a Magyar Történelmi Kutató Társaság a sorozat 9. könyveként. A könyv, illetve a visszaemlékezés bővelkedik soproni emlékekben. Az előszóban a szerző tisztaváratásáról szólva írja: „Hadnagyi kardom, ősapám (Vértes ezredes) lovassági kardjával együtt, a Hűség Városa Sopron helyett az Egyesült Államokban »Sopron Szobám« falát díszíti és így örökké e magasztos napra emlékeztet. A főtiszt 1938-ban a soproni 7. gyaloghadosztály híradó századának parancsnoka volt, a második világháborúban végig hadművelési területen szolgált, majd a felszabadulás után az új magyar honvédségben a 2/1. gyalogzászlóaljban, később a 2. gyalogezred parancsnok-helyetteseként Ivánban és Répcelakon Sopron vármegyében. Az „Elfelejtett seregtestek” című munkáját többek között szülővárosa Sopron és a soproni II. Rákóczi Ferenc Katonai Általános Iskola emlékének ajánlotta. Munkáját valóban áthatja Sopron szeretete, vissza-visszatérnek ide emlékei: érettségije után megkérdezte tanárát, Dr. Gácsér Endre pátert, hogy érettségijének szóbelijében, vagy írásbelijében volt-e valami rossz, hogy csak jót kapott magyar nyelvből, mikor minden záró tárgyból jeles volt? A tanár azt válaszolta, hogy egy soproni poncichternek nem jár magyarból jeles. „Tény, hogy Sopronban nem beszélnek olyan zamatos magyarsággal, mint például Göcsejben ... de érdekes, hogy mikor mások dolgozatát én készítettem el, azokra a Páter mindig jelest adott ... jegyeztem meg szerényen” – írta a szerző.

1944 márciusában Köves Toronyi sürgősen táviratozott Bakay Szilárd altábornagy hadtestparancsnoknak, hogy Nezsider, Bruck és Pandorf területén komoly német erők gyülekeznek és felvonulóban vannak Magyarországra felé. A hírt édesanyjától kapta, aki szívében magyar volt, érzéseiben legitimista. Érthetően, hiszen családjának tagjai a Monarchiában cs. k. titkos tanácsosok voltak. Bakay utasítására Köves Toronyi civilbe öltözött, feleségével és kis gyermekeikkel gyanút nem keltve „sétálták le” a felvonulási területet. A németek hangulata erősen magyarellenes volt. Csak annyi ideje maradt, hogy visszautazzék. Bakaynak azonnal jelentette Hughesen a helyzetet és a túlerő ellenére ellenállást javasolt. A géptávíró-beszélgetés szövegét felesége a háború végéig válltömésében hordta, amely azután később hasznos szolgálatokat tett. Sopronban a hadosztály „békéltetőszámon” volt, lehetetlenség volt a túlerőnek komolyan ellenállni. A németek megszállták a laktanyákat. „Ellenállásunk két halottal járt, de legalább tüntetés volt a német megszállás ellen” – írja a katonatiszt. Az ellenállásért Bakay altábornagyot felelősségre vonták, de nem árult el semmit. Budapesten a vezérkari főnökséget is faggatták, kik voltak a hírszerzők. Ez sem tudódott

ki. Most már a hadosztály létszámát gyorsan emelték, 22 ezer főre duzzasztották és mozgósították. A német megszállás a hadosztály morálját hátrányosan befolyásolta. Sopronban a lakosság két típusa alakult ki: a józan magyaroké és kofáké, akik a piacon a háziaszonyokkal és a katonákkal akkor álltak szóba, ha németül beszéltek. (Ennek reakciója következett be a kitelepítéseknel, amelyeknek sajnos sok ártatlan is áldozatul esett.) Vörös János, a honvéd vezérkar főnöke is megérkezett Sopronba szárnysegédjével. A Pannónia szállóban bemutatta a soproni hadosztály új vezérkarát. A régiek közül csak Köves Toronyi maradt meg [242](#) mint anyagi vezérkari tiszt. (Ide vág: Geleji Dezső: Magyarország 1944-ben. Bp., 1945, 36.)

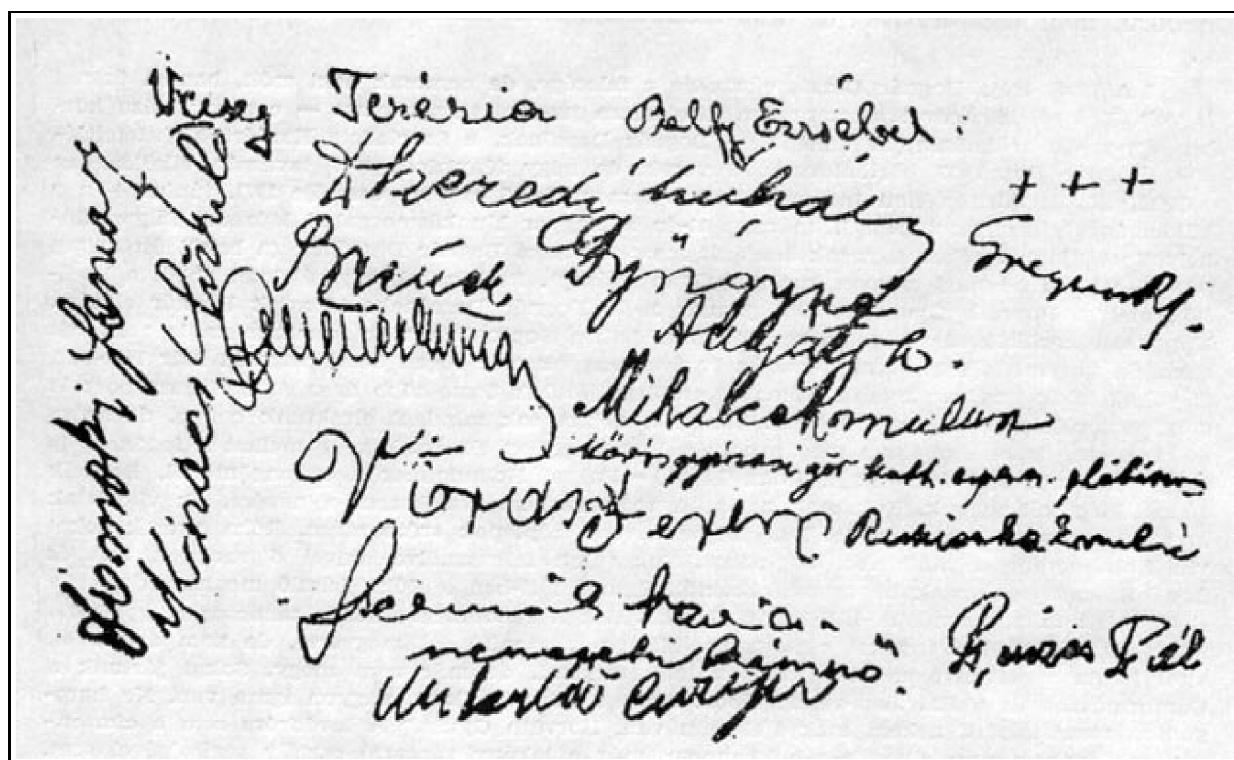
Keserűen állapítja meg, hogy a német és a magyar katonai vezetőségben is nagy változások álltak be, a szakképzett katonáktól a „politikus katonák” kezébe csúszott át a vezetés. Ebből rengeteg hiba származott. A soproni hadosztály úgy vonult a frontra, hogy elvonulása előtt egyetlen harcgyakorlatot sem tartottak. Sopron minduntalan visszatér a vezérkari őrnagy visszaemlékezéseiben. Szeretettel emlékezik a hadosztály löszeroszlopának parancsnokára, Haberman Gyula tartalékos főhadnagyra. „A Várkerületen volt játékboltjuk, egykori álmaim üzlete. Ő vette át a 68-ik német hadosztály löszer felvételező helyét, melyet »játékboltnak« neveztünk el. Az ott tárolt löszer legnagyobb része számunkra hasznavehetetlen volt.” Egy másik soproni emlék. Valahol az Alföldön az egyik orvos neki adta Rolls Royce kocsiját, hogy menekítse. Gépkocsivezetőül egy jó szakértőt jelölt ki annak ellenére, hogy figyelmeztették, hogy az illető meggyőződéses kommunista. Ezzel nem törődött, az volt a fontos, hogy gondoskodott a kocsiról. Sopronban a kocsit a gépkocsivezetőnek adta, aki a háború után taxinak használta. „Akkor már tényleg aktív kommunista volt, de becsületére váljék, kiállt mellettem – írja – amikor szőlőmet el akarták kobozni, demokratikus mivoltomra hivatkozott.”[4\(87\)](#)

Amint később leírja, a németekben Burgenland kapcsán csalódott először. Írásából minduntalan kicsendül, hogy erősen nacionalista fűtöttségű és érületű ember volt. Azt írja, hogy Burgenland soha nem volt osztrák vagy német az ezeréves történelem során, neki ősei földje volt. „Csak Sopront sikerült megmenteni a népszavazással.” Nezsiderben nem a helybeliek lettek nácik, Grossdeutschok, hanem a Miszlovicsok, Vokurkák stb. meg a pap, aki nagyon keveset tudott németül. Mostoha apja az egyik legnagyobb magyar volt Burgenlandban: frivaldnádasi Frivaldszky János. 1944-ben már minden logikusan gondolkodó ember tudta, hogy a németek elvesztették a háborút. Azt, hogy mi történik a háborúvesztés után, azt senkivel sem lehetett megbeszélni. Elöljárókkal nem beszélhettek meg politikai kérdéseket, tilos volt a katonáknak politizálniuk. Hivatásos tisztek nem léphettek be pártba, sőt szavazati joguk sem volt. Ha valaki politizált, mint Szálasi, azt elmozdították a hadseregből. Ezt a Horthy-tisztek állandóan hangoztatják visszaemlékezéseikben, talán védeni is akarják magukat, politikai tájékozatlanságukra való hivatkozással. Történelmi távlatból persze jól tudjuk, hogy ha szóval nem is, de cselekedeteikkel mind politizáltak. Köves Toronyi is, amikor a Szálasi-puccs idején a kiugrást helyeselte, meg akkor is, amikor válaszüton helyesen döntött, amikor egységével áttörte magát a németeken, jelentkezett az amerikaiaknál, akik megbízták, teremtsen „zónát” közöttük és az oroszok között, azaz tisztítsa meg a kijelölt területet a németektől és tartsa kezében a területet. Ezt meg is tette, sőt az egész egységet az SS-ekkel vívott harc árán is haza vitte egészségesen Magyarországra. A kalandos hosszú út során volt mauthauseni foglyokat is ellátott és hazasegített. Szokolovszkij marsalltól írásbeli engedélyt kapott, hogy a bátor szolgálatokat elismeri és engedélyezi a Magyarországra való hazavonulást. Így kerülhettek haza seregtestek és csapatok. Megérkezve Budapestre jelentkezett az új magyar Honvédelmi Miniszternél, Vörös Jánosnál és Illy Gusztáv személyügyi főnöknél. Így lett az egységeiből szervezett 2. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának parancsnoka Sopron megyében.

Amikor Csehszorból hadifogság nélkül visszahozta katonáit, az amerikai, a moszkvai, a párizsi és a budapesti rádiók 5 perces adásokban méltatták derék cselekedeteit, 243 ez azonban – mint írja – mind-mind feledésbe merült. Mint az új magyar hadsereg ezredparancsnokhelyettesét küldték nyugdíjba, 400 Ft-tal, ami akkoriban igen nagy pénz volt. Az örömben ürm is vegyült. Közölték vele hamarosan, hogy ha majd megéri a nyugdíjkorhatárt, vagyontalan lesz és nem lesz senkije, aki eltartsa, akkor folyamodhat további folyósítására. 35 éves korában visszatért Sopronba és „kis szőlőjében szőlős-paraszt lett.” Munkáját Sopronban becsülték. Elvégezte a szőlészeti és borászati szaktanfolyamot és hamarosan ő oktatta szomszédait a helyes szőlőgazdálkodásra, hűséges segítőtársával, Varga Lajossal, egykori századparancsnokával, a biológiai tudományok doktorával, a talajbiológia nesztorával (Lásd: SSz. 1963, 382.) Végigkísérve életútját megállapítható: egész életében ragaszkodott katonai esküjéhez, ugyanakkor nehéz helyzetekben az egyszerű katonák mellé állt, igyekezett áttörni osztálykorlátait is. Hogy ez mennyire sikerült, arra visszaemlékezéseinek néhány gondolata mutat rá leginkább. Ezeket írta: „Kisbirtokom lépésről lépésre prosperáló középirtokká fejlesztettem, azonban a józan ész letörte ambíciómat Szőlős tőkéim visszametszése közben sokszor gondolkoztam azon, hogy mi könnyebb Magyarországon, vezérkari főnökből parasztnak, vagy parasztból vezérkari főnöknek lenni? Az új Világrend eseményei lassan az utóbbit igazolták körülöttem” (I. m. 6, 11, 30, 50–55.)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 6. A „nemzeti kémnő” és társai.

6. A „nemzeti kémnő” és társai.

2. Az említett politikai foglyok aláírása

1945 Nagypénteken egy Debrecenből Sopronba vezényelt Datky nevű rendőrszázadon, börtönparancsnok meghiusította politikai foglyok egy csoportjának nyugatra szállítását és szabadon engedte őket. A városháza börtönében raboskodtak, mert a sopronkőhidai börtön már megtelt. Köztük volt egy szovjet hírszerző, egy Munkács környéki fiatal magyar lány. Csermák Máriának hívták, akinek vőlegényét partizán tevékenységéért a szemeláttára végezték ki. A lány állt a helyére, elvállalta, hogy Magyarországon hírszerzőként tevékenykedjék. A börtönben is hangosan szidta a nyilasokat és a németeket és azt ismételte, hogy ő „nemzeti kémnő”. ²⁴⁴Így mindenki – fogvatartói is – azt gondolta, hogy bolond. A szovjet csapatok gyors, előrevonulása nem tett már lehetővé alapos kihallgatásokat. Mielőtt a szabadon bocsátottak szétszéledtek volna, egy-egy papírlapra felírták nevüket és emlékül megajándékozták vele egymást. Az egyik fennmaradt papírlapról a következő neveket sikerült (?) kibetűznöm: Belfy Erzsébet, Breuer György, Breuer Györgyné (Anyátok), Domoki Ferenc, Csermák Mária („nemzeti kémnő”), Greguss R., Kincses László, Kuterla Lucija, Mihalec Romulusi (Körösgyánosi gör. kath. esperes plébános), Pénzes Pál, Ruzicska Emilné, Dr. Szeredi Mihály, Vecsey Terézia, Vörös Ferenc és egy írni nem tudó, vagy magát megnevezni nem akaró: x x x. A mellékelt papírlapon szereplő aláírók egyike, aki szintén nem kívánta magát megnevezni, a felszabadulás után elment az egyetemre, ahol feleségét Dr. Fehér Dániel professzor rejtegette. Ott is maradt azután az egyetemen, ahol akkor katonai kórházat rendeztek be a Vörös Hadsereg sebesültjei részére. A parancsnok tolmácsaként működött. Ilyen minőségében találkozott ismét és utoljára a „nemzeti kémnővel”. Így írja ezt le: ... „Már majdnem a városházához értünk, amikor egy szembejövő, szovjet egyenruhát viselő katonalány rámköszönt: hát már meg sem ismeri a nemzeti kémnőt? Fogolytársam volt. ... Mikor elváltunk azt mondta, hogy Berlinbe megy, de utána majd jelentkezik. Azóta nem hallottam róla.” (Lásd részletesen: Magyar Nemzet 1985. május 11. Fotóreprodukció ugyancsak innen. H. I.)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Hiller István:
Adatok legújabbkori történetírásunkhoz / 7. Soproni helyzetkép a felszabadulás után.

7. Soproni helyzetkép a felszabadulás után.

Sok soproni sorsának, reményének és felszabadulási hitének adott kifejezést az a levél, amely 1944. július 23-án kelt egy hazai internálótáborban és amelyet – bár cenzurázva – kézbesített is a posta a címzettnek. Így szól: „A jövő olyan sok szépet ígér, hogy ujjongani lehetne. Hosszú éveken át küzdöttünk, harcoltunk egy célért, ami most már olyan közel van hozzánk, hogy sokszor majd beleszédülök az örömtől. Talán napok, hetek, hónapok múlnak el, de jönni fog és meghozza nekünk a várva várt megkönnyebbülést. Ez az erőszakos teher, ami most mázsaként mindnyájunk lelkét nyomja, elszáll, és mi megkönnyebülten lélegzünk fel. Nem lesz háború, nem lesz erőszak, de lesz szabadság, lesz öröm és lesz sarjadó élet.”⁵⁽⁸⁸⁾ Az ²⁴⁵erőszakos teher még hosszú hónapokon át nyomta a lelkeket, a háború pedig még iszonyú károkat okozott. Egy levéltári töredékben olvasható, hogy Sopron a kársújtott városok listáján a harmadik helyre került. Házainak 13%-a rommá vált, a házvagyon 36%-a tönkrement, az úthálózat 77%-os kárt szenvedett, a csatornahálózat 21%-ban sérült meg. „Nyugalmasabb idő eljövételével érdekes feladat lesz történészeink számára számbavenni azt, hogy milyen gondokat hozott a második világháború Európa urbánus polgárságára és milyen mértékben zavarta meg természetes fejlődésükben a városokat. Egy totális szerkezetű háború után a gondoknak és a nehézségeknek aránylag egyszerűbben megoldható részét alkotják az anyagi természetű károk pótlása és helyreállítása” – írja a gazdaságtörténeti helyzetkép.⁶⁽⁸⁹⁾ A feljegyzés

szerint nem a várost ért anyagi károk okozták a legnagyobb gondot a város vezetőinek. A legnagyobb gondot okozta, „hogy miként tudja a város megnyerni a békét és miként oldja meg két legaktuálisabb feladatát: az országos viszonylatban első helyen álló népesedési kiesés kiegyenlítését és honnan teremti elő azt a kiesést, amelyet erdeinek és egyéb mezőgazdasági ingatlanainak igénybevétele az önkormányzat gazdasági életében, a háztartás egyensúlyában jelent”. A város mint biológiai egység összetettebb szerkezet, mint az egyén. Az egyén, ha nem boldogul, elvándorol, de a város nem költözködhet. A háború befejeztével látható csak, hogy a város életfeltételeiben milyen óriási változások álltak be. 1941-ben az összeírás szerint a város lakossága 42 255 volt, ebből 29 103 magyar, 12 633 német és 519 egyéb anyanyelvű. Az 1945. június 30-án végrehajtott gyorsfelvétel szerint a város 1941-es lakosságából 58,3% került halál, deportálás, elmenekülés címén háborús fogvatékba. Az új letelepedők, a deportálásból visszatértek és a visszaszivárgott menekültek révén ez a szám 33,2%-ra csökkent. Nem volt magyar város, amely ilyen nagy népesedéskiesést szenvedett volna el! A város csak igen nehezen lépett ki dermedtségéből. Az újjáépítés munkája csak lassan indult meg.

A városi főjegyző, mint ügyosztályvezető is, 1945. április 30-án a következőket rögzítette adatszolgáltatás céljából: „Az orosz hadsereg 1945. március hó 31-én vonult be Sopronba. A polgármester urat 1945. április 1-én reggel 1/4 4 órakor a rendőrség küldönce hívta meg a vármegyeházára az orosz parancsnoksághoz, ahol jelentkezett. Utasítására a városi hatóság tisztviselőikara küldöncök útján nyert értesülést arról, hogy hivatalukban jelenjenek meg április hó 1-én. E felhívás folytán a városi tisztviselőkar és egyéb alkalmazottak Sopronban maradt tagjai megjelentek hivatalukban és a viszonyok engedte körülmények között hivatali munkájukat április 1-től kezdődően ellátták. ... Minthogy felhívás dacára szolgálattételre nem jelentkeztek, illetve az ország területéről eltávoztak, 14 városi alkalmazottat és tisztviselőt kellett állásától felfüggeszteni.”⁷⁽⁹⁰⁾

1945. április 21-én Kamenszky Árpád polgármester megszervezte a „Város helyreállítási tanácsot”. Elnöke volt a polgármester vagy helyettese, tagjai voltak: Füredi Oszkár és Hárs György építészmérnökök, Kovács László mérnök, Winkler Oszkár építészmérnök, a Városi Mérnöki Hivatal részéről Hantó István műszaki tanácsos és Bergmann (Botunkai) Pál. A tanács tagjai díjazásra nem tarthattak igényt, de működésük tartamára közmunkára sem osztották be őket. A tanács feladata volt megállapítani, hogy a megrongált építmények közül melyeket kell helyreállítani vagy lebontani, vagy melyek maradhatnak átmenetileg helyreállítatlanul.

1945. április 24-én Dr. Takáts Kálmán, a Soproni Nemzeti Bizottság elnöke értesítette Hám Tibort, Sopron thj. város és Sopron vármegye főispánját, hogy Vince József nemzeti bizottsági tagot a soproni rendőrkapitánysághoz politikai vezetőnek választotta. Egyben kérte hivatalos megerősítését.

²⁴⁶1945. április 26-án Hám Tibor főispán és Vaskó Kálmán alispán felhívást intézett valamennyi községi előjárósághoz, amelyben elrendelték a Népművelési Bizottságok azonnali megalakítását, a munka megindítását.

1945. április 30-án a polgármester betérjesztette a főispánnak a városi tiszti orvos jelentését. Ebből megtudható, hogy a Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézetet (ma Ruhagyár. H. I. megjegyzése) fertőző kórházzá rendezték be. Itt akkor már 88 honvédet ápoltak, akik fertőző betegségben szenvedtek. A kórházban 412 férőhely volt. Az Angeron lévő fertőző kórházat a németek teljesen feldúlták, itt fertőtlenítő állomást akartak berendezni. Csak ágyak álltak rendelkezésre, sem szalmazsákok, sem takarók, sem lepedők nem voltak. Az adott viszonyok között a város közegészségügyi állapota különösebb kifogásra nem

adott okot.

1945. május elsején Sopron dolgozói is megünnepelték az első szabad ünnepet. A műsort a soproni levéltár megőrizte. Május 9-én Sopron Vármegye alispánja békekiáltványt intézett a vármegye népéhez, amely többek között ezeket írta: „Most, amikor eldőrdült az utolsó ágyúlövés, csend honol a véráztatta mezők felett és az üszkös romokon új élet sarjad, most már csak egy lehet a célunk, a szebb, a boldogabb, a magyarabb jövő kiépítése és megmunkálása és ebben az építő munkában össze kell fognunk – kicsinyek és nagyok – hogy olyan nemzet alapjait rakhassuk le, amely hosszú évszázadokon át biztosítja fajtánk fennmaradását. Elvárom Sopron vármegye lakosságától, hogy mindenki teljes tudásával és odaadó munkájával hozzájáruljon az új magyarabb Magyarország felépítéséhez.”

1945. május 15-én a Vármegyei Földbirtokrendező Tanács bejelentette a főispánnak, hogy a nap folyamán a vármegye több községéből megjelentek az áttelepülni vágyók küldöttségei. Mintegy 520 család jön tekintetbe áttelepülésre, 80–100 család azonnal át tudna települni.

1945. június 1-én a főispán arra kérte a honvédelmi minisztert, lépjen közbe 47 magyar katonatiszt érdekében, akik megtagadták a törvénytelen Szálasi kormány utasításait és nem távoztak Németországba. Jelentkeztek az orosz parancsnokságnál. Június 1-én a sopronkőhidai fogolytáborból Budapestre indították őket. Kérte a minisztert, vegyék fel őket az Ideiglenes Nemzeti Kormány Hadseregébe. Köztük volt Sodró Sándor ezredes is.

1945. június 2-án a polgármester részben közvetlen tudomás, részben megejtett nyomozás alapján hivatalosan igazolta, hogy Szirmay Tamás ezredes 1944 november elejétől Sopronban tartózkodott és itt „a város közönsége érdekében közhasznú áldásos munkásságot fejtett ki. ...Örök hálára kötelezte a város közönségét azzal a magatartásával, hogy az orosz hadsereg közeledtére az elvonuló német és nyilas katonaság, által felrobbantásra előkészített laktanyák, raktárak, középületek és közművek felrobbantását személyes közbelépésével megakadályozta, ezzel elérte azt, hogy a város közüzemei (vízmű, villanymű, gázmű stb.) ma is fennakadás nélkül működnek és a város nem romhalmaz”.

1945. június 4-én ugyancsak a város polgármestere, Fábján Lajos adta ki azt a felhívást, amelyben megállapította, hogy „sok föld és ingatlan hever parlagon és hogy a magyar újjászületés egyetlen feltétele a munka. Ne várjon senki kényszert a termelő munkára, hanem saját maga, családja és nemzete érdekében szívvel, lélekkel, minden ereje megfeszítésével végezze a termelő munkát. Aki nem dolgozik, aki munkájával nem járul hozzá a romokban lévő szerencsétlen haza újjáépítéséhez, az ellensége a magyar nép közös ügyének, a demokráciának és az ilyen ne számítson arra, hogy a földreform során földhöz jut”.

A Soproni Nemzeti Bizottság 1945. június 21-i ülésén Takáts Kálmán elnök ismertette a városi törvényhatósági bizottság tagsági helyeinek százalékos arányát a pártközi megegyezés alapján, amely a következő volt:

	247Mandátum	Százalék
Magyar Kommunista Párt	12	20,0%
Szociáldemokrata Párt	12	20,0%
Független Kisgazda Párt	12	20,0%
Nemzeti Parasztpárt	10	16,6%
Szabad Szakszervezetek	12	20,0%

Pártonkívüli	2	3,4%
Összesen	60 fő	100,0%

A Nemzeti Bizottság – a szűkebb bizottság javaslatára – a fasiszták által elhurcoltakat segítő bizottságba Dr. Arszin Miklóst, a Nemzeti Bizottság titkárát küldte ki.

1945. július 11-én a főispán jelentést tett a miniszterelnöknek. Leírta, hogy június végén Bécsből megjelent nála az amerikai megszállási övezetből odaérkezett mintegy 2000 főnyi polgári, részben katonai csoport megbízottja és segítséget kért Bécsújhelyről Magyarország területére szállításukhoz, valamint ételmezésükre, mert napok óta éheznek. Számukra kiutaltatott 750 kg kenyeret és azt kiszállította. Ezért egyes politikai pártok részéről támadások érték.

1945. július 19-én a főispán a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopronvármegyei Teljhatalmú Megbízottjának, G. F. Turik őrnagynak segítségét kérte ahhoz, hogy Dobi István mielőbb elhagyhassa a sopronkőhidai fogolytáborot. Igazolta, hogy Dobi István az ellenállási mozgalomban mindig tevékenyen részt vett, és éppen ezért a működéséért behívást kapott az ideiglenes magyar nemzetgyűlésbe.

A már említett soproni gazdaságtörténeti helyzetkép és egy Sopron romtalanításáról szóló, Boronkai Pál által írt hivatalos feljegyzés egybehangzóan azt írja, hogy közzismert tény lett: Sopront érte a második világháborúban a magyar vidéki városok közül a legsúlyosabb háborús kár. A városba érkező idegenek borzadva szemlélték a város pusztulását. A Magyar Kommunista Párt kezdeményezései az újjáépítésre, a demokratikus pártok erőfeszítései csak lassan mutattak eredményt. Éveken át alig történt valami a háborús nyomok eltüntetésére. Legfeljebb annyi, hogy a romházak értékesebb anyagait, – főleg a faszervezeteket – elvitték, de a romhalmazok ott maradtak. Változást ezen a téren csak a 3 éves terv hozott. Az első lépés az 5620/1948. számú kormányrendelet volt, amely megteremtette a romtalanítás jogi alapjait. A második lépés a rombontás tervének elkészítése volt. Ennek pénzügyi alapjait is a 3 éves terv teremtette meg: az Építésügyi Minisztérium 1 300 000 forintot utalt ki Sopron romtalanítására. Ezzel indult meg a városban a komoly romtalanítás. A magánosok is munkához láttak. „A 3 éves terv végén – írta a feljegyzés – a romváros jelzőnk a történelemé lesz”.⁸⁽⁹¹⁾

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

248 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mészáros Gyula: Sopron városkörnyéki közigazgatás

Mészáros Gyula: Sopron városkörnyéki közigazgatás

Az elmúlt 40 esztendő alatt többször történt változás a magyar közigazgatásban. Nagyon komoly változás

A fejlődés eredményeként 1971-ben megszűntek a járási tanácsok, az igazgatási teendők ellátására járási hivatalokat hoztak létre.

1984. január 1-jével a volt soproni járás valamennyi, azaz 40 községe Sopron körzetközpontjához került. Ekkor alakultak meg a nagyközségi és újjáalakultak a közös és a községi tanácsok.

Nagyközségi közös tanács:

<i>Fertőd:</i>	2668 fő (társközségekkel együtt 7224 fő)
Társközség: Agyagosszergény	1104 fő
Fertőendréd	765 fő
Fertőszéplak	1251 fő
Sarród	1436 fő
<i>Fertőszentmiklós:</i>	3792 fő (társközségekkel együtt 6210 fő)
Társközség: Csapod	715 fő
Ebergőc	217 fő
Petőháza	929 fő
Röjtökmuzsaj	557 fő
<i>Nagycenk:</i>	1684 fő (társközségekkel együtt 61118 fő)
Társközség: Fertőboz	303 fő
Nagylózs	1004 fő
Pereszteg	1401
Pinnye	395 fő
Sopronkövesd	1331 fő
<i>Sopronhorpács:</i>	925 fő (társközségekkel együtt 3853 fő)
Társközség: Egyházaskövesd	1034 fő
Und	473 fő
Völcső	490 fő
Zsira	931 fő

250 *Községi közös tanács:*

<i>Hegykő:</i>	1247 fő (társközségekkel együtt 2028 fő)
Társközség: Fertőhomok	458 fő
Hidegség	323 fő
<i>Iván:</i>	1594 fő (társközségekkel együtt 2902 fő)
Társközség: Csáfordjánosfa	361 fő
Csér	91 fő
Pusztacsálád	402 fő
Répceszemere	454 fő
<i>Kópháza:</i>	1713 fő (társközséggel együtt 2590 fő)
Társközség: Balf	877 fő
<i>Lövő:</i>	1456 fő (társközséggel együtt 1763)

Társközség: Nemeskér	307 fő
Szakony:	672 fő (társközségekkel együtt 1250 fő)
Társközség: Gyalóka	125 fő
Répcervis	453 fő

Községi Tanács:

Ágfalva:	1528 fő
Fertőrákos:	2033 fő
Magyarfalva:	916 fő
Újkér:	1225 fő

1985. január 1-től a 29/1984. NET. sz. határozat Balfot Sopronhoz csatolta, így a Kópháza Községi Közös Tanács megszűnt, azóta mint községi tanács működik. Ennek következtében a városkörnyéki települések száma 39.

A járási hivatalok megszűnésével a kétszintű (helyi-megyei) tanácsigazgatás távlati lehetősége bontakozik ki. Ennek azonban ma még teljesen nincsenek meg a feltételei, ezért szükség van arra, hogy a központi és a megyei irányítás közvetítésében városunk közreműködjék.

Az átállás – bár minden szinten többletterherrel járt – sikeresen valósult meg, nem jelentett törést a helyi tanácsok tevékenységében. Viszonylag gyorsan kialakultak a személyes és munkakapcsolatok a városi és a többi helyi tanács vezetői és az apparátusok között. A város – tiszteletben tartva a községek önállóságát – igyekezett eleget tenni a körzetközponti szerepkörének. A helyi tanácsok nem érezték azt, hogy magukra maradtak volna. Ennek ellenére mégis a községi tanácsok személyi állománya nem minden esetben volt felkészülve a megnövekedett feladatok ellátására, néha tapasztalható volt a megszokott gyakorlathoz való ragaszkodás.

A jelenlegi városkörnyéki közigazgatás azonban nem ugyanaz, mint ami korábban volt. A múltbeli járási hatáskörök nagy részét a községi tanácsok kapták meg, s ezek a szükséges feltételek birtokában önállóan intézik lakosságuk ügyeit, gondoskodnak a település fejlesztéséről, s azért felelnek is.

Egyes hatósági ügyekben első fokon Sopron Város Tanácsa V. B. illetékes szakigazgatási szerve jár el a városkörnyék illetékességi területén (pl. kisajátítás, egyesületi 251felügyelet, egyes kommunális és gyámügyek, alkoholizmussal kapcsolatos ügyek stb.). A városkörnyéki tanácsok hatáskörébe tartozó valamennyi hatósági ügyben Sopron Város Tanácsa V. B. illetékes szakigazgatási szerve gyakorolja a II. fokú hatósági jogkört. E téma pontosítására és gyakorlati alkalmazására a Győr-Sopron Megyei Tanács V. B. tájékoztatót adott ki a tanácsok részére.

A városkörnyéki községi tanácsok, illetve a városi és a községi tanácsok között több igazgatási társulás jött létre. Sopron Városi Tanácsa V. B. Műszaki, Termelési -Ellátásfelügyeleti Osztálya, valamint Ágfalva, Fertőrákos, Kópháza és Magyarfalva községi tanácsok között komplex építési és igazgatási társulások jöttek létre. Ugyanez a társulás jött létre Sopronhorpács Nagyközségi Közös Tanács V. B. Szakigazgatási

Szerve és Szakony, Lövő, Újkér közös, illetve községi tanács között.

Építési társulás jött létre Fertőd Nagyközségi Közös Tanács V. B. Szakigazgatási Szerve és Hegykő Községi Közös Tanács között. A társulási forma jól bevált, jövőben esetleg elképzelhető a bővítésével foglalkozni.

A város és a községek közötti együttműködést a legszélesebb területen biztosítja a Városkörnyéki Bizottság. 1984. április 10-én alakult meg Sopronban a Városkörnyéki Bizottság, melynek tagja Sopron város tanácselnöke és a 13 községi tanács elnöke. A bizottság az ügyrendjében meghatározottak szerint működik. Feladata a települések egymásra utaltságából fakadó együttműködést összehangolni. Tanácskozásaival és konkrét döntéseivel jól töltötte be eddig szerepét. Továbbra is ügyelni kell arra, hogy csak olyan kérdéseket tűzzön napirendre, melyek mind a 14 tanácsot érintik.

A közigazgatásban történt változás célja többek között az, hogy a lakosság ügyeit lehetőleg ott intézzék, ahol erre az adottságok tárgyi és személyi feltételei megvannak. Legyen lehetőség arra, hogy a lakosság minél szélesebb rétegei részt vegyenek a közügyek intézésében.

A további korszerűsítésről nem lehet és nem szabad lemondani, sőt keresni kell a technikai és szervezési módokat, amelyek az államigazgatás további fejlődése segítik elő.

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában
(Nyolcadik közlemény: Különleges bélyegzések)**

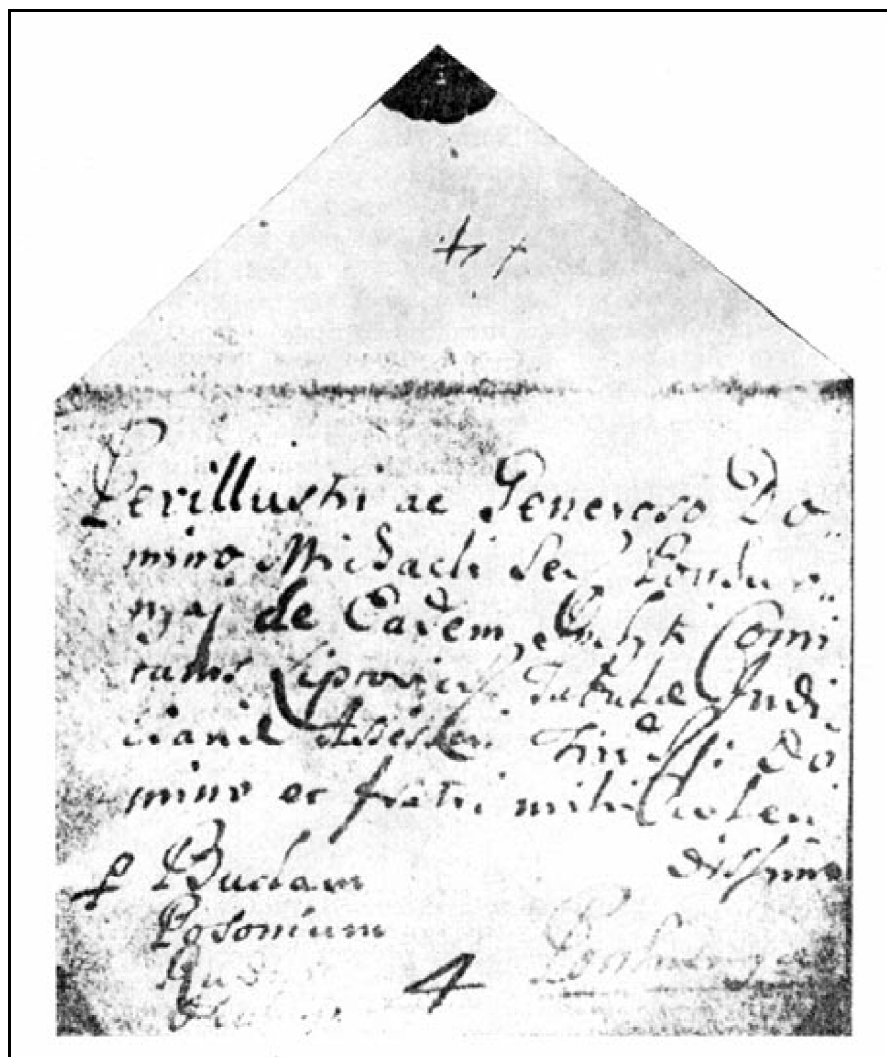
**Király Tibor: Sopron a filatéliában
(Nyolcadik közlemény: Különleges bélyegzések)**

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában
(Nyolcadik közlemény: Különleges bélyegzések) / Portó bélyegzések**

Portó bélyegzések

A portóbélyegek viszonylag későn (1903) kerültek Magyarországon bevezetésre. Viszont a portós levél már több mint 250 éves múltra tekinthet vissza.

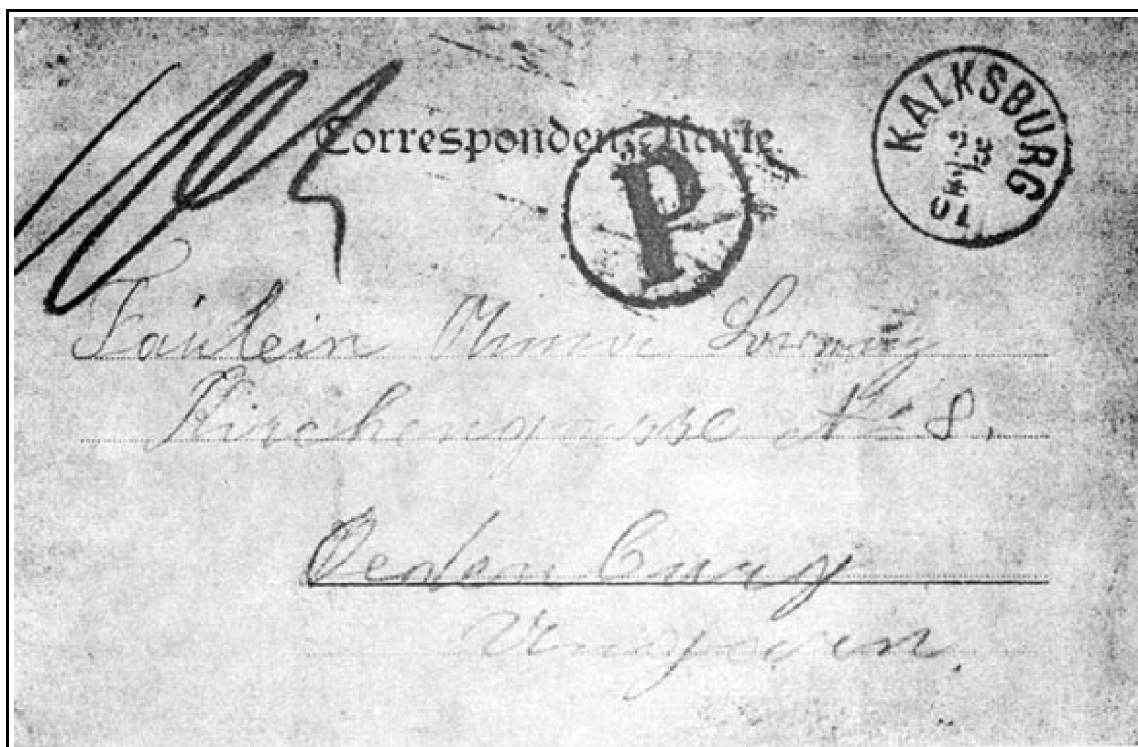
A portóbélyeg bevezetése előtt a levél bérmentesítés nélküli feladása, a bérmentesítésnek a címzettre való teljes, vagy részleges áthárítása nem volt szabálytalan, így nem is kellett emiatt pótdíjat fizetni. Az 1720-as években alakult ki az a rend, hogy a viteldíját vagy kifizette teljes egészében a feladó, vagy felerészét áthárította a címzettre. Ez az utóbbi módszer terjedt el leginkább a XVIII. században.⁵⁽⁹²⁾ A portót – azaz a címzett által fizetendő összeget – mindig a címoldalon tüntették fel (1. kép).

2521. Félportós levél 1827-ből

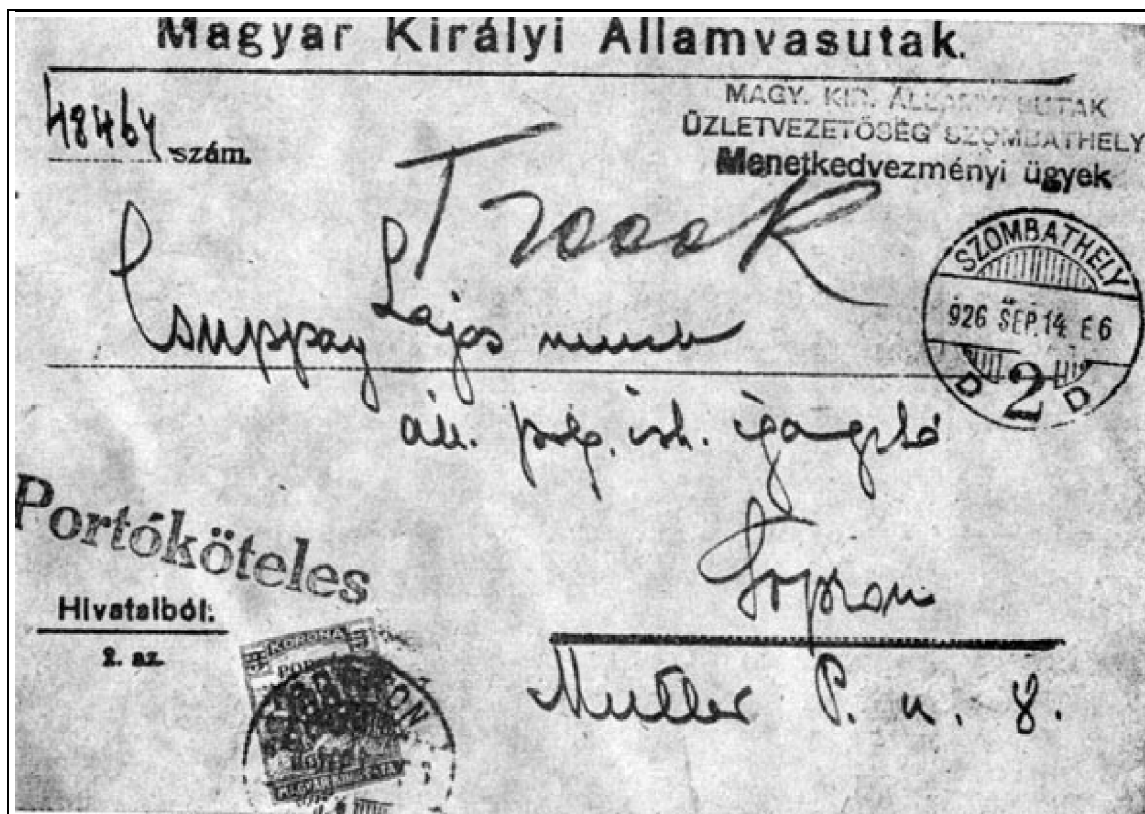
2532. Portós levél az összeg kézírással

2543. F-jelzésű portós levél

4. Számbélyegző

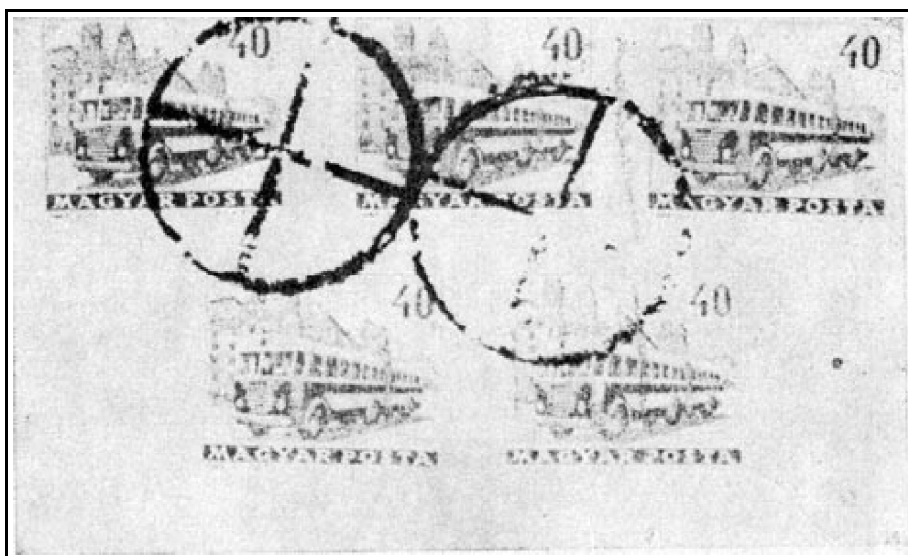
2555. Portóbélyeg

6. Napjaink portója

2567. „ÉRVÉNYTELEN” bélyegzés

8. A „néma” bélyegző

A portózás szempontjából jelentős változás következett be 1817-ben, amikor eltörölték a félportót és ettől kezdve vagy teljesen bérmentesítve, vagy teljes portósan [257](#) kellett feladni a leveleket. 1850-től kötelezővé vált a postabélyeg használata. Ettől kezdve a hiányosan bérmentesített küldeményeket pótdíj kirovásával büntették. Ezt kezdetben kézzel jegyezték rá a küldeményre, majd az 1860-as évektől a portózás szükségességét jelző bélyegzőket kezdtek használni. A bélyegzés mellett kézírással feltüntették a fizetendő összeget (2. kép). E bélyegzők négyzetű vagy ovális alakúak voltak. Később – a mai napig is – áttértek a nemzetközi *Portó* vagy *Taxe* feliratú bélyegzőkre. Ezeket később rövidítették *P*, illetve *T* betűre (3. kép), Következő változás – újítás –, hogy megjelenik a fizetendő összegnek számbélyegzővel való jelzése (4. kép).

Legjelentősebb változás a portózás történetében 1903-ban történik, amikor megjelenik a portóbélyeg, amelyet napjainkig alkalmaz a posta (5. kép). A portóbélyeg büntető jelleggel bír, mivel a posta a hiányzó bérmentesítés dupláját hajtja be a címzetten (6. kép). A postai kezelés során előfordult, hogy a küldeményt – a postai alkalmazott hibájából jogtalanul portózták. Ekkor a posta, hogy tévedését korrigálja, a portóbélyegyet „ÉRVÉNYTELEN” bélyegzővel átbélyegezte és természetesen a büntető portót sem szedte be (7. kép).

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Nyolcadik közlemény: Különleges bélyegzések) / A „néma” bélyegző

A „néma” bélyegző

A posta a kellő bérmentesítéssel ellátott küldeményeket postai bélyegzővel látja el, ezzel érvényteleníti tulajdonképpen a küldeményre felragasztott bélyegeket (a postai bélyegzésnek természetesen más egyéb fontos jelentősége is van). Abban az esetben, amikor a bélyegeket valami okból (pl. nincsenek a megfelelő helyen) a feladási helyen nem bélyegzik le, az érkeztető postahivatal a küldeményt ún. „néma” bélyegzéssel látja el. Ez a bélyegző azért „néma”, mert nem tartalmaz semmiféle adatot. Célja, hogy a felragasztott

bélyegek érvénytelenítve legyenek (8. kép). Előfordul – a postás is ember –, hogy a küldemény nem kerül lebélyegzésre sem a feladási, sem az érkezési postahivatalban.

(Folytatjuk)

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Lovasné Szabó Ágnes: Temetési szokások Kópházán

Lovasné Szabó Ágnes: Temetési szokások Kópházán

A megyénkben lévő, kb. 1500 lelket számláló, horvátok-lakta szülőfalumban, Kópházán, a századfordulóig tudnak visszaemlékezni a legidősebb egyének a temetési szokásokra. Az ő elbeszéléseik őrzik a szülők, nagyszülők szokásait *po staruan muadi* 'a régi szokás szerint'. Ez kb. 1920-ig tartott. A beállt változások utáni szokásokat is tartalmazza írásom napjainkig. Összegyűjtöttem a temetésekkel kapcsolatos tárgyi és szellemi dokumentumokat. A horvát idézeteket, melyeket adatközlőktől írtam le, az eredeti tájszólásban rögzítettem.

A temetési szokások három részből állnak a mai napig is: 1. temetés előtti teendők; 2. temetés; 3. temetés utáni teendők:

1. Temetés előtti teendők. A falunk vallásos – tiszta katolikus – falu volt. Nemcsak az élet végső szakaszában gondoltak az utolsó órára, hanem szinte az egész életükkel erre készültek. A lelki és anyagi dolgokat kellett rendezni. A lelki előkészületekhez az imádságok tartoztak. Nagyon sok család gyakori imaszándéka a *za sričnu skradnju uru* 'a szerencsés utolsó óráért' volt. Külön imádságok is voltak erre a szándékra. Ilyen imádságot mondott el 1981 februárjában Egresits Pálné (sz. 2581903, Fábiánkovits Mária): „Ako va prvoj uri umriem dujdi mi na puamoć svieta Barbara, ti turam jaki med manum, i med simi moji niepretelji.

Ako va drugoj uri umriem dujditemi na puamoć vi dva apoštoli; ti Peter, Paval – oni tedú se škuada od miene.

Ako va trietoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Ivan krstitelj Jezuša Kristuša, skažimi Agnaca Buažjega, ki odnimje grihe svita.

Ako va Čtrtoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Dominik, zemi me stuabom va radost nebeski.

Ako va pietoj uri umriem, dujdi svieta otac Franciskus, ofruj tvoje pietere rane Jezuša Kristuša za grihe moje.

Ako pak va šiestoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Ambrozijus, i razveseli me onako, kod je tiebe Kristuš razveselil va tvojoj smrći.

Ako va siedmoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Tomaš, pomozi i pruasi s manum iz ranum Jezuša Kristuša za grihe moje.

Ako va uasmoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Kristofus, i odnesi me prik škodljivoga morja, kako si prig odprimil maloga Jezusa.

Ako va devietoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Štefan, da i ja vidim niebo odprto, i Jezuša sidit na diesnu Otea Semogućega.

Ako va desietoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Marija Magdalena, pruasi mi od Buaga milosrdnuast.

Ako va jedinajstoj uri umriem, dujdi mi na puamoć svieta Lovrienac za uan čas muaga žitka, da budem i ja

Buaga mogla zavalit, kod si ti zavalil na ognjenoj raslini.

Ako va dvanajstoj uri umriem, dujdi mi na puamoć Majka Marija, pomozi mi sed, i va poslidnjoj skradnjoj uri Amien.”

Magyar fordításban: Ha az első órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Barbara; te előttem járó erős torony, és az összes ellenségem előtt járó.

Ha a második órában halok meg, jöjjetek a segítségemre ti két szent apostol: Péter és Pál ők el fognak háritani tőlem minden bajt.

Ha a harmadik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent János, keresztelője Jézus Krisztusnak, mutasd meg az Isten Bárányát, aki elveszi a világ bűneit.

Ha a negyedik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Domonkos, végy magaddal a mennyei örömbé.

Ha az ötödik órában halok meg, jöjj szent Ferenc atya, ajánld fel az öt sebedet Jézus Krisztusnak az én bűneimért.

Ha aztán a hatodik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Ambrus, és vigasztaljál meg úgy, ahogy téged vigasztalt meg Krisztus a te halálodban.

Ha a hetedik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Tamás, segíts, és kérd velem együtt bűneim bocsánatát Jézus Krisztus sebeitől.

Ha a nyolcadik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Kristóf, és vigyél át a veszedelmes tengeren, úgy, ahogy átvezetted a kis Jézust.

Ha a kilencedik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent István, hogy én is lássam a megnyílt eget, Jézussal a Mindenható Atya jobbján.

Ha a tizedik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Mária Magdolna, kérj irgalmat számomra az Istentől.

Ha a tizenegyedik órában halok meg, jöjj a segítségemre szent Lőrinc életem azon idejére, hogy én is dicsérhessem Istent, mint ahogy te is dicsérted a tüzes rostélyon.

Ha a tizenkettedik órában halok meg, jöjj a segítségemre Szűz-Anya, segíts meg most, és az utolsó órámban, Ámen.

„A szerencsés végóráért” imaszándékkal mondja el esténként az alábbi imádságot is Grubits Józsefné (sz. 1902, Knull Brigitta), melyet 1981 májusában jegyeztem fel: „Kad je Preblažena Divica Marija na Betlehensku brigu zaspala, duašal je knjoj predragi sinak Jezuš, i veli njoj: draga Mati spiš, ali virostuješ? Ona reče njemu: ja sara spala, ali ti si me zbudil. Je se meni strasno sanjalo. Ko da bi ti 259bil na vrtu ulovljen, s konuapci viezan bil, Anašu, Pilatušu, Kaifašu, Herodešu odpeljan bil. Onda su tu svietu glavu trnovom korunom korunili, sudske žete van speljali, križno drivo ti na ramen navalili, i si je moral na visok brig Kalvarije odnesti. Onda su te nanje prebili, tako visoko, da te ja dosieći ni sam mogla. Tvoja stran je bila prebodjena, krv i voda van curila, i name kapala. Potuan su te s križa duali ziele, i va muj naručanj mrtvoga položili. Od velike žalosti je moje srce puealo. Jezuš veli: o predraga Mati moja, to je prava istinska sanja. Ki god srce ovie sanje spomenul bude, ali pri sebil nosil bude, on će od sega zlo oslobodjen biti, ne će s naglon smrćon, neprietoga svietoga sakramenta z ovoga svita preminuti. Ja i ti Mati, čemo pri njigovoj skradnjoj uri biti, i čemo njiguavu dušu va nebiesko kraljestvo zapeljati. Amien.”

Magyar fordításban: Amikor a Boldogságos Szűzanya Betlehem dombján elaludt, odajött hozzá drágalátos fia Jézus, és mondja neki: drága Anyám alszol vagy virrasztasz? Ő mondja neki: én aludtam, de te felébresztettél. Szörnyűségeset álmodtam. Mintha te a kertben elfogott lettél volna, kötelekkel megkötözve, Annához, Pilátushoz, Kaifáshoz, Heródeshez elvezettek volna. Aztán azt a szent fejet töviskoronával megkoronázták, a bíraskodó zsiványok kivezettek, a keresztfát a válladra tették, és a Kálvária magas

hegyére kellett kivinned. Ott rászégeztek téged, olyan magasan, hogy nem tudtalak elérni. A te oldalad át volt szúrva, vér és víz folyt ki belőle, mely rám csöpögött. Aztán levettek a keresztről, és holtan az ölembe fektettek. A nagy bánattól a szívem hasadozott. Jézus mondja: ó drágalátos Anyám, az való, igaz álom. Aki erről az álmról igaz szívvel emlékszik meg, vagy magába zárja azt, minden gonosztól meg lesz szabadítva, nem fog hirtelen halállal, a szentségek felvétele nélkül, ebből a világból kimúlni. Én, és te, Anyám vele leszünk az utolsó órájában, és bevezetjük az ő lelkét a mennyi királyságba. Ámen.

Ha az egyén és a környezet, betegség vagy az életkor miatt tudta vagy érezte a közeli halált, teljes tudatossággal és nyíltsággal készült fel erre.

A lelki dolgok rendezése a gyónásból, áldozásból, és az utolsó kenet felvételéből állt. Az utóbbit kizárólag otthon kapta az egyén, mivel ezt a szentséget csak a nagybetegek kapták.

Amikor az idős vagy beteg ember szükségét érezte, hívatta a papot, ha módjában állt, azaz, ha nem hirtelen halállal halt meg. A hirtelen halál büntetésnek számított, mert nem tudta a lelkét rendezni.

A beteg nem minden esetben feküdt a tiszta szobában, amit Kópházán nem tiszta, hanem *prva hiža*-nak ('első szoba') neveznek. Gyakrabban az ugyancsak a *vieža*-ból ('konyha') nyíló, kisebb méretű, szerényebb *zadnja hiža*-ban ('hátsó szoba') volt a beteg. Nagyon sok esetben – szegény falu lévén – egyetlen szobában volt az egész, népes család. A helyiséget kitakarították, feldíszítették. Ez abból állt, hogy az asztalt leterítették hímzett, fehér terítővel. Erre két gyertyatartó közé álló vagy fali feszületet tettek. Módosabb családok a Máriacellből hozott üvegbúra alatti Golgotát vagy Mária-szobrot is az asztalra tették. A kegytárgyakat a falu lakossága gyakran erre az alkalomra vásárolta és vásárolja ma is.

A pap nem egyedül jött, hanem két ministráns kíséretében. Az egyik gyerek – ha az idő engedte – égő gyertyát vitt, a másik a templomi kézicsengőt csengette folyamatosan, így jelezte a falu népének a menet haladását. Az utcán találkozók letérdeltek, a férfiak a kalapjukat is levették. Mindenki figyelte, kihez megy a pap, ki a beteg?

A ház népe térdenállva fogadta a plébánost, akit a családfő bevezetett a szobába. Ott a pap az asztalra tette a szelencében lévő ostyát, majd meggyóntatta a beteget. A család, a ministránsok a *vieža*-ban várták a gyónás befejezését, térdenállva imádkoztak. Az áldozáshoz, utolsó kenetkezéshez már bemehettek a szobába.

Miután elment a pap, megírták a végrendeletet. Ezt gyakran már korábban rendezték, körülötte nemegyszer komoly családi viszályok, haragok kerekedtek.

260A család, ha látta a közeli halált, akkor állandóan a haldokló mellett tartózkodott. Felváltva mindig volt valaki a betegágy mellett: beszélgettek, de főleg imádkoztak. Rendszerint ilyenkor mondta el a haldokló az utolsó jótanácsait, üzeneteit. Ebben a szakaszban szinte kizárólag a lelki dolgok voltak előtérben. Gyakran jelezte a haldokló, hogy látja az elhunytakat: *poglejte tote stoji Kate med vami, ča ju ne vidite? Puame je došla* (nézzétek, ott áll köztetek Kati, nem látjátok? Érttem jött) – mondta egy férj, feleségét emlegetve. *I ti drugi su si ovde!* (a többiek is, mind itt vannak!) – folytatta és felsorolta az elhunytakat. Egy idős asszony pedig az ördögöt vélte látni, és ezt mondta: *poglejte, i vrag je ovde, dajte mi križ, da mu pokažen!* (nézzétek, az ördög is itt van, adjátok oda a keresztet, hadd mutassam meg neki!)

Voltak olyanok is, akik előre jelezték a halálukat. Így volt ez 1950 körül, amikor egy idős asszony reggel kijelentette: no, denas ću umrit! (no, ma meg fogok halni!). Ezt senki sem hitte el neki, mert ugyan idős volt, de jó egészségnak örvendett. Ő azonban hajthatatlan maradt. Elment reggel – mint mindig – a misére,

megáldozott. Hazaérve, átöltöztött abba a ruhájába, amit a temetésére készített el, már évekkel korábban. Elővette a rózsafüzérét, imakönyvét. Ételet, italt nem fogadott el, majd néhány óra múlva meghalt. Ezt a halált a falu Isten különös ajándékának tartotta.

A haldokló melletti imádság a Hiszekegy, a Miatyánk és az Üdvözlégy. Leggyakoribb az Üdvözlégy, a rózsafüzér keretében. Imádkoznak továbbá erre az alkalomra írt imákat az imakönyvekből, vagy egyénileg. A család idősebb asszonyai mondják el saját fohászaikat, melyekben kéri a Szűzanyát, védőszentet, őrangyal, hogy segítse a haldoklót. 1965 októberében egy idős asszony haldoklott, akit Teréznek hívtak. A védőszentjének ünnepnapja volt. A leánya így vezette be az imát: *čemo očenaše zmolit, da sviete Terezija odpelja našu majku va nebo* (elimádkozzuk a rózsafüzért, hogy szent Teréz bevezesse anyánkat a mennyországba). A rózsafüzér imádkozása közben halt meg *teta Režka* ('Teréz anyó'), amit kis szent Teréz különös ajándékának tekintettek.

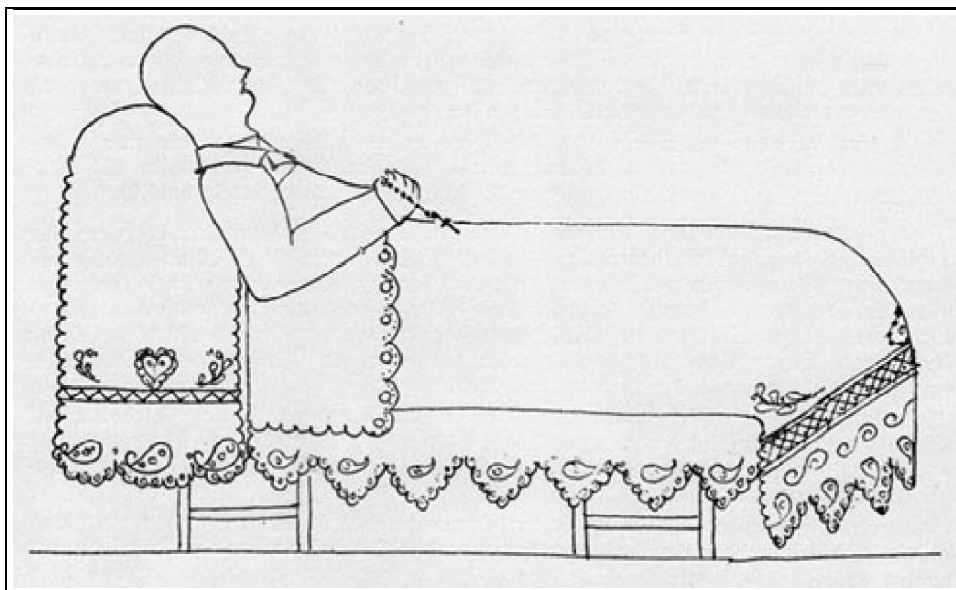
Amikor beállt a halál, lezárták a halott szemét, gyakran pénzt tettek rá. Ha nem akart lezáródni a szem, szenteltvízzel mosogatták. Felkötötték az állát, és elkezdtek a mosdatást. Ezt mindig idős asszonyok végezték. Lavórba vizet tettek, és szappannal megmosták a halott arcát, kezét, lábát. Az egész testet nem minden esetben mosták meg. Az arc mosdatása előtt teszik be újabban a fogsort, hogy ne legyen beesett az arc, *da lip mrtvac bude* (hogy szép halott legyen). A halott arcának kifejezése nagy jelentőségű, ebből következtetéseket vonnak le: *kod bi neg spao; kod bi se neg mru smijao, gvišno je koga prig zagliedao* (mintha aludna, mintha egy kicsit mosolyogna, biztos valakit megpillantott odaát).

A halál beálltát különféle jelenségekkel hozták összefüggésbe: suhogást hallottak, fehér madárszerű árny távozását vélték látni. Sőt, még a távolban elhunyt is jelzést adott az otthoniaknak. Egy idős asszony mesélte, hogy édesapja kivándorolt 1920 körül Amerikába, ott megbetegedett. Egyik este, amikor együtt volt a család, nagy huppanást hallottak. Azt hitték, hogy valamelyik kép esett le. Nem ez történt, minden tárgy a helyén volt. Nagy riadalom támadt a családban, rosszat sejtettek. Amikor megkapták Amerikából az édesapa halálhírét, akkor jöttek rá arra, hogy a két időpont megegyezett.

Különféle jelekből következtettek arra, hogy valaki meg fog halni: bagolyhuhogásból, kutyavonításból.

A halott öltöztetését a mosdató asszonyok végezték. Ha pólyás gyermek halt meg, fehér vászonruhácskába esetleg selyembe – öltöztették. Az asztalon egy párnán ravatalozták fel. Ha már nagyobb gyermek halt meg, aki már elsőáldozó volt, akkor az elsőáldozási ruhába öltöztették. A fiúk elsőáldozási ruhája: sötét posztónadrág mellénnyel, kiskabáttal, fehér vászoning, kiscsizma volt, az utóbbit gyakran kölcsönkérték. A leányoknak leengedték a hajukat, mirtuszkoszorút kaptak, 261 fehér ruha (vászon vagy selyem), fehér harisnya és fekete egész cipő tartozott a rendkívüli öltözőkhez. Ez lett – sajnos nem is ritkán – a ravatali öltözők is, a cipők, csizmák kivételével, mert ezek gyakran a család féltett kincsei voltak. Külön gazdagságnak számított, ha valakit lábbelivel temettek el. Ezek helyett a falu boltjában vásároltak fekete papucsszerű vászon félcipőket.

A felnőtt, házas egyéneket az esküvői ruhájukban temették el. A férfiakat fekete posztónadrágban, mellénnyel, kiskabátban, fehér ingben. A nőket tiszta feketében, szoknyában, blúzzal, köténnyel. Az anyaguk selyem vagy bársony volt. A szegényebbek vászonból, vagy olcsóbb szövetből varratták a falusi varrónőkkel az esküvői ruhájukat. A fejre fekete kendőt kötöttek.

1. A ravatal 1920-ig

Nagy gondossággal végezték a ravatalozást, mely a szoba és az asztal díszítéséből, készítéséből állt. Ez az említett „régi szokás szerint”: az „első szobát” kellett ehhez megfelelően elrendezni. Ha hosszú ház volt, ahol több család lakott – sok esetben szoba-konyhában több generáció – akkor az egyetlen szobában volt élő és holt. Legfeljebb a gyerekeket küldték a szomszédokhoz aludni.

A szobát kitakarították, elővették a gondosan őrzött kézimunkákat, melyeket ügyes kezű nők készítettek, és kizárólagosan erre az alkalomra tartogattak. E kézimunkák: terítő a tükörré, *da se mrtvac ne vidi* (hogya a halott meg ne lássa magát); terítő az asztalra; vagy a zsámolyra a ravatal elé, ahová letérdeltek az imádkozók; terítő a szublótra.

A halottat csak közvetlenül a temetési szertartás előtt tették a koporsóba, addig felravatalozták: két bakot helyeztek el, mely fából készített házi tákolmány is lehetett (vagy konyhaszék volt). Ezekre kerültek a pallók. Ha ilyen nem volt, akkor ajtólapot is felhasználhattak erre a célra. Erre került a nádból szőtt takaró vagy pokróc, majd a hímzetlen vászonlepedő. Fejtől, azaz az ajtóval szemben legalább két nagypárnát tettek, így a felravatalozott kissé ülő helyzetben volt. A legszebb kézimunkákat a ravatalra tették.

A ravatal 1920-ig (1. kép): terítő a párnán; halotti lepel (*vilan, vilam*). Ezt még *vilany*-nak *vilaham*-nak is emlegetik; a kézimunkát függönynek használták, [262](#)ezért vágták ketté. A betét gyári csipke (2. kép); terítő, a deszkázat oldalára szegezték fel.

A fenti kézimunkákat Lovranits Mária készítette 1880 körül. Fehér hímzések, kevés piros díszítéssel. Nem rendelkezett minden család ilyen kézimunkákkal. Csak módosabb családok dicsekedhettek velük, akiktől kölcsönkérték a falubeliek. Egyetlen kézimunkát sem temettek el a halottakkal. Gondosan mosták, keményítették, vasalták, majd visszakerültek a szekrényekbe, szublótokba.

Az előzőekben leírt módon feküdt a halott egészen a temetése napjáig; másfél, két napig. Ez különösen nyáron jelentett gondot, ezért dézsába vizet tettek, ezt a ravatal alá helyezték, mert úgy vélték, hogy az hűti

a halottat. A rengeteg légy is fokozta az áldatlan állapotot.

A ravatalt egy-egy gyertyatartó őrizte, melyet a fej két oldalára tettek. Állandóan égtek rajta a gyertyák, melyeket minden család megszentelve őrzött. Az asztalon vagy sublóton a feszület volt, mellette pohárban szenteltvíz kis gallyacskával, ezzel *mrtvaca poškropit* (hintették meg a halottat).

A fenti ravatalozási szokás 1920 körül megszűnt. A halottat ezután már a koporsóban ravatalozták fel. A kézimunkák így funkciójukat veszítették, ill. megváltoztatták: a templomnak ajándékozták, függönyöket készítettek belőlük.

Amikor valaki meghalt, azonnal elment a családfő a hivatalos helyekre, így a plébániára is, ahol megbeszéltek a kiharangozást, temetést. A kiharangozást néhány óra múltán elvégezték, tudatva a faluval, hogy gyermek, nő vagy férfi halt meg. Ez úgy történt, hogy a faluban lévő *crikvica*-ban (kistemplomban) a harangozó meghúzta a lélekharangot. Ha gyermek halt meg egy, ha nő akkor kettő, ha férfi akkor három Üdvözlégy idejéig szólt a harang. Az Üdvözlégy-ek között egy-egy kongatás kimaradt. Ez a szokás ma is él.

A kiharangozás után, percekben belül megtudta az egész falu, hogy ki halt meg? Szinte mindenki erről beszélt. Terítékre került az egész család. A kíváncsiskodók – ilyenek is akadtak bőven – máris elindultak megnézni a halottat. Ez csak a koporsóbatétel után volt.

A családfő elment a falu egyik asztalosmesteréhez is és megvette a már kész koporsót. A koporsóhoz járt még egy forgáccsal töltött, selyemborítású kispárna, valamint gyári szövésű szemfedő. A koporsóba is forgácsot tettek. A koporsó és a textíliák színe felnőtteknél fekete, a nem házasoknál, gyerekeknél fehér volt. Manapság a felnőtteket leggyakrabban barna koporsóban temetik.

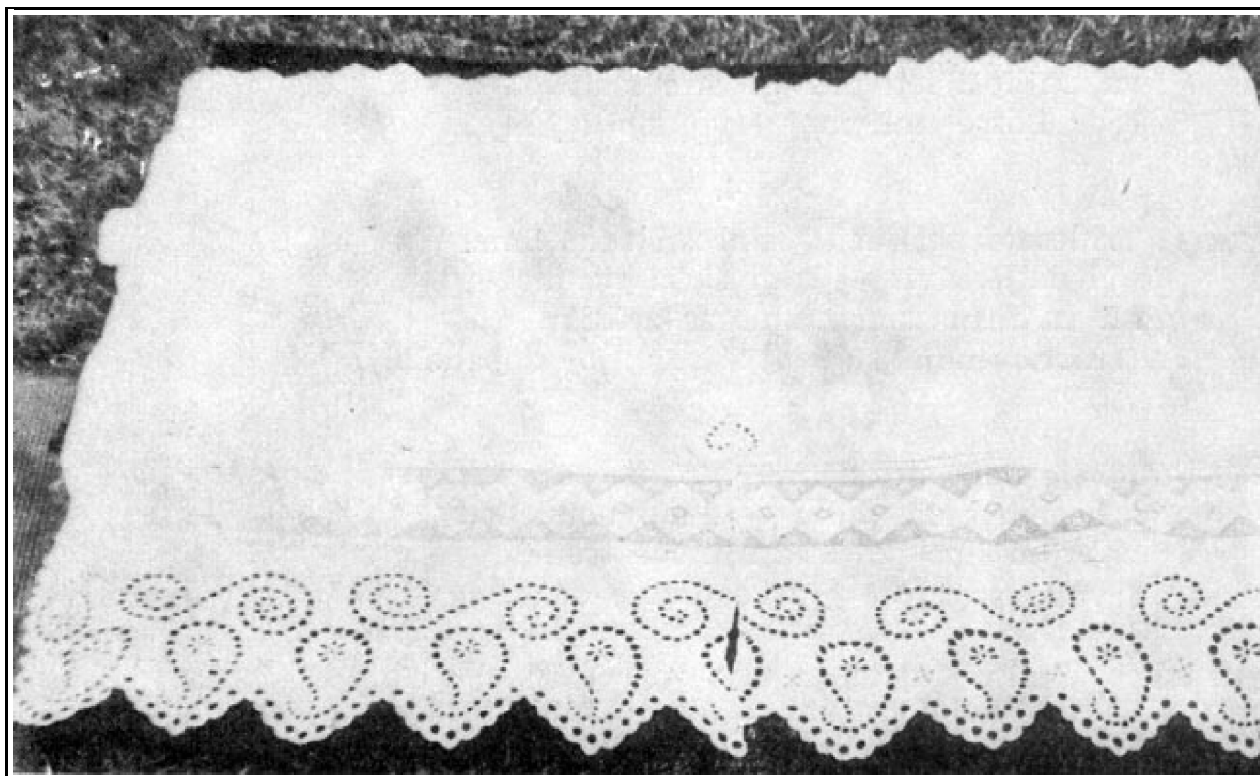
A temetésre, gyászra illet mindenkinél felkészülnie. Csak az számított tisztességes családnak, amely bármikor elő tudott venni gyászruhákat, ami Kópházán a fekete volt. Még a legöregebbek is kizárólag erre a gyász-színre emlékeznek. Nemcsak ruhákat, de a temetési kellékeket is gondosan vásárolták, őrizték. Ez így van ma is. 1981 telén egy családnál voltam, ahol a már modernül berendezett szobában két azonos kereszt függött a falon. Megkérdeztem ennek az okát, mire a nagymama ezt válaszolta: *ovo smo si kupili Cilji, i kad umriemo, jedan će bit va liesi mojiega muža, a drugi će bit va mojiem* (ezt Máriacellben vásároltuk, és ha meghalunk, az egyik az uram, a másik az én koporsómban lesz). Ez vonatkozik a rózsafüzérekre is. Ha valaki többel rendelkezik, megmondja, melyiket fűzzék a kezére, ha meghal. Ez a kívánság a család számára elengedhetetlenül kötelező.

A ravatalt állandóan körülvették a családtagok, rokonok, ismerősök. Imádkoztak, énekeltek. Az imádság *žalostne očenaši za siromaške duše* (a fájdalmas rózsafüzér a szenvedő lelkekért). Böjti énekeket énekeltek. A virrasztás egész éjjel tartott. Éjfélkor keveset ettek, kávéfőztek, néhány pohár bort ittak a férfiak. Reggel folytatódott a falu népének a látogatása. Jött a templomi előimádkozó, aki vezette az imádságokat. Szinte kötelező volt a szenteltvízzel „a halottat megszentelni”, főleg a rokonok, szomszédok számára, még akkor is, ha harag volt közöttük.

263 Mielőtt megérkezett a házhoz a pap, a kántor, a ministránsok, a halottat kihozták az udvarra. A „Szent Mihály lova” már készen állt, melyre rátették a nyitott koporsót, és megkezdődött a temetési szertartás.

2. A temetés. A temetés az egyházi szertartás szerint történt, mely mindig azonos volt, a liturgiai előírásoknak megfelelően. Nem volt azonos a falu szokása. Ha fiatal lány vagy legény halt meg, akkor

másképpen búcsúztatták, mint ha házas vagy idős egyént temettek. Ha leány vagy legény halt meg, úgy a fiú és leánytársai ünnepi öltözékben állták körül az udvarra tett koporsót (3. kép). A halott a már ismertetett módon – vőlegénynek, menyasszonynak – volt felöltöztetve.

2. „Vilam” 1880-ból

A 3. sz. képen a lányok – 1915-ben – 12 éves társukat temetik. Kibontott hajjal, koszorúval a fejükön, elsőáldozási-bérmálkozási ruhájukban jöttek a temetésre. Ugyanígy a fiúk is, a vállukon-mellükön átvett szalagot viseltek a gyász jeléül. Ezek a szalagok fehérek, világoskékek vagy gyári szövésű virágmintások voltak.

A koporsó fejrésznél áll az a leány, aki tartja a selyempárnát, rajta a mirtuszkoszorút, rozmaringág díszítéssel. Ezt a koszorút még „koronának” (*korunica*) is nevezik. A rozmaring csak nemházas egyéneket illett meg. Ezek a társak vették körül a koporsót nemcsak az udvaron, hanem végigkísérték a falun, amíg a sírhoz nem értek.

Az udvaron a pap latinul elmondta az egyházi imádságokat. Ezután következett a *spričanje* (búcsúztatás, siratás). Ezt a halottsiratást a kántortanító végezte, anyanyelven. Falunk neves kántortanítója volt Wilcsinszky Lajos, aki Burgenlandból jött Kópházára 1894-ben, és több mint 40 évig dolgozott itt. Ő írta ezeket a búcsúztatókat, mindenkinek névreszólóan. A falu idős lakosai jól emlékeznek ezekre, és még ma is úgy emlegetik: *stari Škounik, oto da, uan je tio jako lipo spričat, si smo se tili plakat!* (az öreg kántor, az igen, ő nagyon szépen búcsúztatott, valamennyien sírtunk!).

264E búcsúztatókból betűhíven közlök egyet, melyet egy fiatalon elhunyt édesapa, Grubits Pál temetésére

írt 1915-ben Wilcsinszky Lajos:

1.

*Ča je žítak človika – dragi mili moji
nut kod sad vidite – živil je on snami
neg pred dvimi dnevi – g-do bi mogal reći
(: daj ura zbrojna :) i mora umriti.*

2.

*Ganuć se zis domu puno zaufanja
nemisleć si nato da – me smrt jur čeka
da već neću viditi druga nit ditčice
(: ar smrt mi je rekla :) stani nevěć dalje*

3.

*Kako naglo se je – ovo dogodalo
i moje ljubeće – va žalost doneslo
va najlipši leti prestal sam živiti
(: ar Bozse mili moj :) voj hotil jímati*

4.

*Tridesetdevet let – starosti sam jimal
ina dalje živit – sam si ja računal
ali va tužna smrt zame se zvidila
(: ravno moja starosti :) sej njoj dopadala.*

5.

*Perlje nego projdem – va tu črnu zemlju
s bogom sada velim – duhovnom otcu
bog jim lipo plati se njihove trude
(: vako se lučec :) z-ve doline suzne.*

6.

*Sad se ktebi vraćam – drago moje serdce
neka žalovati – utar si suzice
ter ostani sbogom, božja voljaj bila
(:da nas je tužna :) smrt na vek razlučila.*

7.

*S bogom draga ditea – teško vas ostavljan
ar vašega otea zgubila ste zaran
se moje veselje ste vi meni bili*

(: ljubljena ditčica :) – sad smo razruženi.

8.

*S bogom dragi otac – ino draga mati
preljubljeni dragi – domači brataci
i ljubljene sestre s bogom ostanite
(: ter me va škuri grob :)’ moga sprohodite.*

9.

*Nut svaki neveste – si krvni rodjaki
kumovi, susedi – i dobri pretelji
ostanite s bogom molte boga zame
(:da me v-nebo primi :) med svoje zibrane.*

26510.

*Zadnjič se sad vračam – bratacu dragomu
koga gor ovde nij – neg va bojnem polju
sbogom tebi velim, i dobro mi brani
(: našu domovinu :) oh ti brate dragi.*

11.

*Hvaljen Jezuš Kristuš – naš Gospodin velim
ter vam blaženi mir od Boga željim
a ja sad putujem v-ime božje od vas
(: pred sveti Jezušev :) i Marijin obraz.*

3. Leányka temetése 1915-ben

Magyar prózában:

1.

Mi az ember élete kedveseim? Ahogy most látjátok, köztünk élt ő. Csak két nappal ezelőtt ki mondta volna, hogy meg vannak számlálva az órái, és meg kell halnia.

2.

Elindulva hazulról, tele reménységgel, nem gondolva arra, hogy a halál már vár engem, hogy nem fogom többé látni a társamat, sem a gyermekeimet, mert a halál azt mondta, állj, ne tovább!

3.

Milyen hirtelen történt ez, és az én szeretteimet bánatba hozta. A legszebb éveimben szüntem meg élni, mert a jóságos Istenem így akarta.

2664.

Harminckilenc esztendőm volt, és a további életre is számítottam. De ez a szomorú halál rám leselkedett, pont az én korom tetszett meg neki.

5.

Mielőtt elmegyek abba a fekete földbe, Isten-hozzádot mondok lelkiatyámnak, Isten fizesse meg fáradozásait, így válok meg ettől a siralomvölgytől.

6.

Most tehozzád fordulok, drága szívem! Ne búslakodjál, töröld le a könnyeidet, maradj Isten hírével. Isten akarata volt, hogy az a szomorú halál örökre elválasztott bennünket.

7.

Isten veletek, drága gyerekek, nehezen hagylak el benneteket, mert az apátokat korán veszítettétek el. Minden örömöm ti voltatok nekem szeretett gyermekek, most már elválunk.

8.

Isten veled drága apám és drága anyám, hön szeretett bátyáim és nővéreim. Isten veletek, kísérjete el a sötét síromba.

9.

Sógoraim, sógornőim, összes vérrokonaim, komáim, szomszédaim és jóbarátaim, maradjatok Isten hírével. Imádkozzatok az Istenhez érettem, hogy bevezessen a mennybe, a választottai közé.

10.

Utoljára fordulok a drága bátyámhoz, aki nincs is itt, hanem a harcmezőn van. Isten-hozzádot mondok, és jól védj a hazánkat, ó te drága báty!

11.

Dicsértessék a Jézus Krisztus mondom, és Istentől áldott békét kívánok nektek. És én most elvándorolok tőletek, Isten nevében, Jézus és Mária szent ábrázata elé.

A siratóknak két dallamát sikerült rögzítenem (4. kép). A második dallamot Nakovic Mihovil (1840–1900) kántortanító idejében használatos imakönyvből ismerték.

Wilcsinszky Lajos előtt és után is volt búcsúztató. 1950 körül megszűnt.

Amikor a sirató elhangzott, lezárták a koporsót. Vannak idős emberek, akik állítják, hogy az 1900-as évek elején még nyitott koporsóban vitték a halottat egészen a temetőig. A temetés mindig a délutáni órákban volt. Miután lezárták a koporsót, feltették középre a koszorút, fejtől a fakeresztet, lábtól a Bibliát, mely csupán utánozta a könyvformát, ez is fából volt, úgy csavarozták fel a koporsóra. Ezeket a temetőkápolna előtt levették, majd bevitték a kápolnácskába.

A koporsót végig vállon vitték a temetőbe. A halottvivők rendszerint fiatal férfiak voltak, akik rokonságban, barátságban voltak a meghalttal. Sötét – lehetőleg fekete – ünnepi öltözetet vettek fel. Ha

pólyás halt meg, akkor egy legény vitte a vállán a koporsót; ha nagyobb gyermek, akkor négyen voltak; ha felnőtt volt a halott, akkor hatan voltak a halottvivők. A temetési menetet nem illet nézni. Aki az utcán találkozott ilyen menettel, az igyekezett valamelyik kapualjba behúzódni. A kíváncsiskodók csak a függöny mögül mertek leskelődni. Akik öregek vagy betegek voltak, azok kiülhettek-állhattak a ház elé. Rózsafüzért vettek a kezükbe, 267 a férfiak levették a kalapjukat, kezükkel škropit (beszentelés) mozdulatát utánozták. Így fejezték ki együttérzésüket a gyászolókkal.

Temetésre nemcsak a családtagoknak, rokonoknak illett feketébe öltözniük, hanem a szomszédoknak is. Gyakran – főleg rangos temetéseken (pap, kántor, orvos) mindenki feketébe öltözött. Ma ez nőknél a kendőre korlátozódott.

Az 5. sz. fénykép 1959-ben mutatja a temetési menetet a falu főutcáján. Egy fiatal legény a halott. Ezt a kísérete árulja el: lányok, legények veszik körbe a koporsót, koszorúval, „korunica”-val, gyász-szalagokkal. A gyászmenet állandóan imádkozik. Közben a faluban lévő kistemplom harangjai állandóan szólnak, melyeket akkor húztak meg, amikor a templomtoronyból észrevették, hogy elindult a menet a háztól. A temetőben az egyházi szertartás szerint történt a temetés, melynek a végén, a falu szokásának megfelelően, a lányok a szemfedőre erősített szalagokat tartották még akkor is, amikor a koporsót leengedték a sírba. Majd a selyempárnát a „koroná”-val együtt bedobták a koporsóra.

4. Két sirató dallam

A halottakat a temetői ravatalozó megépítéséig (1960) otthon ravatalozták fel. A megépítés után a falu lakossága szörnyülködve fogadta az új rendelkezést, mely szerint a koporsóbatétel után azonnal ki kell vinni a halottat a ravatalozóba: „Ča će du reći lyudi, da si oš uači zažmau i jur ga rivamo va cimator?!” („mit szólnak az emberek, hogy még le sem húnyta a szemét, és máris toljuk ki a temetőbe?!”) –

mondogatták az emberek egymásnak, megbotránkozva. Lassan-lassan belátták, hogy az új ravatalozás ésszerű, hasznos intézkedés. Sokan még éveken át visszautasították ezt a lehetőséget. Akik elfogadták, a koporsóbatétel után azonnal kivitték a halottat a temetőbe, a tanács által kijelölt lovasfuvarral. A lovaskocsit azonban nem engedték egyedül menni, ezt lelketlenségnek, szívtelenségnek tartották: a szűk családi kör kísérte a koporsót a temetőig. A temetőben, a ravatalozóban levették a koporsó tetejét, a szemfedőt lehajtották. Egy-egy gyertyát tettek fejtől, egy kisasztalra pohárkában szenteltvíz volt gallyacskával. A halott kezében rózsafüzér, imakönyv vagy feszület volt, a mellén pedig több szentkép. A falu lakossága pedig 268 elindult a temető felé, hogy beszentelje a faluból örökre távozót. Itt is állandóan imádkoztak, de már csak éjfélig. Szent énekeket is énekeltek, különösen kedvelték a Fájdalmas Anyával kapcsolatos énekeket, litániákat. A lovaskocsi idővel díszesebb lett, és hol kevesebben, hol többen kísérték ki a temetőbe.

A sírt 1970 körül még a falusi sírásó ásta, egyedül vagy valamelyik családtag segítségével. Ők is temették be a sírt. A koporsót pedig már Sopronban kellett megvenni.

1970-ben meghalt Sinkovits Mátyás, a falu kántora, a Tsz lelkiismeretes könyvelője. Ő volt Kópháza költője, és naiv festője. A falu tisztelte, és szerette őt. Halála megrendítette az egész falut, a temetése úgy zajlott le, ahogy a hagyomány megkívánta.

Otthon ravatalozták fel. A falu lakói valósággal zarándokoltak a ravatalához. Szinte mindenki elment „Cappu Matu poškropit” („Cappa Matyit beszentelni”). Nőtlen volt, ezért a lányok, legények, a barátai a már említett módon készültek a temetésére.

A 6. sz. kép az udvaron készült. A koporsó már le van zárva, ez már a lakásban megtörtént. A koporsón a hug koszorúja van, az egyetlen legközelebbi családtagé. A szemfedőre erősített szalagok a koporsóra vannak felhajtva. A koporsót körülállják a barátok, gyászszalaggal a kabátjukon. Előttük állnak a koszorúslányok, a „puapernje”-k. Tél lévén ezt csak a mirtuszkoszorúk mutatják. Középen áll a selyempárnát tartó leány, a párnán a mirtuszkoszorú, a „koruna”, benne rozmaringcsokor, a tetején fehér masnival. A párna oldalain egy-egy fehér szalag lóg, melynek végein kis csokor van: fehér szegfű, rozmaringgal. Ezeket a kis csokrokat tartja jobbról, balról egy-egy koszorúslány. A képen láthatók még a zenészek is, akik Sopronból jöttek. A pap horvátul mondja az imádságokat, majd megindul a menet a temetőbe, megszólalnak a harangok. Ezt ábrázolja a 7. sz. kép.

A falu népe feketébe öltözve, szinte sorfalat áll. A koszorúkat vivők után ministráns viszi a halálfejes keresztet. Mellette egy-egy lampionos férfi megy, majd a papok következnek. Ezután jönnek a koszorúslányok, aztán a fejfát vivő legény, majd a koporsó, családtagok, rokonok; a falu népe zárja a sort. A menetet a zenészek vezették, de távolabb a nép folyamatosan imádkozott, amíg a menet meg nem érkezett a temetőbe. Itt az egyházi szertartás végén a koszorúslányok (miután a halottvivők leengedték a koporsót a sírba) bedobták a koporsóra a selyempárnát, a koszorúval (koronával), a virágcsokrokkal. A szemfedőre erősített selyemszalagokat a többi koszorúslány fogta még akkor is, amikor engedték már le a sírba a koporsót, majd elnyelt a sír mindent.

Az új liturgia szerint horvát az egyházi szertartás is nemcsak a népének (melyek mindig horvátok voltak), de gyakran kétnyelvű a temetés, mivel a faluban jelentős a magyar anyanyelvű lakosok száma. Latin ima nincs.

1982 őszeig 2 személyt temettek pap nélkül. Ekkor Sopronból jött búcsúztató. A falu lakossága ezt nem veszi „igazi” temetésnek: „ej, ha hittit človika va jamu, kod kucka!” („ej, ha beledobni az embert a gödörbe,

mint egy kutyát!”) a véleményük erről.

A 8. sz. fényképet 1982 augusztusában a temetőkápolnában, ravatalozóban készítettem.

Elöl láthatjuk a konyhaszéket, mely le van terítve színes hímzésű terítővel, a szenteltvizet a gallyal. A nyitott koporsóban, fekete szemfedő alatt nylonzsákban a halott. Ez – bár belátják a szükségességét – nagyon nem tetszik a kópháziaknak. Elszigeteli a halottat, nem lehet szentképeket tenni rá. Az utóbbi időben virágot is szoktak tenni a koporsóba. Személytelenné vált minden: „takovi čemo bit i mi, kod kuakoši va frižideri ...” („olyanok leszünk mi is, mint a tyukok a fridzsiderben”) – mondogatják az asszonyok.

A fénykép közepén láthatjuk a Fájdalmas Anyát. Ez a szobor volt a korábbi kápolnácskában is. A baloldali virágtartón van a biblia, jobbra a kereszt, melyet 269a koporsóra szoktak erősíteni. Két-két megszentelt gyertya ég, melyet a család hoz el, a többiek elektromos égők, melyek szemkápráztató fényt adnak. Talán ezért mondta egy asszony: „Mare je ur sed va niebi!” („A Mariska már most a menyországban van!”). Mindkét oldalon egy-egy padsor van, itt virrasztanak éjfélig a halott mellett, majd becsukják a kápolnát, és csak reggel jönnek újra. A virrasztáskor az imádságok, énekek azonosak a már említettekkel. A látogatók száma a korábbiakhoz képest csökkent. Főleg a munkaidők végén gyűlnek össze az emberek, a délutáni órákban, és csupán ilyenkor vannak a közös imádságok.

A temetés időpontját a Soproni Temetkezési Vállalat határozza meg, a halott elszállítását gépkocsival végzik. A halottvivőket, sírásókat is ők küldik. Néhány éve – mióta Kópháza közigazgatásilag Sopronhoz tartozik – mi is bekerültünk a város temetési futószalagjába.

5. Legény temetése 1965-ben

3. *Temetés utáni teendők.* A temetés után a sírnál nem volt részvétnyilvánítás. A család végig ott volt az elhantolásnál, sőt utána is illett még imádkozni a sírnál, amikor a koszorúkat elrendezte a sírásó. Nagy tiszteletlenségnek számított, ha nem a családtagok távoztak utoljára a sírtól, sőt még a temetőből is. Ma ez bizonyos mértékig mérséklődött. Ha idegenből jött rokonok, ismerősök is jönnek a temetésre, akkor ők kifejezik részvétüket az elhantolásnál.

Temetés után soha sem volt halotti tor. Mindenki hazatért, és folytatódott – hol megkönnyebbvedve, hol megnehezedve – az élet. Temetésének reggelén volt a meghaltért a „koporsós” gyászmise. Ezen minden családtagnak illett résztvenni, gyónni, áldozni. Néhány éve közvetlenül a temetés után van a gyászmise, ahová gyakran sokan elmennek, a temetésen résztvevők is: Gyászmisét mondatnak továbbá a halál évfordulóján is. A falu megjegyzi azokat a családtagokat, akik nem emlékeznek meg halottjaikról.

A gyász – közvetlen családtag halála esetén – egy évig tartott, melyet szigorúan be kellett tartani. Különösen szigorú volt a gyász az özvegyek részére. A nagyszülőket rövidebb ideig gyászolták, legfeljebb fél évig, ez manapság 6 hétre korlátozódott.

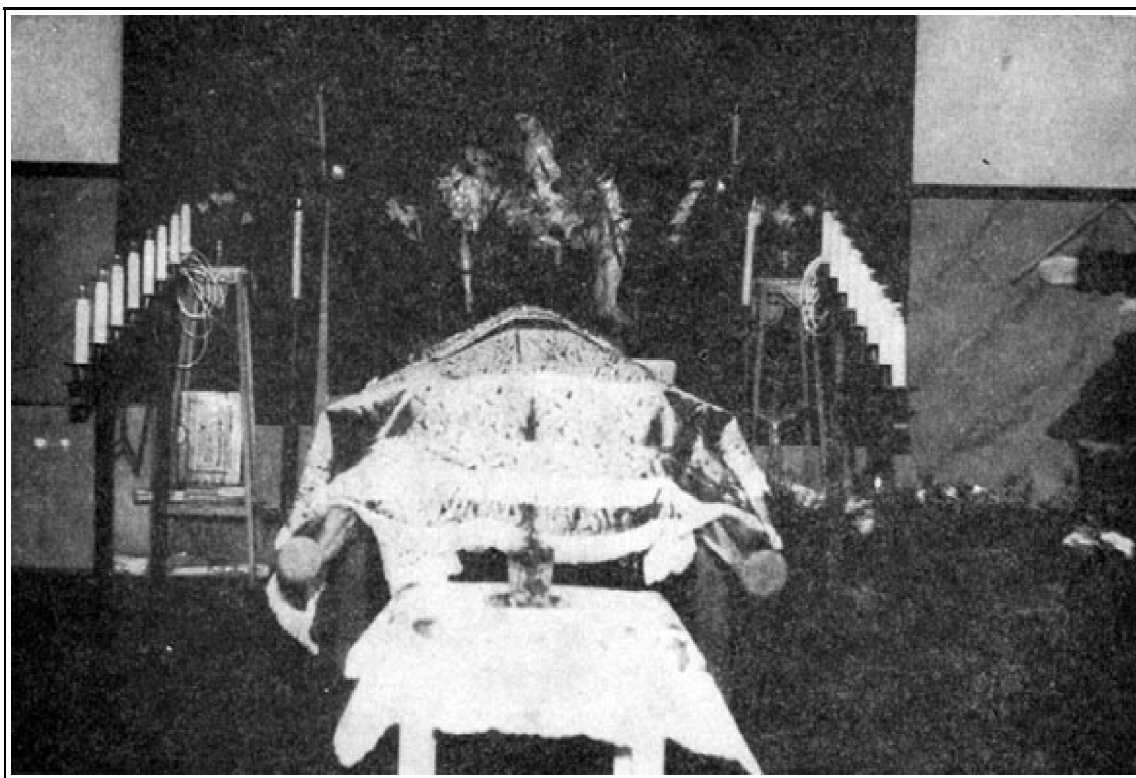
270 Temetés 1970-ben

7. Temetési menet 1970-ben

271 A gyász külső jele a fekete öltözék volt. A karra vagy a hajtókéra tett gyászszalag nem számított „igazi” gyászolásnak. A fiatalok már élnek ezzel a megoldással.

Nemcsak az öltözékre vonatkozott a gyász, hanem az egész magatartásra. Tilos volt vidám társaságba menni vagy ott tartózkodni. Amikor már volt rádió, ezt tilos volt bekapcsolni. Vidám zenét, éneket nem illett hallgatni. A tv ezt a szokást is zömmel elsöpörte.

Ravatal 1980-ban

Dicséretes volt viszont az, ha a gyászolók gyakrabban mentek misére, ájtatos szertartásokra, a temetőt gyakrabban látogatták. A temető, a sír gondozása nagy fontosságú a falu életében. Megbotránkoznak azon, ha egy család sírja elhanyagolt, gondozatlan. „Kako jim je gnjusan gruab!” („Milyen csúnya a sírjuk!”) – mondogatják.

A túlvilágról a falu lakossága vegyesen nyilatkozik. Előfordul, hogy templomba járók is képtelenségnek tartják a halál utáni életet. Többen vannak azok, akik ezt hiszik. Ezt a kettősséget jól példázza egy párbeszéd, melynek tanúja voltam néhány évvel ezelőtt, mely a temetőben hangzott el.

Első asszony rámutatva a földből előkerülő csontokra: „pak još velidu, da čemo se guaristat ...” („aztán még mondják, hogy fel fogunk támadni ...”).

Második asszony: „budi na miru, kako nas je Buag od ničesa stvorio, tako će nas i guaristajat!” („légy nyugodt, ahogy az Isten a semmiből teremtett bennünket, úgy fel is fog támasztani bennünket!”).

Egy férfi pedig így nyilatkozott a menyországról: „no, nit va niebi nieće bit tako dobro, nit jist, nit pit, seneg neg molit pak jačit!” („no, a menyországban sem lesz olyan jó, mindig csak imádkozni, meg énekelni!”). A bizonytalankodók pedig ezt mondják: „no, bua človik ne zna, – ča muara bit?!” („no, ugye az ember nem [272](#)tudhatja – valaminek lennie kell?!”) Egy férfi és egy nő között pedig ezt a párbeszédet hallottam néhány hónappal ezelőtt:

Férfi: „au be, još niedan ni duašao najzad!” („ugyan, még senki sem jött vissza !”).

9. Sírkö

Nő: „ako bi mogli dujt najzad, onda bi rekli, da to ni niebo, neg je krčma!” („ha vissza tudnánk jönni, akkor azt mondanák, hogy az nem a túlvilág, hanem a kocsmá!”).

Különféle jeleket túlvilági dolgokkal hoztak összeköttetésbe. Pl.: a tűzre tett fahasábot figyelték: „kad drivo cvili, oto zlamenuje, da se siromaške duše plačedu va purgatoriumi” („Amikor a fa vinnyog, azt jelenti, hogy a szenvedő lelkek sírnak a purgatóriumban”). Még ma is vannak, akik állítják, hogy a megholt, temetésének éjszakáján, éjfélkor búcsúzik el „igazán” a családtól. Pl. kulcsra zárt ajtó (kapu) becsapódik, rendkívüli zajok a házban, főleg a padláson.

273Az álmoknak is nagy jelentőséget tulajdonítanak. Ha a meghalttal kapcsolatosan szép, kellemes volt az álmuk, azt úgy magyarázzák: „gvišno je ur va nebi!” („biztos már a mennyben van!”). Ha viszont rossz az álmuk, akkor imádkozni kell a meghaltért, sőt, misét kell mondatni. A misemondatás viszont nem egyszerű dolog, mert hosszú hónapokra előre foglalt minden mise.

Gyakran üzennek az egyik halottal a másiknak. Néhány éve egy asszonynak meghalt a második férje. Amikor a koporsót leengedték a sírba, így üzent az első férjének: „daj pozdravit toga drugoga!” („Add át üdvözetemet a másiknak »első férjnek«”).

A fejfát kb. 1965-ig falusi asztalosok, ácsok csinálták. Ma ezt is Sopronból hozzák, gyakran téves felírásokkal, horvát nevek, szavak helytelen írásával, melyek furcsa dolgokat örökítenek meg. Pl.: „pokoj” (béke) helyett pokol, „poumerla” (meghalt) helyett pounezla (értelmetlen).

Befejezésül egy sírkövet mutatok be a temetőnkéből. A 9. sz. fényképen látható sírkövet soproni kőfaragó készíttette. Ezen olvashatjuk, hogy együtt pihen békességben: „Otac, stari Otac, stara Mati” („Apa, öregapa, öreganya”). Ez a márványtábla az összetartozást, a halálon uralkodó szeretetet hirdeti az élőknek.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

**1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Macher Frigyes:
„Harangvariációk” a soproni Központi Bányászati Múzeumban**

Macher Frigyes: „Harangvariációk” a soproni Központi Bányászati Múzeumban

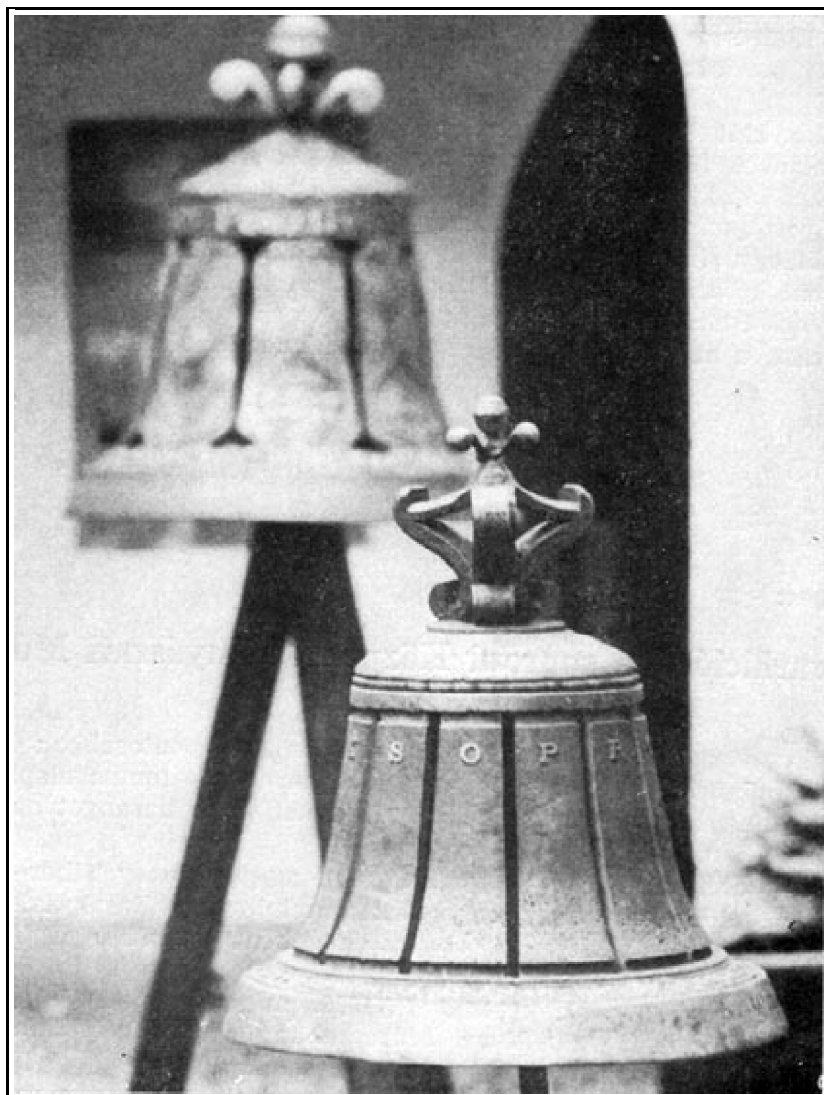
A klasszikus harangokat bronzból (rész-ön ötvözet), pontosabban harangbronzból (20–25% ón) öntik. Mivel a bronz a hadiiparnak is fontos alapanyaga, ezért olvasztottak be annyi pótolhatatlan szépségű és hangzású harangot az első és második világháborúban.

A hagyományos technológiát változtatta meg most a Jeney Tibor–Oborzil Edit művészházaspár, midőn harangjaik anyagául alumíniumot választottak úgy, hogy a harangok köpenyeinek felhasításával ezt az egyébként tompahangú fémet is csengővé tették.

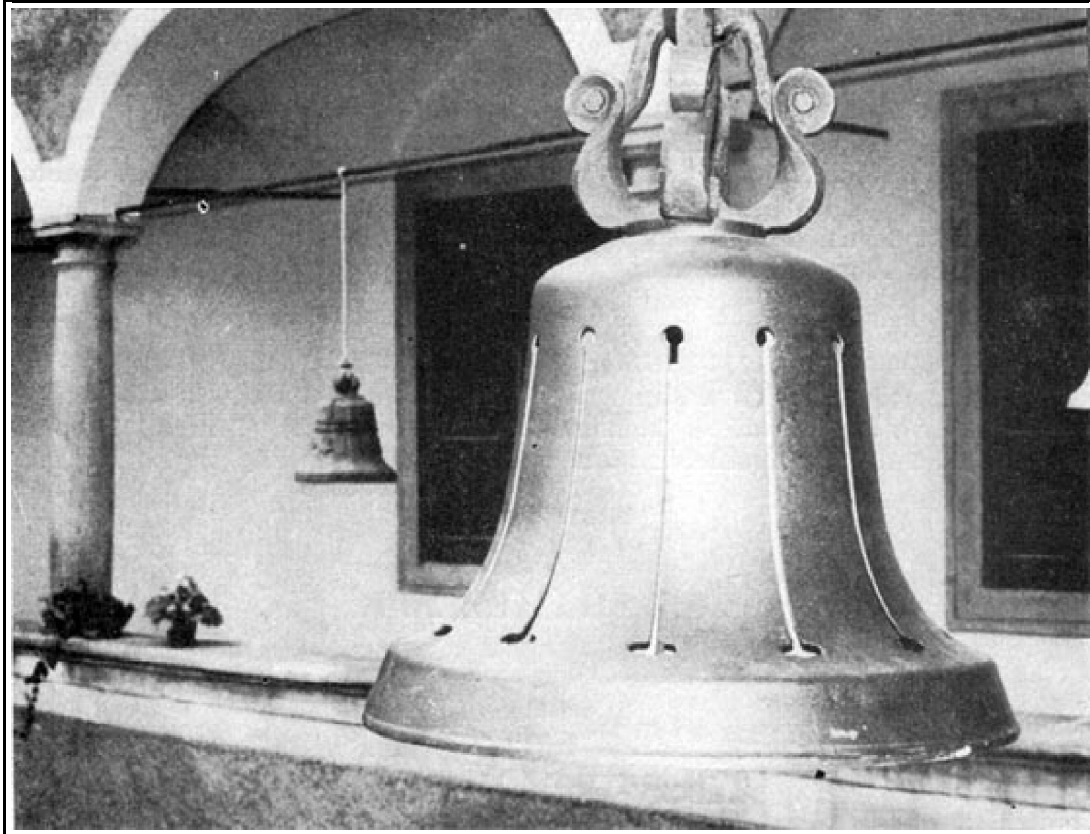
A Soproni Tavasz Napok keretében (1986. március 12–23-ig) nyitotta meg március 12-én a Központi Bányászati Múzeumban az alumíniumöntésű harangok kiállítását Molnár László múzeumigazgató.

A művészházaspár nevében Jeney Tibor elmondotta, hogy a harangok hangját az áttörések, hasítékok határozzák meg, a fém összetétele hatástalan. Biztatók már a kísérletek határozott hangú harangok öntésére. A kifogástalan rendezésért mind a Központi Bányászati Múzeumnak, mind Sopron városának ajándékozott egy harangot a kiállítottakból. Ez utóbbi felállítási helyének a felújított Storno-ház udvarát javasolta.

A múzeum Haydn-kertjében ezután Kósa Gábor zeneművész improvizált az ott felállított harangokkal. A Soproni Tavasz Napok ideje alatt egyébként mindig déli 12 órakor Újj Balázs és Novák Antal, a Széchenyi István gimnázium III/b tanulói Kósa Gábor egy művét adták elő, illetve improvizáltak.

2741. A Sopronnak ajándékozott harang. Tetején: CIVITAS FIDELISSIMA, a paláston: SOPRONI NAPOK, a peremen: SOPRON VÁROSÁNAK EMLÉKÜL OBORZIL E. JENEY T. A HASÍTOTT HARANG FELTALÁLÓI XX. A harang átmérője 410 mm; magassága 310 mm, a felerősítéssel együtt 480 mm; falvastagsága 10 mm.

2752. A Bányászati Múzeumnak ajándékozott kettősfalú harang (átmérője 420 mm; magassága 310 mm; összmagassága 490 mm; vastagsága 2–2 mm)

3. Részlet a múzeumi Haydn kertben felállított harangokból. A felvételeket Lobenwein Tamás készítette

A kiállítás megtekintését, megértését a szakmai ismereteket és dr. Illényi András, dr. Patay Pál és dr. Tarnóczy Tamás, az MTA Akusztikai Bizottsága elnökének szakvéleményét is tartalmazó „Harangvariációk – Glockenvariationen” című, magyar–német nyelvű ismertetője segíti. Ebből megtudhatja a látogató, hogy a harangok készítéséhez felhasznált anyag mennyisége és ára, valamint az elkészítés [276](#)munkaideje – a mintakészítéstől a harangozásig – jelentősen (195 napról 60 napra) csökkent. Csak egyszer felhasználható öntőformába öntenek. Öntési eljárásukat szabadalmaztatták. Az alumínium öntésű harangok hangszínezete természetesen különbözik a bronz harangokétól, talán valamivel élesebben csengenek. A rések számának és méretének változtatásával a harangoknak mind az alaphangja, mind pedig felhangjai jól hangolhatók és így harangjátékokhoz hangolt harangsorozatok is készíthetők.

A kiállított legnagyobb harangot az 1985-ös Budapesti Tavasz Fesztivál emlékére öntötték. Átmérője 750 mm, magassága 600 mm, a rögzítővel együtt az összmagassága 850 mm. A peremfelirat: A FESZTIVÁL HARANGOT AZ 5 ÉVES JUBILEUMRA KÉSZÍTETTE ÉS FELAJÁNLOTTA OBORZIL EDIT – JENEY TIBOR A HASÍTOTT ALUMÍNÍUM-HARANG FELTALÁLÓI. BUDAPEST.

A bemutatott harangokat a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat (Szabó I., Vendli P., Hámori Gy.), a Fémöntő és Megmunkáló Kiszövetkezet (Tóth J., Papp Nagy M.), Vadon J., Pál J. öntőmesterek készítették. A cizellőrök: Légyvári L., Rozgonyi J. és Vidéki A.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Somogyi József: Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986)

Somogyi József: Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986)

1986. január 16-án elvesztettük a nemzetközi és hazai geotudományok egyik legnagyobb egyéniségét dr. h. c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal akadémikust.

Egy földmérő fiaként 1900. október 13-án született Oroszvégen (ma: Rosvígovo) az akkori felsőmagyarországi Bereg megyében. Itt végezte alsófokú iskoláit, majd Munkácson folytatta tanulmányait az ottani gimnáziumban. 1918-ban érettségizett. Közvetlen ezután katonai szolgálatra vonult be a St. Pölten-i híradós ezredhez. A háború befejezése után Bereg megyét Csehszlovákiához csatolták. Mivel a munkácsi rendőrkapitány nem engedélyezte Magyarországra való utazását, 1919-ben a leobeni Bányászati Főiskolán kezdte meg felsőfokú tanulmányait. 1923-ban kapott bányamérnöki oklevelet, s 1924-ben a bányamérő-mérnöki képesítést is megszerezte. Rendkívüli szellemi képességére jellemző, hogy még ebben az évben megírta és benyújtotta doktori disszertációját és decemberben műszaki doktorrá avatták. Ezután a nagyhírű Aubell professzor mellett dolgozott tudományos munkatársként. 1925 végén már a habilitációs munkáját is benyújtotta. A habilitációs eljárás befejezése előtt, 1926-ban meghívták a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Geodéziai és Bányaméréstani Tanszékére tanárnak. 1928-ban vette feleségül Tárczy Irént és eredeti Hornoch nevét kiegészítette Tárczy-Hornochra.

A soproni főiskolán oktatói és kutatói tevékenységét igen nagy szakértelemmel és magas színvonalon kezdte meg. A várost hamar megszerette. Ebben valószínű szerepet játszott a Selmecről Sopronba költözött akadémia és a leobeni akadémia közel azonos szelleme és a két város hasonló légköre is.

Kezdeményezője volt egy idegennyelvű főiskolai szakfolyóirat, az „Aus den Mitteilungen der Berg- und Hüttenmännischen Abteilung an der kgl. ung. Palatin-Joseph-Universität für technische und Wirtschaftswissenschaften Sopron, Ungarn” megindításának. Ezzel a kiadvánnyal lehetőség nyílt a főiskolán folyó kutatásokat nemzetközi szinten ismertetni és folyóiratcsere formájában tudományos kapcsolatot teremteni a világ minden részén. Tárczy-Hornoch professzor számos kutatási eredményei [277](#)alapján hamar szerzett nemzetközi hírnevet. A korszak jelentős tudósaival személyes kapcsolatot teremtett és így igen neves kutatók látogattak Sopronba.

Oktató munkáját is hasonló színvonalon végezte. Első dolga volt a tanszék műszerparkjának felújítása és kiegészítése. Ennek érdekében kialakította a tanszék mechanikai műhelyét és felvette a kapcsolatot Európa jelentős, geodéziai műszereket előállító gyáraival. De maga is tervezett új műszereket. Szakmai éleslátását igazolja az a tény, hogy bányamérnökök számára már a két háború között bevezette a geofizika oktatását. A főiskola legjobb előadói közé tartozott. Igen világos, jól érthető és szellemes előadásai vonzották a hallgatókat. A szakmában dolgozó tehetségek felkutatását és támogatását fontos kötelességének tartotta. Az 1942–43. tanévben mint dékán sokat tett annak érdekében, hogy a háborús helyzet ellenére az oktatás feltételei biztosítva legyenek. Kapcsolatai révén biztosította a főiskola és az oktatók tüzelőellátását és megszerezte az új kollégium és menza épületéhez szükséges pénzügyi fedezetet.

1945-ben, már a háború előtt kialakított szovjet kapcsolatainak volt részben köszönhető az is, hogy a szovjet katonai hatóságok csak igen rövid ideig vették igénybe a Főiskola épületeit és már 1945 őszén megkezdődhetett az oktató, nevelő munka.

Tarczy-Hornoch professzor oktató-kutató tevékenysége igazán a felszabadulást követő években bontakozott ki. A bányamérés, felsőgeodézia és geofizika területén folytatott kimagasló tudományos tevékenysége elismerésül 1945-ben Szentgyörgyi [278](#)Albert az általa megalakított Magyar Természettudományi Akadémia tagjául kérte fel. Ezt követően az újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia 1946-ban levelező, majd rendes tagjává választotta. 1949-ben, kezdeményezésére Magyarországon először Sopronban önálló keretek között megindult a földmérőmérnök- és 1951-ben a geofizikusmérnökképzés. Egy adalék kiváló diplomáciai és taktikai érzékére: A Nép gazdasági Tanács 1950-ben Gerő Ernő elnökletével tárgyalta Vadász Elemér geológus professzor előterjesztését, aki az

ország nyersanyagkészletének gyorsabb feltárása érdekében kérte, hogy az ELTE Természettudományi Karán indítsák meg a geofizikus-képzést. Tárczy-Hornoch professzor szót kért. Tájékoztatta a Tanácsot, hogy Sopronban 1949-ben megkezdődött a földmérőmérnök-képzés. Mivel a földmérők és geofizikusok azonos alaptárgyi ismereteket igényelnek, harmadévtől két szakra tagozhatók és így a népgazdaság 2 évvel korábban juthat geofizikus mérnökökhöz. Tárgyi feltételként csak egy geofizikai tanszék felállítását kérte. Javaslatát a Tanács elfogadta, így indulhatott el 1951-ben az önálló geofizikusmérnök-képzés is.

Szintén az Ő kezdeményezésére akadémiai keretek között 1955-ben geodéziai és geofizikai alap kutatások végzésére Geodéziai és Geofizikai Kutató Laboratóriumot létesítettek Sopronban. 1955-től a Geodéziai Kutató Laboratórium igazgatójaként is tevékenykedett. 1957-től átvette a Geofizikai Kutató Laboratórium igazgatását is. Az egyetemi tanszéket 1959-ig vezette, amíg a Bányamérnöki Kar Miskolcra és a Földmérőmérnöki Kar Budapestre nem került. A két laboratórium egyesülése után az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetének igazgatója volt 1972-ig, nyugállományba vonulásáig.

Kiválói oktatói és kutatói tevékenységének elismerésül számos magas kitüntetésben részesült. Megkapta a Kossuth-díj arany fokozatát, az Állami Díj I. osztályát, a Munkaéremrend arany fokozatát, a Magyar Népköztársaság IV. osztályú érdemrendjét és a Szocialista Magyarországért érdemrendet. Sok külföldi elismerésben is részesült. Megkapta a bolgár I. osztályú Cyrill és Method kitüntetést, tagjává választotta a Világakadémia, levelező tagja volt a francia, az osztrák, a bolgár és lengyel tudományos akadémiának. Tiszteletbeli doktorrá avatták a freibergi, leobeni, bécsi, grazi, miskolci és soproni egyetemeken. Igen jelentős szerepet vállalt a hazai és nemzetközi tudományos közéletben a tudomány diplomatájaként is.

Nemzetközi tekintélye révén számos nemzetközi tudományos szimpóziumra került sor Magyarországon. A MTESZ-en keresztül fontos szerepet vállalt a magyar műszaki és tudományos közéletben is. Több egyesületben látott el elnöki, alelnöki és végül tiszteleti elnöki funkciót. Számos egyesületi kitüntetésben részesült.

Sopront nagyon szerette. Szülőhelye után ez a város vált otthonává. Már a háború előtt és a felszabadulás után is számos hazai és külföldi állást kínáltak fel neki. De Ő hű maradt a városhoz. Nagy tekintélye és az általa vezetett intézmény jelentős kutatási eredményei révén Sopron neve az egész világon ismertté vált. A város mindenkor vezetői nagyra értékelték munkáját. A Pro Urbe emlékérem adományozása mellett a város által adományozható legnagyobb elismerésben részesítették, Sopron város díszpolgárává fogadták. A Soproni Szemle szerkesztőbizottságának 1955–1981-ig volt a tagja.

Mint oktatóra jellemző volt rá az igényesség és a szakmai szeretetre való nevelés. Mindent megtett annak érdekében, hogy a két háború közötti nehéz gazdasági helyzet ellenére a tehetséges, de szegény hallgatók elkezdett tanulmányaikat befejezhessék. Jó érzékkel választotta ki munkatársait. Közülük később többen kerültek magas pozícióba. Tudományos tevékenysége az egész világon ismert. Az egyetemi katedrán és a kutatóintézet szakmai vezetésével iskolát teremtett, ami elválaszthatatlan Soprontól. Példát mutatott a hazai és nemzetközi együttműködések kialakításában.

Az az elv vezérelte ezirányú tevékenységét, hogy a tudomány közös nyelve áthidal minden nehézséget és összekötő kapocs népek, országok között, függetlenül a [279](#)nemzetiségtől, a bőr színétől és politikai hovatartozástól. Ahogy magától, munkatársaitól is megkövetelte az igényes, lelkiismeretes és becsületes munkát. Mindig az volt az elve, hogy hosszú távon csak a komoly, becsületes munkával lehet eredményt elérni. Az általa megindított geodéziai és geofizikai alap kutatások komoly bázissá fejlődtek Sopronban, kiterjedt obszervatóriumi hálózattal. Régi munkatársai közül sokan dolgoznak az intézetben különböző

vezetői beosztásban és az Ő példája alapján nevelik a geotudományok szeretetére az új generációt. Kapcsolata az általa alapított Intézettel halála napjáig nem szakadt meg.

Január 24-én hagyományos bányásztemetéssel helyezték el koporsóját a soproni Szt. Mihály temetőben lévő családi sírba. Számos tanítványa, munkatársa és tisztelője vett végső búcsút a nagytekintélyű tanártól, tudóstól. Ezt követően a régi selmeci hagyományoknak megfelelően a Bányászati Múzeum udvarán pohártörő szakestéllyel fejeződött be a gyászszertartás.

A magyar geotudományokkal foglalkozó szakemberek két generációja gyászolja Tárczy-Hornoch Antal akadémikust a nemzetközi hírű tudóst, kiváló oktatót. Emlékét megőrizzük és tanításainak szellemét tovább adjuk a jövő nemzedékének.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Kiss Jenő: Zsirai Miklós emléke Mihályiban

Kiss Jenő: Zsirai Miklós emléke Mihályiban

1. Mihályi község Rábaközben, Kapuvártól 10 km-re délre fekszik. Ebben a nagy múltú községben – első írásos említését 1198-ból ismerjük – született 1892-ben Zsirai Miklós akadémikus, Kossuth-díjas nyelvtudós, a budapesti tudományegyetem professzora. 1975-ben, halálának 20. évfordulóján szülőfalujában emlékkiállítás rendeztek s 35 × 45 cm méretű márvány emléktáblát állítottak tiszteletére. Az emléktábla a Hunyadi utcában áll az előtt a ház előtt, amelynek a helyén egykor Zsirai Miklós szülőháza volt. Az avatási ünnepségen, 1975. június 24-én a budapesti tudományegyetem és a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében Szathmári István egyetemi tanár, a soproni Alma Mater képviseletében pedig Pröhle Jenő, a soproni Berzsényi Gimnázium tanára mondott megemlékező szavakat. Zsirai Miklós életútját e sorok írója idézte föl – távollétében mástól fölolvastott – emlékbeszédében. Ezt közöljük most Zsirai Miklósról emlékezve születésének 90. évfordulóján.

2. Zsirai Miklós 1892. október 10-én született Mihályiban, földműves szülők első gyermekeként. A kiugró tehetségű fiúra korán fölfigyel tanítója, s ráveszi a szülőket, hogy taníttassák gyermeküket. Így kerül a kis mihályi diák 12 éves korában, 1904 őszén Sopronba, a magas színvonaláról, nagy és nemes hagyományairól híres evangélikus líceumba. A líceumban kapja meg élete elhatározó jelentőségű ajándékát, az ifjúság nagy élményei közül talán a legnagyobbat, de kétségtelenül a legmaradandóbbat: a szellem varázslatos kalandját, a tudás ihletését. A líceum serkentő, nemesítő légkörében lángot fog az érzékeny s tehetséges fiú, s mohón magába szívja mindazt a tudásanyagot, amit a gimnázium közvetít. Szinte természetes, hogy kitűnő tanuló. Egyetlen szekundáját akkor kapja, amikor édesapja temetéséről tér vissza, persze készületlenül. Korán árvaságra jutott; nemcsak szüleit, öccsét, Dénest is hamar, az I. világháború elején elveszítette. Mint árvagyerek a vakációkat legközelebbi rokonainál nagynénjének, édesapja testvérének a családjánál, Pintér Józsefeknél töltötte, nagynénje halála után pedig Kovács Gyuláéknál. Sopronban tevékenyen részt vesz a líceumi Magyar Társaság, a licisták önképzőköreinek a munkájában. VI. osztályos, amikor „A Zrínyiász jellemei” című dolgozatával 1 aranyat nyer. VII. osztályosként „A magyar drámairodalom története Katona József fölléptéig” című értekezésével nyer újabb aranyat, 3 további munkájáért dicséretben részesül. Kívívja társai megbecsülését: őt is javasolják a tekintélyes Magyar Társaság 280 diákelnökének. Ellenfele, egy soproni jogászfiú – társa népszerűségétől félve – olcsó taktikai húzáshoz folyamodik. Hírét terjeszti, hogy Zsirai Miklós falusi, még hozzá parasztfiú. Az igazságérzetében megbántott fiú azonnal visszalép a jelöléstől. Ő maga később mint professzor sem kivételezett. VIII.

osztályos, amikor több aranyat is nyer: egyet „Pirkadat” című verséért, egyet „A szabadság-csarnoktól a segesvári csatáig” című dolgozatáért. Ugyanebben az évben két irodalomtörténeti értekezése, egy novellája és három műfordítása is aranyat hoz, egy verssorozata pedig dicséretet. De nemcsak irodalmi, történelmi témájú dolgozatokat és verseket ír és fordít latinból meg németből. Biológiai, állattani dolgozatai („Az ivadékok gondozása az állatvilágban”, „A hal szervezete”) is dicséretben részesülnek.

De fontosabb, más természetű aranyakkal is gazdagította őt a líceum. Erről a maga – már mint híres professzor – költői szárnyalású, megkapó vallomásban emlékezett meg 1940-ben Sopronban, a líceumi Magyar Társaság megalapításának 150. évfordulóján: „Akkoriban nem is gyanítottam, ma azonban világosan látom, milyen egyéniségkialakító hatása volt a Magyar Társaság szellemi légkörének. Egyikünk többet, másikunk kevesebbet, de mindegyikünk kapott valami értékes ösztönzést, nemes sugallatot, hasznos útravalót. Mindegyikünkben felébredt magyar voltunk öntudata, s mindegyikünknek meg kellett szívlelnie a társas együttélés, a közös munka fegyelmező tanulságait. Ha tőlem kérdeznék, a Társaság jótéményei közül minek köszönhetek legtöbbet, habozás nélkül ezzel felelnék: a Társaság ismertette, szeretettette meg velem a könyvet és a tudományos munkát. Mai szemmel nézve meglehetősen szegényesnek látom ugyan hajdani könyvtárunkat, de előttünk így is kincseket tárt fel, de ilyen elnyűtt állapotban is alkalmasnak bizonyult arra, hogy a detektívponyvra fertőzetéből és a tankönyvbölcsesség cellájából a korlátlan ismeretek és győzelmes gondolatok verőfényes ígéretföldjére szabadítson ki bennünket. A szűkösen világított olvasóteremben friss levegő csapott az arcunkba, fénycsóvák gyúltak fel, távlatok nyíltak meg szemünk előtt, amint önfeledten habzsoltuk az egészség, szépség és igazság ígét. Hány meg hány ezer fiatal lelket menthetett meg a könyvtár szentélye! Az olvasmányok, tanulmányok nyomán jelentkező érdeklődést a Társaság felolvasó ülései és pályázatai érlelték tette: egymással versenyre kelve ontottuk a »szépirodalmi remekeket« meg a »tudományosabbnál tudományosabb értekezéseket«. Nem számít, mit értek ezek a zsengek, az a fontos, hogy dolgoztunk, hogy hittünk az önként vállalt munka becsületében, hogy megigézett bennünket a legmagasabb eszmények szolgálatának hevülete!” (Magyar Nyelv 1959, 318).

A vakációkat otthon töltötte Mihályiban. Idősebb mihályiak, főként a rokonságbeliek ma is emlékeznek arra, hogy papírból sárkányt vágott ki, s a gyerekek nagy örömeire sárkányt eresztett a kertek alatt. Kitűnően érettségizik 1912-ben. Líceumi tanárai később is nagy elismeréssel emlegetik. Az érettségén főfigyel rá a pesti egyetem küldöttje, s a frissen maturált diákokat a kiemelkedő tehetségű egyetemisták iskolájába, az Eötvös-kollégiumba irányítja. Az egyetemen magyar–latin–görög szakos lesz, tehát tanárnak készül. A kollégiumban Gombocz Zoltán, a soproni származású – s egykor szintén licista – nagy nyelvész hatására egyre inkább a magyar és a finnugor nyelvészet felé fordul érdeklődése. E tudomány hamarosan szívügyévé, sőt szenvedélyévé válik. Nagy szorgalommal tanulja a finn nyelvet, rokonnyelvünket, amely élete végéig legkedvesebb nyelve marad – anyanyelve után. Éveken át gyűjti-gyűjtögeti filléreit, hogy majdan elindulhasson, s ha szegényesen is, de fölkeresse álmai csodaföldjét, az északi rokonokat, Finnország népét és tájait. Tanári alapvizsgája után, 1914 júniusában pillantja meg vágyai varázslatát, Finnországot, de alig néz körül, már indulnia is kell vissza: kitört az első világháború. Svédországon át tér haza, bevonul, s 1915 tavaszán az uzsoki harcokban orosz fogságba esik. Őt és fél éves szibériai hadifogság következik. Tobolszkban tölti ideje nagy részét, s dacolva a körülményekkel szorgalmasan tanul tovább: elsajátítja az orosz nyelvet, megtanulja egyik társától a rokon zürjén nyelvet is, s a Vöröskereszt révén finn könyveket sikerül szereznie, így szeretett nyelvét is tovább tanulhatja. 1920 végén tér haza, s azonnal folytatja abbahagyott tanulmányait. 1921-ben 281 kitűnően doktorál. Mihályiban többször is megfordul, minthogy azonban sem szülei, sem testvére nem él már, a kapcsolat szükségszerűen lazul. De szívében haláláig hű maradt szülőföldjéhez. Jelképes értelmű, hogy 1913-ban, tehát egyetemistaként közétett legelső tudományos közleményének első mondatában szülőfaluját említi, s egy mihályi szót

magyaráz. Az első hosszabb Zsirai-cikk mihályi tájszóközlés volt. Olyan szavakat közöl szülőfalujából, mint a 'rossz évő' jelentésű *asztófiagyalyázó*, a mihályiak számára még ma is ismert *megfejbekül, tuszli, észér, pörgye*, s ő írja meg, hogy Mihályiban a *csarnok* szó 'tejcsarnok'-ot jelent. Jól ismerte a mihályi határt is: több cikkében említ mihályi dűlőneveket (például a *Nyilas-t*). Nem rejtette véka alá mihályi származását akadémikus korában sem. A hagyatékában visszamaradt könyvek között bukkantam véletlenül egyre, amelyet professzortársa e szavakkal dedikált neki: „Kedves akadémikus barátomnak, a »miháli« Zsirai Miklósnak”.

A fogságból való szabadulás után töretlen munkakedvvel, ifjú lendülettel dolgozik tovább. 1924-ben nevezik ki az Eötvös-kollégium tanárává. Itt jó alkalma nyílik tudományos önképzésre és arra, hogy kitűnő tanári képességeit kamatoztassa. s tanítványokat neveljen. Tanítványai szinte rajongással, hallgatói kivétel nélkül dícsérőleg szóltak és szólnak róla. Egyetemi előadásaira nemcsak a tanárjelölt bölcsészek, de jogász- és orvostanhallgatók is jártak. Voltak külföldi tanítványai is – több közülük ma a nyelvtudomány jeles képviselője – elismeréssel emlegetik óráit, a vele való találkozásokat. Egyik tanítványa – ma már professzor – így emlékezik vissza: „Zsirai Miklóst mint tanárt párját ritkító pedagógiai érzék jellemezte. Logikusan tagolt, világosan megfogalmazott, lényeglátó előadásaiban ügyelt arra, hogy hallgatóit a részletek túlságos halmozásával ki ne fárasssa. Kiváló előadói képességei folytán meg rokonszenves egyéniségével elérte azt, hogy a korábban rendkívül száraz tantárgynak kikiáltott finnugor nyelvészet a kedvelt egyetemi stúdiumok sorába lépett elő. Negyedszázados egyetemi működése során sok hallgatóját nyerte meg a [282](#) finnugor nyelvek kutatásának, akik közül többen ma is szenvedélyes szeretettel foglalkoznak tudományukkal” (Lakó György: Nyelvtudományi Közlemények 1956, 7).

Az évek múlnak, szaporodnak tanulmányai, egyre nő tekintélye itthon és külföldön egyaránt. 1932-ben

nevezik ki tanszékvezető egyetemi tanárnak s választják az Akadémia levelező tagjává. 1937-ben jelenik meg legnagyobb munkája, a Finnugor rokonságunk, amelynek egyik példányát gyerekkortól kedves barátjának és földijének, Kovács Jenőnek dedikálja (ez az egyetlen, általa dedikált példány Mihályiban). 1945-ben lesz az Akadémia rendes tagja. Külföldi: finn és észt társaságok is bevásárlják soraikba. 1944-től 1952-ig a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke. Tanári és tudományos működését saját szavaival jellemezhetjük amelyeket a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöki tisztének átvételekor mondott 1944-ben: „A mai viszonyok között ... nem ígerek szép terveket, nagyszabásai, üdvös újításokat. Programom nagyon egyszerű: szeretem nyelvemet, ezt a minden előttem élt magyarnak lelkével átitatott drága örökséget, ezt a minden utánam élő magyarra átszármaztatandó szent muzsikát, s gyönyörűséges kötelességemnek érzem ennek minél tökéletesebb megismertetését, megbecsülését, megkedveltetését. Ennyi a programom, ezt azonban ma is – holnap is, jóban is – rosszban is vállalom” (Magyar Nyelv 1955, 404). Zsirai Miklós ennek a programnak szentelte életét. Olyan nemzedéket akart nevelni, amely e hivatást alázatnak tekinti. Olyan tanárokat akart kibocsátani, akiknek ez a munka belefeledkezés, szenvedély; olyan tanárokat, akik a magyar nyelv szerelmesei, s akik a legmagasabb fokon képesek terjeszteni ezt az örökséget, s amelynek a terhét is hordozzák meg a gyönyörűségét is. Zsirai Miklós szerette anyanyelvét, a mihályi nyelvjárást is. Tudatosan használt írásaiban nyelvjárási fordulatokat. „Beszéde-írása anyanyelvünk gyökös régiségeit s harmatafriss, élő ízeit, a tájszó édes lejtését őrizte holtáig” (Bóka László, Tegnaptól máig. Bp., 1958. 477). „Zsirai Miklós nemcsak adott népének, hanem vett is tőle. Neki adta, neki szánta számos írásának tartalmát, a bennük levő ismereteket, viszont tőle vette azt a nyelvet, amelyen a tartalmat, az ismereteket népének tolmácsolta. Nála magyarabban és szebben magyar nyelvész még nem írt – anyanyelvünk rejtett kincseit úgy, mint ő, legfeljebb ha jeles íróink ismerték, ismerik. A régi nyelv és a népnyelv szépségei egyaránt ihlették tollát: írásaiban ezeket is, azokat is felhasználta. Már-már feledésbe merült magyaros mondatszerkezeteket és szerkezeti elemeket újított fel, népies ízű szavakat avatott irodalmivá. Szinte új nyelven szólaltatta meg a nyelvtudományt, bőségesen élve a régi és a népnyelv magyaros fordulataival, kifejezéseivel, hasonlataival, sőt helyenként közmondásaival is. Nem csoda, hogy stílusával valóságos iskolát teremtett” (Lakó György: Nyelvtudományi Közlemények 1956, 8).

Zsirai Miklós a tanárképzés nagy lelkiismeretű, értő embere volt. Tudományos és egyetemi munkája mellett 1941-től 1949-ig vezette a középiskolai tanárképző intézetet és az állami középiskolai tanárvizsgáló bizottságot.

A gyászos 1944-es év telét családotul Mihályiban, Illés Sándoréknál tölti, abban az utcában, ahol született. Ez volt az utolsó alkalom, amikor huzamosabb időt töltött szülőfalujában. A mihályiak – rokonok, ismerősök – máig őrzik ezeknek az utolsó találkozásoknak az emlékét. Voltaképpen ugyanaz az ember tért vissza, aki hosszú évekkel azelőtt elment. Hiszen ugyanolyan szerény és barátságos maradt, mint annak előtte, ugyanúgy mihályiasan beszélt, ahogy korábban is, s ugyanúgy érdeklődött földjei kisebb-nagyobb gondjai felől, mint régen.

A háború után meginduló tudományos életben is aktív szerepet vállal. Késő éjszakáig dolgozik szobájában, ahol a padlótól a mennyezetig mindent könyv borít: szerette a csend gondolatokat előhívogató légkörét. Tanít az egyetemen. Reggel megy el, ebédre várja a családját, de csak 4-re 5-re jön haza, gyorsan eszik s újra elrohan. Csak este jön meg, s akkor is dolgozik. Ír és ír. Gyorsírással fogalmaz mindent: könyveit, cikkeit, előadásait. A tudományegyetem bölcsészkarának dékánja lesz. 1949-ben az elsők között kap Kossuth-díjat, 1950-ben a Magyar Népköztársasági Érdemrend 4. osztályát. Mindezt megérdemelten, hiszen a 30-as évek eleje óta a magyar [283](#)nyelvtudomány irányítói közé tartozott. Nagy mértékben részt vett e tudomány feladatainak kijelölésében, munkamódszere kérdéseinek a tisztázásában.

Filológiai-filozófiai képzettsége, sokoldalú tájékozottsága, nagy nyelvismerete, bámulatos olvasottsága tették erre képessé és hivatottá. A megerőltető munkából eredő súlyos betegsége 1949 első hónapjaiban kezdődött, s egyre rövidebb javulásokkal folytatódott. Dolgozott lankadatlanul „a tőle mindig komolyan felfogott, de már számára egyre terhesebbé váló életben. Nehezen adta meg magát: a kötelességteljesítés hőse maradt mindinkább hanyatló erői mellett is. Amit kötelességének tartott, azt túlonként megtette. S aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy ezért nem végezhetette el azt, amit képes lett volna és el kellett volna végeznie. Nem tudott magával gazdálkodni. Be mások sem tudtak és nem akartak gazdálkodni vele. Több mint fölös mértékben igénybe vették önmagával szemben kíméletet nem ismerő áldozatkészségét” (Pais Dezső: Magyar Nyelv 1959, 327). Halála 1955. szeptember 9-én következett be.^{[193](#)}

A tudományért való lelkesedése, megalkuvást nem ismerő lelkiismeretessége és bátorsága, szülőföldjéhez és népéhez való hűsége, emelkedett szerénysége, nemes embersége megmarad mindazok emlékezetében, akiknek megadatott ismerni őt. Mi, mihályiak büszkék vagyunk arra, hogy Zsirai Miklós a miénk volt, hogy közülünk került ki. Emlékét olyan hűséggel és ragaszkodással kell ápolnunk, amilyed hűséggel ő mindvégig a miénk maradt. Mi, mai mihályiak magunkat tiszteljük meg, amikor emléktáblával tisztelgünk emléke előtt!

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Festschrift für Karl Semmelweis.
Herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv. Eisenstadt, 1981, 354 Seiten
(Burgenländische Forschungen Sonderband VI.)

**Festschrift für Karl Semmelweis. Herausgegeben vom Burgenländischen
Landesarchiv. Eisenstadt, 1981, 354 Seiten (Burgenländische Forschungen
Sonderband VI.)**

1981. december 20-án ünnepelte Karl Semmelweis, a burgenlandi tartományi könyvtár ny. igazgatója születésének 75. évfordulóját. Ebből az alkalomból jelent meg tiszteletére ez az emlékkönyv, amely a jubiláns munkásságának méltatásán és bibliográfiáján kívül tisztelőinek a jubiláns érdeklődési körébe vágó tanulmányait közli. Semmelweis azon – sajnos kevés burgenlandi kutató közé tartozik, aki magyarul is tud (1918–1922-ig Kőszegen járt gimnáziumba), a magyar szakirodalmat is figyelemmel kísérte. Nem véletlen tehát, hogy a kötet első tanulmánya (21–43) a kötet egyetlen magyar munkatársától, Borsa Geodontól származik, aki a jubiláns nyomdászattörténeti kutatásait (legutóbb: Burgenländische Heimatblätter, 1981, 18–37) főleg magyarországi (soproni levéltár, budapesti Egyetemi Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár) kötetstáblákból előkerült XVI–XVII. századi nyomtatványok leírásával egészíti ki. Ezek közül a mi szempontunkból Frankovith Gergely soproni orvos Németújvárott (ma: Güssing) 1585-ben megjelent magyar nyelvű orvosi könyvének első kiadása (a második 1588-ból való) a legfontosabb, amely most már három töredékből (Budapest, Sopron, Németújvár) ismeretes s amelyet nemcsak helytörténeti, hanem

magyarországi nyelv- és orvostörténeti szempontból is érdemes volna újra kiadni, feldolgozni. Ugyancsak a jubiláns kutatásaihoz kapcsolódik Norbert Franknak minket Sopron vármegye története miatt is érdeklő tanulmánya [284](#)(70–104) a kismartoni, szarvkői, lajtaújfalui, darázsfalvi és a vimpáci nyomdák XIX. és XX. századi történetéről. Idevehető még Harald Prickler tanulmánya a lékai (ma Lockenhaus) papírmalom XVII–XVIII. századi történetéről (152–204), termékeinek vízjegyeiről.

A régi Sopron vármegye történetének kutatóját érdekelheti Wolfgang Meyer tanulmánya a Pecsényéd (Pötsching) és Savanyúkút (Sauerbrunn) közt a középkorban létezett *Röjtökőr* nevű, eredetileg nyilván magyar határörtelepülés helyén ma is található sáncról (117–132). Felix Tobler tanulmánya a Moson vármegyén keresztül 1550–1650-ig folyó szarvasmarhakivitelről annyiban érdekel bennünket, hogy az illegális, tehát a harmincadvámot megkerülő csempészetben elsősorban a Sopron vármegyei horvátok voltak érdekelve. Devecseri Csóron János soproni városkapitány szerint, aki egyúttal a kaboldi (Kobersdorf) uradalom birtokosa is volt, a horvátok csak 1573–1574-ben több mint 6000 ökröt hajtottak illegálisan át a határon (298–312). Helytörténeti irodalmunkban tudomásom szerint eddig nem érintett kérdést, az Amerikába irányuló kivándorlás kezdeteit tárja fel Hans Paul (133–151): valószínűsíti, hogy a kivándorlás Sopron vármegye területéről már az 1830-as években megindulhatott, a levéltári adatokban ennek azonban csak 1850-től kezdve van nyoma. Az első ismert kivándorlók Balf, Nagyhöflány (Grosshöflein), Kismarton (Eisenstadt), Sopronkeresztúr (Deutschkreutz), Feketeváros (Purbach), Széleskút (Breitenbrunn), Répcefő (Schwendgraben) és Borbolya (Walbersdorf) helységekből indultak útnak, még pedig 1850 és 1855 között 79 személy. Helytörténetírásunknak érdemes volna felderítenie a kivándorlás részleteit a vármegye többi részén is. August Ernst (44–62) a nyugat-magyarországi horvátok politikai mozgalmát vizsgálja 1910 és 1930 között. A soproni irodalom- és újságtörténethez kapcsolódik Eva Maria Folger cikke a Sopronban 1858–1968-ig tevékenykedett Ferdinand Botgorschek családjának a történetéről (463–69). A kötet egyéb tanulmányai nem folyóiratunk profiljába eső kérdéseket tárgyalnak.

Mollay Károly

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Monok István (szerk.): Könyvtártörténeti Füzetek I–II. Szeged, 1981–1982, XXIX, 219; XVIII, 161 lap. József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke

Monok István (szerk.): Könyvtártörténeti Füzetek I–II. Szeged, 1981–1982, XXIX, 219; XVIII, 161 lap. József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke

Az eddig megjelent két kötet I. része „Magángyűjtemények Magyarországon 1551–1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája” címmel, a II. része „Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon 1555–1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája” címmel jelent meg. Az első füzet a kiadóként már említett tanszék diák-munkaközösségének (Font Zsuzsanna, Herner János, Kokas Károly, Monok István) munkája, a második pedig Bariska István, Kovács József László, Ötvös Péter és Tirnitz József munkájának eredményeként jelent meg Herner János, Keveházi Katalin és Kokas Károly segítségével. Az első füzet előszavából (Keserű Bálint) kiemeljük, hogy a fenti címmel egy nagyobb vállalkozás „árnyékában” indították útra a hat vagy hét füzetre tervezett zárt sorozatot. A nagyobb munka nem a könyvjegyzéket, hanem az egyes könyveket tekinti majd alapegységnek. A gyűjtőmunkának végső célja megtudni azt, hogy a XVI–XVIII. században mit olvastak a magyar társadalom különböző osztályaihoz, rétegeihez,

korcsoportjaihoz tartozók a három részre szakadt országban. A sorozat e nagyobb vállalkozás mellékterméke, de segédeszköze is, melyet egyetemi könyvtörténeti szemináriumok hallgatóinak és a XVI–XVII. század könyv- és művelődéstörténete magyar kutatóinak szánták. Tőlük viszont sokat várnak és kérnek a szerzők; a sorozat kiteljesítésére, adatközlésre buzdítanak. Az előszó külön jelzi, hogy tudatosan hagyták el a nyugat-magyarországi, főleg soproni és kőszegi magángyűjtemények, a hazai intézményi kiskönyvtárak publikált és eddig közöletlen anyagának [285](#)teljes részét, mert ezt az erdélyi könyvtárak kéziratos jegyzékeinek bibliográfiájával további három füzetben tervezik kiadni.

A füzetek második része azután törleszti az adósságot Sopron, Kőszeg és Modor vonatkozásában. A füzet legnagyobb része a soproni anyaggal foglalkozik. Az igen nagy figyelmet, körültekintést, sokoldalú tudást igénylő bibliográfiai munkát *Kovács József László* végezte, aki nagy segítséget kapott *Tirnitz Józseftől*.

A kötet előszava a nyugat-magyarországi anyagrész elkülönítését azzal motiválni, hogy különösen Sopronból és környékéről maradt ránk könyvjegyzékek és könyves anyagok. Egy beszédes adat erről: a 145 nyugat-magyarországi könyvjegyzék mellett az ország területéről csak 202 magánkönyvtár jegyzéke ismert. Természetesen ez nem a teljes kép, hiszen csak Sopronban kutatásokat kell végezni az Evangélikus Konvent levéltárában, a Katolikus Gyülekezeti Levéltárban és az egykori Sopron vármegye részét képező Ruszt szabad királyi város és Kismarton levéltáraiban. Az előszó részletesen indokolja, miért történt a bibliográfiai leírás olyan szétválasztása, ahogy az történt, mi azonban csak annak rögzítésére szorítkozunk, hogy a rendkívül nagy anyag módszertani és szerkesztési elvei a legszigorúbb könyvtári szakszerűséget tükrözik.

A munka végzői a hallatlanul gazdag soproni régi könyvanyagban a korabeli tulajdonosok bejegyzéseit is keresték, főképp olyanokét, akiknek könyvtárjegyzékét is ismerték. Ez az érdekességen túlmenően, igen sokoldalú tudományos kutatási eredménnyel jár csaknem minden esetben. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának műemlékanyagában az ilyen jellegű kutatások pl. teljesen ismeretlen szerzeményezési forrásra adtak tökéletes bizonyítékot és számos ismeretlen könyvtörténeti adat birtokába lehetett jutni.

Bevezetés helyett *Kovács József László* Sopron régi könyvtári kultúrájáról ír, amiből a használó megismerheti Sopron nagyszámú könyvjegyzékének két nagy forrássorozatát (Inventarium és Protocollum Currentium). 1650-ig a jegyzőkönyvek egyidejűen futnak. A jegyzőkönyvekbe a tanács nemegyszer részletesen leírta az elhunytak vagy végrendelkezők könyveit. A könyvtárosok számára is meglepő lehet néhány adat, melyet ismernünk kell: pl. Lackner Kristóf polgármester majorosának 1631-ben 52 könyve volt! A soproni könyvtárakba szinte rögtön a megjelenés után kerültek világhírű kiadások (pl. Grimmelshausen *Simplicissimus*). Ismertetésükbe ebből nem fér bele több. Mindenesetre jelezni kívánjuk, hogy e kutatás még megannyi érdekes, izgalmas adatot fog felszínre hozni.

A kötetet kitűnően használható névmutató, angol és német összefoglalás egészíti ki. Kár, hogy mindössze 500 példányban készült a nagykanizsai Városi Tanács Szociális Foglalkoztatójában ez a művelődéstörténetünk számára mindmáig egyedülálló, hézagpótló munka.

Hiller István

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Marác László Károly: Fertőd helynevei. Budapest, 1983, 44 lap (Magyar Névtani Dolgozatok 40. szám. Szerk.: Hajdú Mihály)

Marác László Károly: Fertőd helynevei. Budapest, 1983, 44 lap (Magyar Névtani Dolgozatok 40. szám. Szerk.: Hajdú Mihály)

1965 szeptemberében – más megyék példáját követve – határozta el a megyei tanács művelődési osztálya Győr-Sopron megye földrajzi neveinek az összegyűjtését (Timaffy László–Németh Imre: A földrajzi nevek gyűjtésének módszertani tanulságai a Győr-Sopron megyei Feketeerdőn. Magyar Nyelvőr 1968, 90). Dunántúl legtöbb megyéje már közzé is tette nagy értékű anyagát (az úttörés érdeme Zalái: 1964.), Győr-Sopron megyében – sajnálatos módon, de remélhetőleg csak átmenetileg – megakadt a munka (Ördög Ferenc: A földrajzinév-gyűjtés helyzetéről. Honismeret 1984/2, 49). Az ellenőrző gyűjtés, a szerkesztés és a kiadás – tehát még sok-sok munka – hátravan. A korábban s mostanság megyénk területéről megjelenő kisebb-nagyobb földrajzinév-közlések egyéb hasznuk mellett ezt a nagy vállalkozást is segíthetik.

Marác László Károly dicséretes vállalkozással Fertőd földrajzi neveit (utcadülő-, major-, híd-, kút-, épület-, folyó- stb. neveit) gyűjtötte össze s tette közzé 286 című írt kötetében. Fertőd 1950 óta létezik: ekkor kapta Eszterháza ezt a nevet. Ugyanez évben Süttört is ide kapcsolták. Az anyagot 1981–82-ben gyűjtötte a szerző, s kétszeres bontásban közli: először a bel-, majd a külterületi neveket, s mindegyik esetben külön a fertődi és külön a süttöri elnevezéseket (mely tényből értelemszerűen az következik, hogy a fertődi jelző itt a korábbi Eszterházára vonatkozik). Mintegy 360 földrajzi név szerepel a kötetben, amelyek a mellékelt bel- és külterületi térképek segítségével jól helyhez köthetők s azonosíthatók. Az egyes nevek közlését gyakran követik informatív magyarázatok, megjegyzések (a névadás okáról, a névvel jelölt objektummal kapcsolatos eseményről, személyekről, a névadás idejéről, az objektum minőségéről stb.). A bevezető Eszterháza és Süttör, illetőleg Fertőd történetéből tallóz, s a két korábbi település falucsúfolóit mutatja be. A szerző az általános gyakorlattal ellentétben a fenődi (süttöri) adatokat közzétéve a nyelvjárási ejtémódú alakot közli nagybetűs címszóként (például NAHHID Nagy híd: 11; SUÓSKAKÍP Sósakép: 32), Eszterháza adataiban viszont csak köznyelvi alakokat tüntet föl (4). Az összeállításnak német nyelvű összefoglalója is van (41). A kis kötet szerzője holland állampolgár, aki kinn született, de rendszeresen hazajár a rokonsághoz. Az ő segítségükkel gyűjtötte anyagát. Az érzelmi kötődés ilyen kifejezése nemcsak tiszteletre, követésre is méltó.

Kiss Jenő

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Timaffy László: A kisalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének nyelvatlasza és szótára. Budapest, 1985, 86 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 22. szám Szerk. Hajdú Mihály)

Timaffy László: A kisalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének nyelvatlasza és szótára. Budapest, 1985, 86 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 22. szám Szerk. Hajdú Mihály)

A nyelvtudomány és a néprajz számára egyaránt értékes kötet jelent meg Timaffy Lászlónak, a példamutatóan tevékeny kisalföldi néprajzos lokálpatriótának a tollából. Teljes joggal sorolja a Néprajzi Lexikon a szerző szűkebb munkaterületei közé a népi gazdálkodást (V, 289): most bemutatandó kötete is

ebbe tartozik.

A szekér és a kocsi igen fontos szerepet játszott évszázadokon keresztül. Mára szerepük számottevően csökkent. A hagyományos paraszti gazdálkodás megszűntével gyorsuló ütemben szorul vissza az az ismeretanyag is, ami ezt a világot jellemezte. Idősebb parasztemberek még talán el tudják sorolni a kocsi és a szekér részeit névvel együtt, meg persze néhány mesterember: bognárok, kovácsok. A fiatalabb földművelő nemzedék azonban, amely a traktor, a vontató, a kombájn világában dolgozik már nem ismeri apái nemzedékéhez hasonló alaposággal a szekereket. A kisalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének az összeállítása tehát – túl a leírás tudományos értékén – leletmentés is.

A kötet anyagát a győri Mezőgazdasági Szakiskola néprajzi szakkörével gyűjtötte össze Timaffy (19), szép és ösztönző példát adva ezzel másoknak is néprajzi és nyelvi hagyományaink gyűjtésére. (Jó lett volna, ha röviden a gyűjtés idejéről, módjáról, előkészítéséről is olvashattunk volna.) 34 faluban gyűjtöttek anyagot: Feketeerdő, Cikolasziget, Kisbodak, Ásvány, Dunaszeg, Kisbajcs, Rábapatoná, Rábacsécsény, Rábapordány, Árpás, Szany, Rábakecöl, Dör (a kötet 20. lapján Dör olvasható, ez hibás alak), Fanád, Rábatamási, Osló, Bösárkány, Levél, Kunsziget, Börcs, Pázmánd, Écs, Fertőrákos, Ágfalva, Balf, Fertőboz, Hegykő, Pereszteg, Nagycenk, Ebergőc, Lövé, Nemeskén, Újkér, Zsira (20). A kutatópontok kiválasztásának szempontjairól nem nyilatkozik a szerző, föltehetőleg az is döntött, hogy a gyűjtésben részt vevő néprajzi szakkörnek melyik faluból volt résztvevője.

A bevezetésben (3–4) arról olvashatunk többek között, hogy a kocsi Kisalföld bizonyos falvaiban csak lóvontatta, a szekér pedig ökrök húzta jármű. A bevezető sorok után Timaffy az előkészítő mesterek (bognár, kovács) szókincsét mutatja be a parasztkocsi készítési folyamatában (5–19), ezt követi a paraszti szóhasználatban élő elnevezések leírása. Éspedig egyszer nyelvatlaszos módszerrel, tehát térképlapra írva (20–64), egyszer pedig szótári formában, tehát betűrendben a szócikkekben közölve [287](#)(70–83). Ezeket informatív kiegészítő-magyarító fejezetek kísérik: A kiskocsi részei a paraszti szókincsben (16–19) és az Összegezve az adatokat (65–69). A térképlapos közlésből azt tudjuk meg, hogy a vizsgált 34 faluban külön-külön milyen szóval jelölik a kiskocsi egy-egy meghatározott részét, s azt is, hogyan ejtik a szót az illető faluban. Az első tengely egyik részét, a tengelyágyat például Fertőrákoson *tengőlagy*-nak, Ebergőcön *tokfá*-nak, Écsen *astok*-nak, Rábatamásiiban *stől*-nek, Dunaszegen *tok*-nak, Feketeerdőn *agy*-nak, Dörben *tengőlfá*-nak, Újkéren *tengőltok*-nak mondják (31). A szótári fejezetben a köznyelvi vagy köznyelvesített nagybetűs címszót a nyelvjárási változat(ok), azokat pedig a jelmagyarázat követi. Például: SUBER *suber* a kocsi tartozéka, deszkából összeszegelve, az elejét és hátulját zárják le vele (80). Három szakszerű rajz s a kocsi fő részeinek köznyelvi megnevezése segíti az olvasót az eligazodásban (84–86).

A gazdag anyag több tanulságot kínál. Néhány említessék meg. Kisalföldön sok táji típus alakult ki, a kocsik készítésének, színezésének többé-kevésbé eltérő volta következtében. A kötetben 13 kisalföldi kocsitípus neve található, s ebből a 13-ból 11 kisalföldi helynévi származékkal (jelzővel) van megnevezve: *gyírmóti*, *kónyi*, *kunszigeti*, *lébényi*, *rábapatonai*, *somorjai*, *szabadhegyi*, *szanyi*, *szigetközi kocsi*, illetve *szentiváni löcsöskocsi* és *szentmártoni fékeskocsi*. A maradék kettő: *Eszterházy-kocsi* és *hosszúoldalú kocsi*. Érdekességként megemlítem, hogy a Néprajzi Lexikon csak a lébényi, a somorjai és a szanyi kocsit említi (III, 228). Említi a *győri kocsi*-t is (II, 375), amely elnevezés viszont ebben a kötetben nem szerepel: ezt a kocsi-fajtát ugyanis Kisalföldön *szabadhegyi kocsi* néven ismerik. – Timaffy anyaga megerősíti azt az általános tapasztalatot, amelyet a szerző ekként fogalmaz meg: „a kocsit elkészítő mesteremberek szókincse részletekbe menőbb, az elkészítés munkájának megfelelően aprólékosabb, míg a paraszti elnevezések csak a használat közben fontos alkatrészekre terjednek ki” (4). – A közlített szavak arról vallanak, hogy a kocsi részeinek számos változatú s viszonylag sok elnevezése él Kisalföld falvaiban (vö. például a *felhérc*

változatait: 28, illetőleg a tengelyágyat jelölő különböző szavakat: ezeket följebb idéztem). A szavak a kisalföldi nyelvjárások tipikus hang- és alaktani vonásait mutatják. Ez a gyűjtés is igazolja, hogy a népnyelvi bűvárlatok még ma is hoznak a szótörténet számára ismeretlen adatokat. Csak egy kis példa: a *felhérc* szónak *förhic* változatára hat faluból idéz adatot Timaffy, a magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában ezt nem találjuk (TESz. I. 874). – A magyar nyelvátlaszban több kérdés is a szekér, illetőleg kocsi típusaival, részeivel, s nevükkel foglalkozik (az I. kötetben, a 141. térképlappal kezdődően). Egyben lehetne vetni a nyelvátlasz 25–30 éve gyűjtött kisalföldi adatait Timaffy kötetének adataival (még akkor is, ha csupán egy kutatópont, ti. Hegykő közös, a többi nem).

A kötet szakszerű leírás és jól használható forrásanyag. Újszerű a térképlapos és szótáros adatközlési mód együttes alkalmazása. Csak remélhetjük, hogy e szép vállalkozás más témakörökben követőkre talál, hiszen még sok néprajzi és nyelvi anyag vár a Kisalföldön is gyűjtőkre, megmentőkre, közlétevékre.

Kiss Jenő

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Hárs József ny. statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21/23

Dr. Fogarassy László; ny. könyvtáros ČS–851 01 Bratislava-Petržalka, Jakubovského 121/II/4

Dr. Hiller István, az EFE Központi Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132

Mészáros Gyula, a Városi Tanács VB. titkára, Sopron, Pf. 127

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Pf. 104

Lovaszé Szabó Ágnes OMF-technikus, Sopron, Köztársaság u. 20.

Dr. Macher Frigyes ny. főmetallurgus, Központi Bányászati Múzeum, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Somogyi József, a MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetének igazgatója, Sopron, Múzeum u.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Kiss Jenő egyetemi docens, ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1052 Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

1986. XL. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

288 Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Hárs, Josef: Geschichte der Ödenburger Festwochen. Vergessene Veranstaltungen (1946–1949) I. Teil
Fogarassy, Ladislaus: Die Memoiren von Paul Prónay über die westungarischen Ereignisse im Jahre 1921. Dritter Teil
Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung Hiller Stefan: Beiträge zur neueren Geschichtsforschung

Kleine Mitteilungen

Mészáros, Gyula: Die Gemeindeverwaltung in der Umgebung von Ödenburg
Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Achte Mitteilung: Sonderstempeln
Lovas-Szabó, Ágnes: Begräbnissitten in Kohnhof

Kulturelles Leben in Ödenburg

Macher, Friedrich: „Glockenvariationen“ im Zentralen Bergbaumuseum in Ödenburg

Nekrologe

Somogyi, Josef: Anton Tárczy-Hornoch (1900–1986)
Kiss, Jenő: Das Andenken von Nikolaus Zsirai in Mihályi

Bücherschau

Mollay, Karl: Festschrift für Karl Semmelwels. Herausgegeben vom Burgenländischen Landesarchiv. Eisenstadt, 1981, 354 Seiten (Burgenländische Forschungen Sonderband VI)
Hiller, Stefan: Monok, Stefan (hg.): Hefte zur Bibliotheksgeschichte I–II. Szegedin, 1981–1982 (ung.)
Kiss, Jenő: Marác, Ladislaus Karl: Die geographischen Namen von Fertőd. Budapest, 1983 (ung.)
Kiss, Jenő: Timaffy, Ladislaus: Sprchatlas und Wörterbuch des Fachwortschatzes der Wagen und Fuhrwerke der Kleinen Ungarischen Tiefebene. Budapest, 1985 (ung.)

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A főszövegben és a lábjegyzetekben többször előforduló újságcímek rövidítései: US = Uj Sopron, S. Vil. = Soproni Világosság (szoc. dem.), Sm. = Sopronmegye (kommunista), SU. Soproni Ujság (kiszagda). A lapokról ld. Varga Imrévé: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez. SSz. 1968, 155–160.

2 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi Levéltár városi anyag (továbbiakban: SvL) 5831/1948. II. sz.; Sopron mint a nyilasok fellegrára: Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól. SSz. 1970, 242.

3 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Takáts Kálmán (1879. szept. 7–1955. okt. 19) a Magyar Történeti Társulat és a Munkásmozgalmi intézet 1954. évi pályázatára beküldött munkája: Sopron város és megye felszabadulása a fasiszta-nyilas uralom alól. (Gévelt kézirat. Részletei „Sopron város és megye felszabadulása 1945-ben” címmel jelentek meg: SSz. 1956, 1–17.). Nevét a SSz.-ben *ts*-sel, a kéziratban és a korabeli forrásokban *cs*-vel írják. A halotti anyakönyv a döntő: *ts* az igazi. – A háborús károkról és az újjáépítésről vö. Boronkai Pál: Sopron újjáépítése. SSz. 1960, 8–33.

4 (Megjegyzés - Popup)

Szita Szabolcs: Romanov Naum Alekszejevics soproni városparancsnok visszaemlékezései 1945-ből. SSz. 1978, 7.; uő.: Sopron sportéletének újjáéledése a felszabadulás után. SSz. 1977, 34–42.

5 (Megjegyzés - Popup)

Fehér István: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945–1962. Bp., 1973, 230 lap.

6 (Megjegyzés - Popup)

Fábján Lajos (1894–1963) addig a számvevőség vezetője volt. Céltudatos, tetterős ember, csak sajnálhatjuk, hogy sem a körülmények, sem az idő rövidege nem kedveztek működésének. A Soproni Nemzeti Bizottság máj. 26-i ülésén jelöli, ezt a belügyminiszter júl. 2-án erősíti meg. Ld. Papp István: Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944–1945). SSz. 1970. 3–16, és a Soproni Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvét (SvL). Székfoglaló beszéde a közgyűlési jegyzőkönyvben 1945. aug. 16. (SvL). Ld. még US. 1945, máj. 27. – Sopron lakossága egy jún. 30-i kimutatás szerint 28 222 fő.

7 (Megjegyzés - Popup)

Pl. US. 1945. ápr. 27-én az Én és a kisöcsém c. darabról.

8 (Megjegyzés - Popup)

US. 1945. ápr. 22. Az első kamarazenekari hangversenyről az US. 1945. ápr. 29-én közöl előzetest (máj. 6-án lesz). Ld. még Takács i. m. és Csatai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története

1848–1948. Sopron, 1962, 68.

9 (Megjegyzés - Popup)

US. 1945. jún. 10, júl. 6.

10 (Megjegyzés - Popup)

Az 1945. aug. 6-án, hétfőn, este 8-kor rendezett egyik hangversenyről plakát a SvL-ban. Schubert h-moll szimfónia, Weber egy nehezen azonosítható versenyműve és Csajkovszkij VI. szimfóniája hangzott el az első részben. A plakát fényképét ld. SSz., 1970, 52., leírását az 54. lapon (Varga Imrévé: Soproni hirdetmények felszabadulásunk időszakából. SSz., 1970, 49–56.)

11 (Megjegyzés - Popup)

Karsai Elek: A berchtesgadener sásfészekről a berlini bunkerig. Bp., 1962, 585. lap; Rudolf Bing: 5000 este a Metropolitanben. Bp., 1972, 105–106. (Bécs és zenei élete a háború után.); Otto Strasser: És azért még fizetnek is ... Tettem a Bécsi Filharmonikusok között. Bp., 1983, 157–166.

12 (Megjegyzés - Popup)

Kaut, Josef: Die Salzburger Festspiele 1920–1981. Mit einem Verzeichnis d. aufgeführten Werke u. d. Künstler des Theaters u. d. Musik, zgst. v. Hans Jaklitsch (Illustr.). Salzburg u. Wien, 1982, 499. A bombázásokról a 118. lapon.

13 (Megjegyzés - Popup)

Szöged híres város ... A Szegedi Szabadtéri Játékok. Összeáll. a szegedi Tömörkény István gimnázium és szakközépiskola ifjúsági történelmi szakköre, vez. Oltvai Ferencné. Szeged, 1969, 29. lap és Fehér István i. m. 218. lap.

14 (Megjegyzés - Popup)

Ld. SSz. 1978, 9. 5. kép. A szovjet hősi emlékmű avatásáról (1945. júl. 22.), ahol „a zenét a SOTEX-zenekar szolgáltatta”. A felszabadulás után négy fúvószenekar alakult (GYSEV, SOTEX Pamut, Vasas), „létük nem volt reális, mert csak egymás segítségével tudtak működni ... A nehézségek következtében ezek a zenekarok megszűntek”. (Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve, III. rész. SSz. 1960, 215.). A GYSEV-zenekar térzenét ad. (US. 1946. szept. 27). A városi fúvószenekar csak 1947-ben alakult meg, 35 000 Ft évi költségvetéssel. – A megyében 1948-ra 5 bokréta van (Csorna, Kapuvár, Szany, Szil, Vitnyéd), Hegykőt a kimutatásba nem is veszik be. Ez a szám országosan jó közepes. (Szabadművelődési Felügyelőség iratai, orsz. kimutatás, iktatva 101. sz. 1948. febr. 23. SvL.)

15 (Megjegyzés - Popup)

Ungár Imréről US. 1946. jan. 1., 15. (a 13-i hangversenyről).

16 (Megjegyzés - Popup)

US. 1946. márc. 8., 12. (kritika).

17 (Megjegyzés - Popup)

A zeneiskola évváró hangversenyéről: S. Vil. 1946. jún. 24. Művészet c. rovat. Szőke László cikkének címe: Zenei seregszemlén a Városi Színházban. A Botvayakról Botvay Károly (1897–1958) egyetemi tanár nekrológjában olvashatunk (SSz. 1959, 190–192) : „És megadatott neki, hogy mindhárom gyermeke együttes hangversenyében gyönyörködhessek”. Ez későbbi rendezvény. – Szőke László a Széchenyi-gimnázium reálgimnáziumi tagozatán 1939-ben kettőtétéssel érettségizett. Nyolcadikosként a Berzsenyi Önképzőkör ifjúsági elnöke volt.

18 (Megjegyzés - Popup)

A „Soproni Nemzeti Bizottság 1946–47.” feliratú doboz a SvL-ban. Működéséről Lengyel Alfréd–Sáry István–Tirnitz József: Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében 1945. Győr, 1970; Kocsis István: A Nemzeti Bizottságok a Sopron környéki telepés községek életének megindításában (1945–1949). (Kézirat. SvL.) A jegyzőkönyv vezetője dr. Arsin Miklós városházi tisztviselő, később ügyvéd. A nevezetes ülésen a következők jelentek meg: Takáts Kálmán elnök, Kóczán István főispán, Fábján Lajos polgármester, Molnár József polgármesterhelyettes; 3 bizottság állandó tagjai: Vas (Wanek) Károly, Kóczán Péter, Erdei Sándor (Kisgazdapárt); Kremser Jenő (Polgári Demokrata Párt); Horváth Gyula, Paudits Mihály (Szabad Szaksz.), Horváth Sándor Újteleki utcai szabó, Kurcz Antal (Szoc. dem.); Pálvolgyi János (a Szabad Szaksz. megyei titkára); Soós Dezső és Galambos István (MKP); Rákos Jenő és Józsa István (Szoc. dem. pótagok) és Fejér László (a rendőrségtől). A rendezvény elnevezéséről ír az US. 1946. aug. 27-én: „Kereskedelmi és Idegenforgalmi jellegének kidomborítására Soproni Őszi Vásárnak és nem soproni hétnek” nevezik el.

19 (Megjegyzés - Popup)

Takáts i. m. külön fejezetben foglalkozik a Soproni Őszi Vásárral, s bőven idézi a Nemzeti Bizottság és a város dokumentumait. Szerinte az értekezlet résztvevői: Brennberg, Selyemszövőgyár, Selyemipar, Pamutipar, SOTEX, Vasáru gyár, Weiss M. gyár, Sopronkőhidai Szövőgyár, Vasöntöde igazgatói vagy vezető tisztviselői, a soproni Ipartestület elnöke és jegyzője, Posta, GYSEV, MÁV, Gazd. Felügyelőség, Államépítészeti Hiv., Építési Szaktanács, városi mérnöki hiv., városi levéltár, könyvtár, a soproni napilapok, Soproni Képzőművészeti Kör, Fotóklub, a bélyeggyűjtők, SVSE, MÁV-SFAC, Városi Mozi és (végül) sok egyesület a kultúra területéről.

20 (Megjegyzés - Popup)

A Nemzeti Bizottság kikéri a város tisztviselői közül ifj. Fábján Lajost, hogy az előkészítő munkálatokban részt vehessen, de nem nélkülözhetik: ő intézi a sorozásokat. (SvL. 11297/1946. 1.) Viszont Thalabért, az iparitanuló iskola tanárát, szabadságolja a polgármester az előkészületek befejezéséig, „minthogy megállapításom szerint ... a soproni Őszi Vásár előkészítő munkájának pótolhatatlan tagja”. (SVL. 11780/1946. I.)

21 (Megjegyzés - Popup)

A sikerért még a kórházzal is meg kellett küzdeni, amely – nehéz anyagi helyzetében – éppen erre az időre (szept. 21.) utcai gyűjtést és jótékony célú műsort szervezett (US. 1946. szept. 24. és SvL. 12107/1946. 1.)

22 (Megjegyzés - Popup)

Takács i. m. közli, hogy Parfjonov tábornok, a 4. sz. sztálingrádi gárdahadosztállyal téli szállásra Sopronba vonult, s „békebeli” közbiztonságot teremtett 1946. márc. végéig. Ezt szeretnék újra elérni (szept. 10. SvL. 11845/1946.), választ szept. 23-án kapnak. Vö. US. 1946. okt. 11.

23 (Megjegyzés - Popup)

A SvL. XV. 22/1946. csomóban 39592/1946. L/2 sz. alatt. A minisztériumok pontos elnevezését ld. Bölöny József: Magyarország kormányai 1848–1975. Bp., 1978, 329 lap. Az üzletek nyitvatartásáról: SvL. 12105/1946. IV. sz.

24 (Megjegyzés - Popup)

A Főrendező Bizottság 40/1946. sz. levele a 11879/1946. szept. 11. számot kapta a városházán. Határozat: szept. 13.

25 (Megjegyzés - Popup)

A látogatás közhírré tételéről: SvL. 11878/1946. II. sz. (XV. 22/1946. csomó). A főrendező bizottság ezt szept. 11-én kérte, a határozat szept. 12-i. A köztársasági elnök lemondó levele: SvL. 12102/1946. szept. 17. Keltezése: szept. 11. Kóczán István főispán fogja képviselni. – A helyhiányra: a szállodák és fizetővendégszolgálat háború előtti 272, ill. 110 férőhelyéből 80, ill. semmi sem maradt. A végül is megjelent miniszterek: Bán Antal iparügyi és Mistéth Endre újjáépítési miniszter, valamint Szobek András, Donáth Ferenc és Zentai (Zuschlag) Vilmos államtitkárok (US. 1946. szept. 24. 3. p.)

26 (Megjegyzés - Popup)

A kölcsönkapott képek között négy Ágoston-festmény volt, kettő a múzeumból, kettő a városházáról (SvL. 12096/1946. szept. 17., XV. 22/1946. csomó). – Ágostonról ld. a 40. jegyzetet. Az US. 1946. aug. 30-i számában a műsorok között emlegetik a Muharay-együttes várható felléptét (elmaradt), a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság estjét (ez is elmaradt), különböző sporteseményeket, még fáklyás stafétát is ...

27 (Megjegyzés - Popup)

A MÉP-párthelyiség 1940. évi avatásáról és 42-beli bővítéséről ír a Soproni Hírlap 1942. okt. 27-én (Építési eng. falkiváltásra: SvL. 16774/1942. aug. 31). – Az US. 1946. szept. 13-án Sopron Ünnepi Hetének részletes programja c. közöl előzetest.

28 (Megjegyzés - Popup)

US. 1946. szept. 27. 2. p. „Őszi Vásár”. Egymillió cigaretta érkezett Sopronba – írják mint az Őszi Vásár sikerét.

29 (Megjegyzés - Popup)

A Kaszinóbeli kiállítás főhelye a SOTEX-é. Az egyetem elhozta a Mária Terézia-féle alapító okirat eredetijét. A kisiparosok „praktikus szempontok szerint” állítottak ki, vagyis társulva egymással. – A kirakatverseny díjai: ezüstserleg, ezüst tálca, ezüst gyümölcstartó. (Takáts: i. m., US. 1946. szept. 25. 2. p.) A gyáripar kiállításán egy céggént jelentkezik a vasöntőde és a lakatosárugyár (Vasárugyár Rt néven), s

feltűnik a Mohácsi Selyemipar Rt. mint a Soproni Selyemipar Rt leányvállalata. (US. 1946. szept. 22.)

30 (Megjegyzés - Popup)

Turik őrnagy levele az US. 1946. szept. 28-i számában, ugyanitt Válasz egy baráti levélre. Az őrnagy a kiállítók közül a SOTEX, a Selyemipar, Vasáru gyár részlegét külön is kiemeli. Ld. még Pusztulásból a feltámadás útján ... US. 1946. szept. 22. A képzőművészek tárlatán Mende Gusztáv rendszeresen tart vezetést.

31 (Megjegyzés - Popup)

Sopron thj. város Szabadművelődési Felügyelősége iratai, SvL.: 72., 80., 83., 85., 94., 97., 98., 99. sz. 1946-ból. A Muharay-együttes várható felléptéről: US. 1946. szept. 11. – Bolla Géza: Hegykő: a magyar dalművelés sopronmegyei otthona. Soproni és Sopronmegyei Naptár 1944-re. 80–81. lap.

32 (Megjegyzés - Popup)

US. 1946 szept. 24. 2. p. Szendrő Mária rövid ideig tagja volt az operaházi énekkarnak, később hangversenyénekesnő, ma énektanárnő (Országos Szórakoztató Központ zeneiskolája). (Varga Pál karmester, zeneakadémiai tanár szíves közlése, 1984. nov. 18.) A többiekről egyelőre nincs adatunk.

33 (Megjegyzés - Popup)

A felszabadulásig a középiskolákban kortárs költőkkel csak egyes önképzőkörökben, ezeken belül József Attilával alighanem egyáltalán nem foglalkoztak, innen az értetlenség. Ld. az értesítőket (Soproni Liszt Ferenc Múzeum). A vers címét az újságok nem közlik. Beszámolóik: US. 1946. szept. 28., SÚ. 1946. szept. 26., S. Vil. 1946. szept. 30.

34 (Megjegyzés - Popup)

A 3. versenymű mellett szól az, hogy 1936. nov. 26-án és 1943. máj. 15-én játszották Csatkai i. m. 67. és a SVL. plakátgyűjteménye), tehát valószínűleg megvoltak a kottái. A zeneiskola Csengery utcai épületének kiürítésekor ugyanis a kották nagyrészt a múzeumba menekítették, ahol azok szerencsére megmaradtak. (Radó Ferenc: Soproni zenei élet a felszabadulást követő 10 évben. SSz., 1956, 367.) Az sem utolsó szempont, hogy a művet kamaraegyüttes is előadhatja. A hangversenyzongorát (amely itt csembalóként szerepelt) Kóh Ferenc a lakásán őrizte meg (Soproni József zenészerző szíves közlése 1984. jún. 29.). A szept. 29-i hangversenyről US. 1946. okt. 2. (örülne, ha a kórus férfiakkal bővülne), SU. 1946. okt. 1., S. Vil. 1946. szept. 30., Radó Ferenc i. m. 374.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az 1946. évi Soproni Hét kiállításának zárószámadása: SvL. 10417/1947. I. sz. (XV. 22/ 1946. csomó). A vitáról ugyanott a 3901/1948. febr. 23. sz. szól. A Nemzeti Bizottság ülésén (1947. jún. 16-i jkv.) Hoós István, az öt hónappal korábban megválasztott elnök szerint „az elmúlt Őszi Vásár eddig az országban, mely a legjobban sikerült, még a szegedi vásárt is megelőzte”. A rendezőség az 1176 Ft 84 f-t a Nemzeti Bizottságnak ajándékozta (318–1947. sz. levél a főrendező bizottságtól). Bankban helyezték el, amit a bizottság tudomásul vesz. 1947. jún. 30-án ezt a pénzt az ipartestület elvitatja, a Nemzeti Bizottság viszont arra hivatkozik, hogy 5000 Ft-os váltót írt alá annakidején, ezért joga van a maradványhoz.

36 (Megjegyzés - Popup)

SvL. 12374/1946. II. sz. a XV. 22/1946. csomóban.

37 (Megjegyzés - Popup)

US. 1946. okt. 4. A Soproni Őszi Vásár katalógusát Gereben Béla állította össze. Fáján polgármester írt hozzá előszót, 50 f-ért árusították. A SU. 1946. szept. 22-i számából kiderül, hogy a soproni iparosok és kereskedők kikacsintattak a határon túlra: nagyon érdeklődtek az okt. 6-án nyíló Bécsi Vásár iránt. – A diákság részvételét akkor tudjuk helyesen értékelni, ha a középiskolák társadalmi rétegződését ismerjük. Az áll. leánygimnázium 1947-ben megjelent évkönyve szerint kisbirtokos, napszámos, szakmunkás és ismeretlen foglalkozású szülő gyermeke, a 163 közül, aki ide iratkozott be, mindössze 16, a Széchenyi-gimnáziumba (III–VIII. o.) kisbirtokos (53), gazdasági segédszemély (3), földművelési napszámos (1), ipar segédszemély (11) és napszámos (1), egyéb napszámos (8) és közelebbről meg nem határozott foglalkozású (9) szülő összesen 87 tanulót iratott be a 263 közül. Ez 1946 őszi adat. Mindkét példa jelzi, hogy a számbajöhető diákság túlnyomó része otthon a polgári kultúrában nevelkedett. Színházlátogató munkásköröket csak 1948-ban szerveznek a színházi titkárral közösen. (SvL. Sopron thj. város Szabadm. Felügy. 565/1948. nov. 16.)

38 (Megjegyzés - Popup)

Gereben Béla: Sopron város idegenforgalma a felszabadulás tíz esztendejében. SSz. 1955, A 149–A 151. Gereben a megnyitás napját 1947. márc. 1-re teszi (Ógabona tér 8.). A SvL-ban a polgármesteri iratok között a városi idegenforgalmi hivatal megszervezése a 16397/1946. számúval kezdődik. A megnyitásról: 2551/1947. febr. 15. (A polgármester bejelentése az IBUSZ-nak és tárgyalás kezdeményezése a menetjegyirodai megbízás átvételére). Gereben a közellátási hivatalban dolgozott korábban. Ld. még Hárs József: A soproni idegenforgalom fejlődése 1945-től napjainkig. SSz., 1968, 3. A megnyitás legkorábban ápr. 1-én lehetett, ld. a S. Vil. 1947. márc. 17-i előzetesét!

39 (Megjegyzés - Popup)

SvL. Sopron thj. város Szabadm. Felügy. iratai 434/1947. szept. 20. – A bábjátékról: érdeklődésemre a nagy közönséget vonzó Salzburger Marionettentheater vezetősége megküldte ismertetőit és egy esetleges vendégszerepléshez szükséges színpad és felszerelések rajzos leírását. Ezúton is köszönet érte. Csehszlovákiában is igen népszerű a bábozás. Chrudim a bábművészek nemzetközi központja, itt bábmúzeum is van 1975 óta. (Népszabadság 1984. nov. 20. 4. p.) Divéky Józsefről: SSz., 1963, 186–190.

40 (Megjegyzés - Popup)

Jkv. az 1947. jún. 16-i ülésről (SvL.).

41 (Megjegyzés - Popup)

Két városházi képről van szó, vö. a 25. jegyzettel. Ágostonról a Nemzeti Bizottság 1947. aug. 6-i jkv-ében írnak.

42 (Megjegyzés - Popup)

A Nemzeti Bizottság 1947. márc. 12-i üléséről felvett jegyzőkönyv.

43 (Megjegyzés - Popup)

Ennek cáfolatát lásd: Prónay kézirat III, 178–180 (Dr. Lévay Ferenc levele).

44 (Megjegyzés - Popup)

Nyilván az Etelközi Szövetségben utasították el Hír Györgyöt, amikor segélyért kilincselte. Hír György tulajdon birtokára is kölcsönt táblázatosított és azt a felkelés céljaira fordította.

45 (Megjegyzés - Popup)

A kihagyott részben Gömbös engedelmességre nógatja Prónayt, lényegében csak szószaporítás.

46 (Megjegyzés - Popup)

Az alfejezet idáig átvétel a Szabó–Pamlényi válogatásból: 280–284 (kézirat III, 97–100.) Innen szemelvények a kéziratból: 100–101. Prónay az utóbbi oldal utolsó bekezdésében az egyik levélben említett Bauer birodalmi német ezredessel foglalkozik, akivel meglazultak a kapcsolatai, mert Bauer ezredes nagynémet beállítottságú volt és Ausztriával együtt Burgenlandot is Nagynémetországban akarta látni.

47 (Megjegyzés - Popup)

Eredetiben „Gyarmati”-nak írva. Zadravecznél és másutt Gyarmathy-t találtunk, eszerint korrigáltuk.

48 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat III, 102–103. Gyarmathy botrányos magánéletével foglalkozó „megjegyzést”, mint az 1921-es események szempontjából érdektelent, kihagytuk.

49 (Megjegyzés - Popup)

Szabó–Pamlényi 284–285 (kézirat III, 104–105), innen a 103. jegyzetig utóbbi kézirat 105–113.

50 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg Schey Bódog zsidó kereskedő házában, aki a húsvéti királylátogatás alkalmával IV. Károlyt vendégül látta. Egy róla szóló közlemény szerint „a felkelőfiúk megszerették ...” (Missuray 229–230.), ami Prónay révén való gyakori érintkezésre utal.

51 (Megjegyzés - Popup)

Innen Szabó–Pamlényi (286–294) által közölt szöveg tartalma és szövegrészlete (295–296.) Lásd kézirat III, 113–122. A kihagyott rész külpolitikai kommentár, amely nem mond újat az olyasának.

52 (Megjegyzés - Popup)

Innen Szabó–Pamlényi (286–294) által közölt szöveg tartalma és szövegrészlete (295–296.) Lásd kézirat III, 113–122. A kihagyott rész külpolitikai kommentár, amely nem mond újat az olvasónak.

53 (Megjegyzés - Popup)

Az Országos Levéltárban feltárt iratanyag szerint letartóztatásáról volt szó.

54 (Megjegyzés - Popup)

Prónay-kézirat III, 122–128.

55 (Megjegyzés - Popup)

A soproni antant-tábornoki misszió mellé rendelt Hegedűs altábornagy tévedésből nevezi leveleiben Prónayt bárónak.

56 (Megjegyzés - Popup)

Gömbös a VI. sz. dokumentum tanúsága szerint táviratilag utasította Prónayt, hogy a kiutasítást ne vegye tudomásul. Ugyanő szeptember 22-i levelében Bethlennek írja: jelentést kaptam, hogy Hegedűs útján Prónay Palit ki akarod utasítani Nyugatmagyarországból. Nagyon kérlek, hogy csak általam intézkedjél ilyen kérdésekben, mert a helyzet elmérgesedhetik és ez újabb bonyodalmakhoz vezethet”. (Iratok II, 202).

57 (Megjegyzés - Popup)

A Prónay által gépelt másolat szerint rendhagyó módon „Nyugatmagyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoksága” a fejléc, „Sopron” nélkül. A fejlécet nyilván hibásan másolta át, ezért a többi Hegedűs-féle átirat szerint korrigáltuk. A „szám” szó hiányzik a fejléc alatti sorból.

58 (Megjegyzés - Popup)

A Prónay által gépelt másolat szerint rendhagyó módon „Nyugatmagyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoksága” a fejléc, „Sopron” nélkül. A fejlécet nyilván hibásan másolta át, ezért a többi Hegedűs-féle átirat szerint korrigáltuk. A „szám” szó hiányzik a fejléc alatti sorból.

59 (Megjegyzés - Popup)

1921. szeptember 11-én, a Budaházy-felkelők. Az alant felsorolt panaszok mind rájuk vonatkoznak.

60 (Megjegyzés - Popup)

Az említett falvak mai nevei: Vámosderecske – Drassmarkt, Újlak (Sopronújlak) – Neutal, Répcekaroly – Karl, Dérföld – Dörfl im Bgld.

61 (Megjegyzés - Popup)

Az agyonlőttek Satori hadnagy és társai. A kötél által halálra ítélteteket valószínűleg rablás közben érték tetten.

62 (Megjegyzés - Popup)

Nyék azonos Sopronnyékkal (Neckenmarkt)

63 (Megjegyzés - Popup)

Zemendorf. Maderspach Viktor emlékezései szerint (SSz. 1978, 338) az Ostenburg-felkelők szeptember 21-re virradó reggel szállták meg Nagymartont. Éppen ideje volt. Az általuk statarially agyonlőtt két fosztogató is a jelentésben említett fegyveres bandához tartozhatott.

64 (Megjegyzés - Popup)

Mivel idézetként van írva, a stilisztikailag fölösleges utolsó három szót nem törölhettem.

65 (Megjegyzés - Popup)

Az ezután következő kihagyott szövegből csak annyit: Bánffy azt a választ kapta Prónaynétól, hogy férje nem kapható Lajtabánság kiürítésére. Hegedüs levelei és Bánffy látogatása; kézirat III, 128–134.

66 (Megjegyzés - Popup)

Prónay-kézirat III, 136–159. Nem jegyzeteltük a „Gróf Bethlen üzenete” (153–155), „A királypuccs budaörsi összeomlása” (157) és a „Koholt rágalmak Prónay Pálné ellen” c. alfejezeteket. Utóbbi azt tartalmazza (160–161), hogy Prónaynéról olyan híreket terjesztettek, miszerint férjét a karlisták javára befolyásolja.

67 (Megjegyzés - Popup)

Idézet: kézirat III, 138.

68 (Megjegyzés - Popup)

Idézet: uo. 141–143

69 (Megjegyzés - Popup)

Prónay ezzel a kijelentésével túltette magát 1921. október 18-i levelén, amelyben közölte, hogy ő magát a magyar kormány mandatóriusának tekinti és Lajtabánság csak az egyéb külfölddel szemben lép fel önálló államként (Fogarassy L.: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története II. SSz. 1982, 114–115.) Írásban azonban nem szögezte le soha, illetve a magyar kormánynak nem küldött olyan jegyzéket, hogy ezután Magyarországgal szemben is szuverénként fog fellépni.

70 (Megjegyzés - Popup)

Prónay közbeszúrja, hogy Bethlen 1921. október 20-án Pécsett tartott beszédének a tervezetét előzőleg Windischgrätz Lajos herceg útján elküldték IV. Károlynak Svájcba. Windischgrätz útját Párizson át vette, ahol egy nőismerőseivel szórakozott és pár nap késéssel érkezett Hertensteinbe, amikor a királyi pár már elrepült Magyarországra. Prónay abban a hiszemben van, hogy ha Windischgrätz nem késlekedik, a király Hertensteinben maradt volna (kézirat III, 148.)

71 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat III, 170–173 és 176–181.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat III, 170–173 és 176–181.

73 (Megjegyzés - Popup)

Itt a szöveg fogalmazása homályos. A kézirat sajtó alá rendezője arra következtet, hogy a Héjjas-felkelők Pándorfalun rakodtak be. Hogy a vasúti szerelvényük miatt tért le Hegyeshalomban a fővonalról Mosonszentjános–Csorna és innen Pápa irányában, amikor Győrt a fővonalon is megtudta közelíteni, annak az lehet az oka, hogy elvonulásukat leplezni akarták.

74 (Megjegyzés - Popup)

Prónay e véleményével egyedül áll, ezért valószínűbb, hogy Héjjas tényleg támogatta Horthyt a király csapatai ellen.

75 (Megjegyzés - Popup)

Szombathelyről és az ottani körleti parancsnokságról van szó.

76 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Fogarassy L.: Prónay Pál és Lévy Ferenc levélváltása. Somogyi-könyvtári Műhely 1982, 118–121.

77 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Fogarassy L.: Prónay Pál és Lévy Ferenc levélváltása. Somogyi-könyvtári Műhely 1982, 118–121.

78 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: történészeinek.

79 (Megjegyzés - Popup)

Répcékethely (Borsmonostor-Klostermarienbergtől.)

80 (Megjegyzés - Popup)

Arról, hogy Bónis pater pálcájával megérintette volna az antanttábornokokat, Ferrario tábornok a visszaemlékezésében nem tesz említést. Iratanyagban nem találtam nyomát, tehát Bónis nyilván nagyozol.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat III. 174–176. Innen a szöveg folytatása átvétel a „Sopron elfoglalása a felkelők által” c. alfejezetből (kézirat III, 162). Amit innen kihagytunk, az nem fontos vagy ismétlés. Hibásak Prónay Sopron elfoglalására vonatkozó dátumai, mert a Budaházy-felkelők október 25-én délelőtt 11 órakor vonultak be Sopronba és a „Sopronvármegye” 1921. október 28-i száma már az eltávozásukat jelenti (Missuray-Krúg 225–227.) Prónay tehát csak 1921. okt. 26-án érkezhetett Sopronba.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ellentmondó megállapítás, hiszen Nagymartont Budaházyék már megszállva tartották, akik Sopronban egy századnyi visszahagyott Ostenburg-csendőrt fegyvereztek le. Viszont Kismartont a Friedrich-csoport távozása után megszálló Héjjas-felkelők Pándorfalu felé távozáskor elhagyták, de egy kisebb osztaguk mégis visszamaradt.

83 (Megjegyzés - Popup)

Prónay ismételt pontatlanul fogalmaz, mert ő a páter Bónis által már kirendelt őrséget hagyta meg, viszont Prónay megérkezéskor az antantisztek visszakapták mozgási szabadságukat.

Egy Missuray-Krúg Lajos (225–226) által publikált dokumentum szövegét a Prónay-féle gyűjtemény kiegészítésül itt a jegyzetek végén közöljük:

Hivatalos hirdetés.

A Nyugatmagyarországi Felkelőcsoportok II. Hadseregparancsnoksága elvárja Sopron vármegye lakosságától, hogy a rendkívüli politikai helyzet súlyos gazdasági következményeit hazafias türelemmel fogja viselni és tartózkodni fog minden visszaéléstől, valamint az esetleges áldozati alkalmak kihasználásától. A felkelőcsoportok parancsnoksága, úgy a közrend, mint a közgazdasági élet tisztessége ellen irányuló minden kihágást, különösképpen az áldozati példás szigorral (botbüntetés, elzárás) bünteti. Egyúttal figyelmezteti a város lakosságát, hogy a felkelőcsoportok kötelékébe tartozó egyének minden általuk igénybe vett élelmiszer vagy egyéb használati tárgyat közvetlenül az átvételkor készpénzzel tartoznak megfizetni. Mindennemű rekvirálás szigorúan tiltva van. Netalán előforduló visszaéléseket a károsultak azonnal jelentsék a vármegyházán székelő ügyeletes tisztnél.

Sopron, 1921, október hó 26.

Nyugatmagyarországi Felkelőcsoportok

II. Hadseregparancsnoksága

84 (Megjegyzés - Popup)

Valamennyi könyv az „Universe Publishing CO.” pecsétjével és a következő kéziratos bejegyzéssel érkezett meg: „Ez a könyv Pajor József New-York-i lakos ajándéka a Soproni-i Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára részére. Kelt New-York, 1984 évi július hó 18-án.” Az ismeretlen ajándékozónak ezúton is köszönetet mondunk. A kiadványokra illetve a dokumentációra való hivatkozás alább: TTA (Titkos Történelmi Adatok) Sopronkőhida. A téma teljes feldolgozását országos folyóiratban szeretném közölni. Itt most csak felhívom a figyelmet erre a hatalmas anyagra és ebből a soproni helytörténet számára érdekes részeket dolgozom fel. Itt jegyzem meg, hogy a sorozat 3. kötetének „észrevételek és válaszok” részében az olvasható, hogy a könyvek kis példányszámban jelennek meg. Azért nem szedik ki az anyagot és azért közlik másolatban, hogy ne veszítse el szembeszökő eredeti hitelességét. Ez kétségbe nem vonható megjelenési forma. Az eredeti formának hű másolatú kiadásának hátránya, hogy már nehezen olvasható. A Társaság egyelőre nem tartja célra vezetőnek a beszerzési forrás közzétételét, csak annyit, hogy „az anyag legális úton és a Rajnától nyugatra került felkutatásra és beszerzésre”. „Ha valaki részére mégis rendkívüli fontossággal bírna a forrás megismerése úgy azok munka és beszerzés hozzájárulás címén 3000 Dollár kifizetése ellenében azt megkaphatják.”

85 (Megjegyzés - Popup)

A TTA. Sopronkőhida szerkesztősége Lakatos Géza kihallgatási vallomásához 1977-ben a következőket fűzte hozzá: „Jelenleg folyamatban van Lakatos Géza volt magyar miniszterelnök »Emlékiratainak« kinyomtatása és közrebocsátása, ami ellentétesnek tűnik az itt közölt Államvédelmi Központ kihallgatási jegyzőkönyvi vallomással és ami fontos történelmi forrásanyag az 1944. október 15-i események megértéséhez.”

86 (Megjegyzés - Popup)

Sopronkőhidához lásd még: Németh Gyula: Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből. SSz. 1980, 1, 97, 194; Almásy Pál: Sopronkőhidai Napló. Bp., 1984. Gárdos Miklós: Negyven éve történt. Akasztófa Kőhidán. IPM. 1984. nov. 11, 118–125; Németh Alajos: A meggyalázott karácsony. SSz. 1985, 330; Kubinyi Ferenc: A Tiszától a Tiszáig. Részletek a Dr. Aranyi Sándorral folytatott beszélgetésből. Tiszatáj, 1986. 30–46. Almásy Pál idézett munkájában (270–271) azt írja, hogy Kállay Miklóst már 1945 februárjában deportálták Ausztriába. Összehasonlítva a memoárirodalmat, jól érzékelhető, miként látta Sopronkőhidát Kádár Gyula (A Ludovikától Sopronkőhidáig), Almásy Pál, Kállay Miklós (Hungarian Premier), gróf Esterházy Móric, Hardy Kálmán, Jávor Pál, Kánya Kálmán és még sokan mások, különböző folyóiratokban, könyvekben stb. Ez érthető is. Az itt ismertetett dokumentumok azért értékesek, mert az események idején, vagy közvetlenül utánuk kerültek rögzítésre. Az első álláspontokat, felfogásokat, megnyilatkozásokat tükrözik.

87 (Megjegyzés - Popup)

Nem sikerült megállapítanom, kiről lehetett itt szó. A felszabadulás után Sopronban az elsők között Biszteritz Ferenc Pannónia garázsa (Várkerület 80.) és Feldinger Mihály garázsa (Rákóczi u. 3.), illetve kül- és belföldi bérautó üzeme kezdte meg működését. A soproni rendőrkapitányság mint gépjármű kerületi hatóság 1930-ban Sopronban 171 személyautót tartott nyilván. Ebből 38 bérautó volt. Az autóbuszok száma 10 volt. Lásd: A Soproni Autómobil Egyesület második évkönyve. 1930. Sopron, 1930, 175.

88 (Megjegyzés - Popup)

A levél írója Bognár Dezső, címzettje a felesége, de nemcsak neki szólt, hanem üzenet is volt. E levél idézésével is szeretném kifejezésre juttatni tiszteletemet – e sorok írása közben éppen 75. születésnapját ünneplő – Bognár Dezsőnek, a Szocialista Hazáért kitüntetettjének. Bognár Dezső 17 börtönlevelét, 5 versét és négy fényképét 1973 tavaszán elküldte az MSZMP K. B. Párttörténeti Intézetének (a visszaemlékező csoport vezetője 1973. június 4-én a küldeményt visszaigazolta). 1981. március 11-én a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatóhelyettese újabb értékes anyagok átadását igazolta vissza Bognár Dezsőnek (a beküldött anyag AD–I–2132–81 adattári számon került nyilvántartásba). Itt közlünk egy részletet abból a levélből, melyet Horváth Gyula írt 1984. január 20-án Bognár Dezsőnek: „Tisztelt Bognár elvtárs. Napokban került kezembe a Soproni Szemle. Leírja Sopronban több kommunista is volt, hát igen. Én magam is sokat ismertem. Én 87 éves vagyok már régen beteg vagyok. Már 1933-ban is voltak, akik tevékenykedtek. Tómalmi erdőben jöttünk össze több éven át a Krausz posztos mögötti területen. Ott egy üveget is elástunk, abban sok mindent elraktunk benne, de azóta is kerestem, de nem találtam meg a helyét. Igaz, hogy az elvtársak neve mellett a fedőneve is akkor ott volt. Horváth = Dagi, Hóka László = Fuksz. Hollndonner a harangöntőből, Benciik János. Még két gyerek, Fuksznak a fia. A másokra nem emlékszem a nevére, ők vigyáztak arra, ha csendőrök jönnek. Itt lett megbeszélve a röplapok széthordása. Róka gyerek sokat vitt Brennbegbe a tanítónak. Legjobban Fuksz lett felhasználva, mivel ő vasútnál volt és úgy sok anyagot hoztak be az osztrákoktól. Sajnos 1945-ben a Róka László meghalt, de a

fia él, ő Sokat tudna mondani. 1934-ben a fiát bevitték a rendőrségre Fülöp tanácsos megpofozta, mert meccs után jelvényeket osztogatott. Másnap ... tanító jól megverte, de nem árulta el, kitől kapta a jelvényeket. Még sokat tudnák megírni, de már nem megy. Sokat jártunk a Gambrinuszba és a Halvaksz-vendéglőben. Amit a könyvbe leírt, nagyon igaza van. Ne haragudjon rossz írásért, nekem csak 4 elemim van. Horváth Gyula.” A levélíróra sem a címzettnek sem nekem nem sikerült rábukkannom, még a lakónyilvántartó osztály segítségével sem. Részletes beszélgetést sikerült azonban folytatnom Róka Lászlóval (ny. igazgató), »Fuksz« fiával, aki a levélben írottakat mindenben megerősítette.

89 (Megjegyzés - Popup)

A „Sopron gazdaságtörténeti helyzetképe” című anyag a Soproni Levéltárban található szám nélkül. RX másolata az EFE Központi Könyvtára Dokumentációs Gyűjteményében.

90 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: GySmL. 2. 5822/1945. I.

91 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: GySmL. 2. 5626/1945. V. 1/1945. népm. szám; 108/1945. IV/27. főisp.; 5860/1945. Pm. szám; 269/1945. alisp.; 157/1945. VFT.; ill. 360/1945. főisp.; 541/1945. főisp.; 1475/1945.; 6451/1945. II. Pm.; 8736/1945. I. Pm. 980/1945. főisp.; 1047/1945. főisp. Ez utóbbi ügyirattal, ill. Dobi István sopronkőhidai fogolytábori életével kapcsolatban lásd: Dobi István: Vallomás és történelem című könyvét (Bp., 1962.). Ebben részletesen leírja fogságba esésének körülményeit és a táborból való elbocsátásának részleteit.

92 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László: Filatéliai Szemle 1978, 2. Szám.

93 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Mollay Károly: Zsirai Miklós (1892–1955). SSz. 1955, 3–4. sz. 161.